

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії НАН України;
ГАМАН-ГОЛУТВИНА О.В.,
доктор політичних наук, завідувач кафедри порівняльної політології Московського державного інституту міжнародних відносин (Російська Федерація);
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН України;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
доктор історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОШІКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОТИК В.Д.,
доктор політичних наук, МЗС України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНИЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛАТІЙ Г.Г.,
Спеціальний представник України з питань Близького Сходу та Африки;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШМЕЛЬОВ Б.О.,
доктор історичних наук, керівник Центру політичних досліджень, професор, перший проректор Міжнародної вищої школи (Російська Федерація);
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол №08 від 25.06.2013 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валеева, Володимир Семенов, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

«Зовнішні справи», науковий журнал 2013, № 7. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП «Політика і час»

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.

Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 15 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2010.

Ідея єдиного Бога народилася дуже давно. За словами вчених, першими таку думку висловили древні єгиптяни. У «Книзі мертвих», знайдений у гробниці фараона, який правив 2600 років до Р.Х., записано: «Ти єдиний, еси, Господи, від початку часів. Спадкоємець безсмертя. Нестворений, Самонароджений; Ти створив землю і створив людей».

Слово «релігія» походить від латинського дієслова «reeligere» – возз'єднання, тобто покликана возз'єднати не лише людину та Бога, а й людину з іншими людьми, народи з народами. Адже всі монотеїстичні релігії світу єдині у своїй основі. «Немає жодного сумніву в тому, що народи землі, до якого б кореня чи віри вони не належали, черпають натхнення своє з одного небесного Джерела і служать одному Богу. Різниця між заповідями, яким вони слідує, пояснюється вимогами і потребами періоду, коли вони були явлені. Усі вони, окрім нечисленних, породжених людською недосконалістю, заповідані були Богом і відбивають Волю Його і Промисел», – написав перський філософ Бахаулла, якого сподвижники вважали Богоявленням того часу.

Теологи вважають, що кожна релігія відображає певний аспект Бога і вчить певному типу відносин із Ним. Так, в іудаїзмі підкреслюється важливість збереження чистоти роду, традицій харчування, одягу, поведінки, що вчить людину шанувати Бога та його традиції. Іслам учить слугувати Богові як Володареві Всесвіту та покірності перед волею Аллаха. Буддизмські практики допомагають досягти внутрішньої гармонії та почути голос Бога, який живе у глибині душі, злитися з Ним у єдності та гармонії. Християнство вчить молитви та встановленню особистих відносин із Богом-Батьком.

1025 років тому Князь Володимир вирішив, що останнє найбільше відповідає потребам і характерові народів, які населяли Київську Русь. І з того часу їх нащадки виконують надзвичайно важливу місію, яку взяли на себе перед рештою світу – спілкування з Богом і молитви за кожного на Землі.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ «НВП „Ідея“, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма «Періодика» Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;
- АТЗТ «Саміт» (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75;
- ТОВ «Саміт-Кременчук» (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755;
- філія ТОВ «Саміт-Кременчук» (Полтава, 0532), 63-68-40;
- ДП «Саміт-Дніпропетровськ» (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12;
- АТЗТ «Саміт-Харків» (Харків, 0577), 142-260, 142-261;
- ДП «Саміт-Крим» (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356;
- філія ДП «Саміт-Крим» (Ялта, 0654), 32-41-35,

або придбати в роздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою:

01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18.

Відпускна ціна видання – 15 гривень.

10

12

16

20

22

26

28

36

42

48

52

58

62

5 Міністерська зустріч «Східного партнерства» у Брюсселі

Молодіжний саміт ОБСЄ: у центрі уваги питання різноманітності, мирного розвитку та стабільності

Постійна нарада з політичних питань у рамках переговорного процесу з придністровського врегулювання у форматі «5+2»

ПОЛІТИКА

6 Леонід Кожара. Український рік ОБСЄ: екватор головування

ГЕОПОЛІТИКА

10 Євросоюз як «відкритий проєкт»

12 Євген Рябінін. Етапи розширення ЄС: ретроспективний аналіз

16 Людмила Чекаленко. Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід

20 Олександр Сахаренко. Іранський лабіринт

ЕКОНОМІКА

22 Жан-П'єр Леманн. Хто врятує глобалізацію?

26 Федір Лук'янов. Європа повертається до Америки

СУСПІЛЬСТВО

28 Нузхат Есан. Потенціал кожної людини повинен бути реалізований

ІСТОРІЯ

32 Олег Грицаєнко. Хрещення Київської Русі: чисте джерело, що тече в майбутнє

36 Степан Віднянський. Слов'янські народи в європейському інтеграційному процесі

42 Владислав Акулов-Мурашов, Ольга Будько. Латинська мозаїка

ДИПЛОМАТІЯ

48 Вячеслав Циватий. Економічний вимір дипломатії Австрійської Республіки початку XXI століття: політико-інституційний аспект

52 Роман Пиріг. Дипломатія та зовнішня політика в «Артахашастрі»

ОСВІТА

56 Олексій Кокорін. Літня школа – важлива інвестиція в майбутнє безпеки

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

58 Андрій Кудряченко. Світові інтеграційні процеси: сучасне слово української науки

60 Григорій Перепелиця. Щорічник «Зовнішня політика України – 2012»

5 О'СЛОСКЕ

62 Відбулася VIII Спартакіада працівників дипломатичних і консульських установ

Міністерська зустріч «Східного партнерства» у Брюсселі

Міністр закордонних справ України Леонід Кожара очолив делегацію України на щорічній Міністерській зустрічі «Східного партнерства» на рівні міністрів закордонних справ держав-членів ЄС і країн Східного партнерства у Брюсселі. Зустріч відбулася під головуванням Високого Представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики, Віце-президента Європейської Комісії Кетрін Ештон та за участю Комісара ЄС з питань розширення та Європейської політики сусідства Штефана Фюле. Основною метою зустрічі міністрів була підготовка до саміту «Східного

партнерства», запланованого на 28-29 листопада цього року у Вільнюсі. Під час заходу тривав обмін думками щодо очікуваних результатів саміту, а також кроків, необхідних для забезпечення його максимального успіху. Предметом дискусії також був зміст майбутньої спільної декларації Вільнюського саміту «Східного партнерства».

У ході засідання Леонід Кожара наголосив, що безумовним пріоритетом України залишається підписання на Вільнюському саміті Угоди про асоціацію між Україною

та ЄС, а також досягнення прогресу в безвізовому діалозі. Міністр поінформував про кроки, які здійснює Україна на виконання домовленостей Шістнадцятого саміту України – ЄС, і наголосив на готовності української сторони продовжити активну взаємодію з усіх питань порядку денного двосторонніх відносин.

На переконання України, Третій саміт «Східного партнерства» у Вільнюсі повинен стати важливим етапом у процесі європейської трансформації та модернізації країн-учасниць «Східного партнерства», в основі яких лежатимуть угоди про асоціацію. Окрему увагу учасники зустрічі приділили обговоренню пріоритетів розвитку ініціативи на середньострокову перспективу.

Учасники зустрічі погодилися, що підготовка до Вільнюського саміту повинна відбуватися з дотриманням принципу «спільної власності», що передбачає врахування інтересів усіх сторін.

Молодіжний саміт ОБСЄ: у центрі уваги питання різноманітності, мирного розвитку та стабільності

Молодіжний саміт ОБСЄ, організований Українським головуванням ОБСЄ, тривав з 20 липня по 1 серпня в Міжнародному дитячому центрі «Артек» у Криму. Він зібрав разом понад 500 юнаків і дівчат із держав-членів ОБСЄ та країн-партнерів.

Метою заходу стало просування толерантності та недискримінації, поваги до різноманітності, мирного розвитку та дружби, а також поширення знань про діяль-

ність ОБСЄ серед молоді.

Відкриваючи саміт, Діючий голова ОБСЄ, Міністр закордонних справ України Леонід Кожара заявив: «Ми переконані, що залучення молоді може становити додану вартість для ОБСЄ у контексті досягнення цілей та мети Організації. Молоді має бути надане слово». Він додав, що «важливою є роль молоді у протидії проявам дискримінації та просуванні різноманітності, взаємоповаги та вза-

єморозуміння».

Генеральний секретар ОБСЄ Ламберто Дзанньєр, окресливши кроки ОБСЄ з просування безпекового діалогу, відзначив: «Молоді люди повинні бути залучені до цього діалогу, оскільки обговорення безпекових питань сьогодні визначає їхнє майбутнє завтра. Політика, яку ми визначаємо, повинна враховувати та поважати відмінності між нами».

Молодіжний саміт ОБСЄ

пройшов під девізом «Наша відмінність – це наше багатство, наше єднання – це наша сила». Він був спрямований на сприяння спілкуванню між представниками молоді шляхом їхньої участі в тренінгах, семінарах, змаганнях і святкових заходах.

Постійна нарада з політичних питань у рамках переговорного процесу з придністровського врегулювання у форматі «5+2»

У Відні під головуванням України відбулося третє в поточному році офіційне засідання «Постійної наради з політичних питань у рамках переговорного процесу з придністровського врегулювання» у форматі «5+2», до якого входять Республіка Молдова, Придністров'я – сторони, ОБСЄ, Україна, Російська Федерація – посередники,

ЄС, США – спостерігачі.

У ході засідання продовжилося обговорення питань порядку денного процесу придністровського врегулювання на основі ухваленої у квітні 2012 р. тематичної структури «трьох кошиків»: соціально-економічні, загальні правові та гуманітарні питання і права людини, а також всеохоплюючого врегулювання, включаю-

чи інституційні, політичні питання та питання безпеки. Зокрема, обговорено подальші кроки щодо виконання Протокольного рішення, підписаного в ході попереднього раунду переговорів 24 травня 2013 р. щодо демонтажу аварійної канатної дороги через ріку Дністер. Окрему увагу було приділено взаємодії сторін у сфері екології.

Відбувся обмін думками щодо налагодження взаємодії з питань свободи пересування, соціально-економічного спектру, у сфері освіти та правоохоронної діяльності. Учасники засідання підтримали пропозицію Українського головування провести наступний раунд переговорів у форматі «5+2» 3 жовтня 2013 р. в Брюсселі.

Український рік ОБСЄ: екватор головування

Леонід КОЖАРА,
Міністр закордонних справ
України, Діючий голова ОБСЄ

Уже понад шість місяців Україна здійснює керівництво Організацією з безпеки і співробітництва в Європі – найбільшою у світі регіональною безпековою структурою, що об'єднує 57 держав Європи, Центральної Азії та Північної Америки. Середина року, звичайно, – не час для підсумків нашого головування. Оцінювати їх можна буде після проведення в Києві ХХ Міністерського засідання ОБСЄ у грудні цього року. Однак уже перше півріччя на чолі ОБСЄ довело: Україна гідно виконує цю відповідальну місію.

ВІДНОВЛЕННЯ ДОВІРИ ЯК ОСНОВНИЙ ВИКЛИК ОБСЄ

Держава, яка очолює ОБСЄ, бере на себе серйозну відповідальність, оскільки Організація посідає особливе місце в архітектурі євроатлантичної та євразійської безпеки. Її унікальність обумовлюється трьома ключовими чинниками.

Перший полягає в широкому географічному охопленні – «від Ванкувера до Владивостока».

Другий – у всеохоплюючому мандаті у сфері безпеки.

Третій – у консенсусному підході до прийняття рішень.

З'явившись майже сорок

років тому, НБСЄ/ОБСЄ стала важливою платформою діалогу між ідеологічними суперниками та сприяла подальшим демократичним змінам у регіоні.

Не буде перебільшенням сказати, що саме ОБСЄ маємо в першу чергу дякувати за припинення багаторічного ідеологічного протистояння двох протилежних таборів у Європі.

Багато країн, узявши на себе в Гельсінкі важливі внутрішні зобов'язання, почали перетворюватися зсередини. Поступово змінювалася суспільна атмосфера в країнах, уражених вірусом авторитаризму, що згодом сприяло падінню «залізної завіси» та Берлінського муру.

Україна завжди мала до ОБСЄ особливе ставлення. Гельсінський заключний акт, який закріпив право націй на самовизначення та дав потужний поштовх до активізації громадського руху, став наріжним каменем у фундаменті української незалежності.

Напрацьовані до того часу в ОБСЄ спільні норми та стандарти, зокрема у сферах демократії та прав людини, стали значною мірою основою розвитку вітчизняної політичної та правової систем.

Ставши у 1992 р. повноправною державою-учасницею на той час ще Народи з безпеки та співробітництва в Європі, Україна отримала унікальну можливість брати безпосередню участь у обговоренні та вирішенні актуальних проблем міжнародної безпеки в регіоні відповідальності цієї Організації.

На сьогодні регіон ОБСЄ утвердився як основний простір, на якому Україна реалізує свої зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні інтереси. Достатньо відзначити, що з першої тридцятки основних торговельних партнерів України минулоріч 25 країн є державами-учасницями або партнерами зі співробітництва ОБСЄ. Переважна більшість стратегічних партнерів нашої держави

розташовані саме в зоні відповідальності ОБСЄ.

Упродовж останніх років значення ОБСЄ для України посилюється ще більше. Визначальну роль у цьому відіграє позаблоковий статус нашої держави. Неучасть України в жодній іншій військово-політичній організації природно обумовлює нашу зацікавленість у підвищенні ефективності ОБСЄ, зміцненні її можливостей і більш повній реалізації потенціалу.

Саме тому розглядаємо наше головування в ОБСЄ як унікальну можливість зробити внесок у подальше зміцнення цієї Організації.

Вважається, що всі стратегічні завдання, які ставилися перед Організацією в середині 70-х і на початку 90-х років минулого століття, у цілому, виконані.

Постає закономірне запитання – яким повинен бути «завтрашній» порядок денний для ОБСЄ?

Спільну відповідь на це запитання доводиться шукати у складних умовах. Учасники останнього засідання Ради міністрів ОБСЄ у грудні минулого року в Дубліні відверто говорили про кризу довіри та брак політичної волі в Організації.

Однак не варто покладати всю відповідальність на ОБСЄ, звинувачуючи її у слабкості та неефективності інструментарію.

Реальність полягає в тому, що проблемні питання, які обтяжують діалог у рамках Організації, мають

зовнішній вплив. Стан же співробітництва в рамках ОБСЄ лише відображає суть міждержавних відносин і рівень довіри між її державами-учасницями.

На жаль, баланс інтересів 57 держав-учасниць ОБСЄ є надзвичайно крихким. Подолання конфронтаційного мислення залишається важливим завданням. Місія головування полягає у зміцненні духу співробітництва, однак без політичної волі всіх учасників досягти успіху буде важко.

Певні сподівання покладаємо на розпочатий Українським головуванням трирічний процес «Гельсінкі+40», який ми просуваємо в тісній взаємодії з наступними головуваннями Швейцарії та Сербії. Його суть – у прагненні відновити «дух Гельсінкі», який дав змогу в 1975 р. прийняти історичний Гельсінський заключний акт.

У цілому всі погоджуються з тим, що до 40-річчя схвалення цього документа Організація повинна підійти зі спільним баченням ролі ОБСЄ в сучасних безпекових реаліях, а також кроків, які дадуть змогу посилити довіру між державами-учасницями та підвищити ефективність Організації.

А кінцева мета – наблизитися до створення на просторі ОБСЄ вільного, демократичного, єдиного та неподільного Євроатлантичного та Євразійського безпекового співтовариства, як це було передбачено в Ювілейній декларації саміту ОБСЄ в Астані 2010 року.

Що вдалося зробити Україні в цій сфері за півроку?

Насамперед ми змогли забезпечити належну динаміку процесу та згенерува-

ли інтерес держав-учасниць до обговорення найбільш складних питань порядку денного ОБСЄ.

Обов'язковими учасниками діалогу Україна бачить представників академічних установ і громадянського суспільства. Їхня участь посилить вагомість рекомендацій, які надасть Українське головування, щодо посилення ефективності співробітництва в усіх трьох вимірах діяльності ОБСЄ.

НЕВРЕГУЛЬОВАНІ КОНФЛІКТИ – ПРІОРИТЕТНА УВАГА ГОЛОВУВАННЯ

Чи не найбільше спільноту ОБСЄ хвилює врегулювання тривалих конфліктів – у Придністров'ї, Нагірному Карабасі та Грузії.

Навіть у «замороженому» стані ці конфлікти становлять загрозу європейській безпеці, стримують економічний розвиток втягнутих у таке протистояння країн. Тисячі біженців досі не можуть повернутися до своїх домівок.

Водночас маємо пам'ятати: життєздатне та довготривале вирішення конфлікту повинно бути сприйняте й підтримане як політичними лідерами сторін конфлікту, так і населенням відповідних держав чи регіонів. Окрім того, на перший план виходять питання гарантій виконання досягнутих рішень.

Тому важливо стимулювати переговори, створюючи для них необхідну основу та пропонуючи компромісні варіанти вирішення проблемних питань.

Які цілі ставить перед собою Українське головування?

Гранично реальні та зрозумілі. А саме – невеликими, але послідовними кроками досягати прогресу. Відновлювати довіру між учасниками конфлікту. Надавати свій майданчик для переговорів.

Серед усіх тривалих конфліктів у фокусі нашої уваги, зрозуміло, – Придністров'я. Зовсім не випадково перший візит як Діючий голова ОБСЄ я здійснив саме до Молдови.

Більше того, за півроку ми провели два раунди переговорів із придністровського врегулювання у форматі «5+2». Обидва відбулися на українській території – у Львові та Одесі. На друге півріччя готуються наступні зустрічі.

Ми наполегливо працюємо над тим, щоб діалог між керівництвом у Кишиневі та Тирасполі не припинявся. Докладаємо зусиль для запобігання зростанню напруження в Зоні безпеки.

На порядку денному – покращення у сфері свободи пересування, активізація співробітництва правоохоронних органів, економічна та гуманітарна співпраця.

Вважаємо, що досягнення прогресу в цих напрямках зміцнюватиме основу політичного врегулювання придністровського конфлікту.

Разом із ООН та ЄС Україна цього року головує на Женевських міжнародних дискусіях – на майданчику, створеному після

збройного конфлікту в Грузії у 2008 році.

Дискусії, у яких беруть участь грузинські, абхазькі та південноосетинські представники за участі США та РФ, спрямовані на вирішення нагальних питань безпеки та потреб населення регіонів, що постраждали від конфлікту.

Саме ці питання були в центрі уваги головування під час мого візиту до Грузії в червні цього року, оскільки навіть через п'ять років після війни ситуація залишається складною.

За посередництва Українського головування щомісяця в Грузії проходять засідання Механізму попередження та реагування на інциденти, на якому обговорюються питання безпеки в зоні лінії адміністративного кордону з Південною Осетією.

Їх учасники об'єктивно констатують: від початку року ситуація стала стабільнішою, а кількість інцидентів – зменшилася.

Тематика нагірнокарабаського врегулювання була ключовою на порядку денному моїх нещодавніх переговорів із керівництвом Азербайджану та Вірменії.

Головні сигнали, які доносить Україна як голо-

вуюча в ОБСЄ: необхідність завершити узгодження базових принципів врегулювання конфлікту, утримуватися від односторонніх кроків, стабілізувати ситуацію на лінії дотику.

Україна підтримує зусилля співголів Мінської групи – представників Росії, США та Франції – зі сприяння мирному врегулюванню нагірнокарабаського конфлікту. За півроку співголови вже двічі відвідували Київ і ми мали змістовні дискусії про перебіг процесу врегулювання.

УКРАЇНСЬКИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ ДЛЯ ОБСЄ

Визначаючи пріоритети головування, Україна прагнула зберегти баланс між трьома вимірами діяльності ОБСЄ – політико-військовим, економіко-довкіллям і людським.

До активу головування можна зарахувати, наприклад, прогрес у роботі над оновленням «Принципів ОБСЄ, що регулюють нерозповсюдження», схвалених далекого 1994 року. Розраховуємо на завершення відповідної роботи до Київського міністерського засідання ОБСЄ.

Нещодавно в рамках ОБСЄ було започатковано розроблення проекту доку-

мента зі зміцнення довіри у сфері кібернетичної/інформаційної безпеки. В ухваленні цього документа зацікавлені всі без винятку 57 держав-учасниць ОБСЄ.

Безперечний здобуток Українського головування – суттєва інтенсифікація з нашої ініціативи дискусій у ОБСЄ з енергетичної безпеки. До 2013 р. ця тема знаходилася фактично на периферії інтересів ОБСЄ.

Президент України Віктор Янукович і Президент Туркменістану Гурбангули Бердимухамедов виступили зі спільною ініціативою щодо проведення в жовтні цього року в Ашгабаті конференції високого рівня ОБСЄ з питань енергетичної безпеки. Ця ініціатива викликала значний інтерес і підтримку серед країн-учасниць Організації.

Ми розраховуємо на те, що Ашгабатська конференція стане початком процесу, який сприятиме істотному підвищенню міжнародної ролі ОБСЄ у сфері енергетичної безпеки.

Найбільш значущий приклад важливої ролі ОБСЄ в забезпеченні екологічної безпеки держав-учасниць знову ж таки пов'язаний із нашою державою. Ідеться про реалізацію Україною спільного з ОБСЄ проекту з утилізації 16,4 тис. т високотоксичних компонентів рідкого ракетного пального «меланж».

Цей проект є наймасштабнішим в історії проектної діяльності ОБСЄ. Загальна кількість уже вивезеного з України меланжу становить близько 11 тис. т. Українці більше не потерпатимуть від загроз, пов'язаних із цією високотоксичною речовиною.

Хоча людський вимір безпеки ОБСЄ традиційно є третім після захисту прав людини та основоположних свобод, однак посідає особливе місце в діяльності Організації.

Свобода ЗМІ та безпека журналістів, боротьба з проявами нетерпимості чи дискримінації, свобода віросповідання, свобода зібрань і об'єднань, демократичні вибори та спостереження за ними, захист прав осіб, які належать до національних меншин, – ці питання постійно перебувають у центрі уваги Організації.

Сприяння виконанню державами-учасницями ОБСЄ зобов'язань, спрямованих на посилення захисту прав і основних свобод людини, є пріоритетом Українського головування.

На цій ниві нами за півроку зроблено чимало.

Ми успішно провели чотири міжнародні заходи в людському вимірі, два з яких є конференціями високого рівня. Щоб уявити собі, якої масштабної роботи це потребувало, згадаймо лише, які величезні розбіжності накопичилися останніми роками в позиціях держав-учасниць з питань прав і свобод людини.

Тому забезпечити проведення заходів ОБСЄ в цьому вимірі було дуже й дуже непростим завданням. Проте Українському головуванню вдалося знайти точки дотику з усіма країнами-членами ОБСЄ.

Високу оцінку міжнародної спільноти отримали зусилля Українського головування щодо зміцнення ролі ОБСЄ в контексті протидії одному з найжахливіших злочинів сучасності – торгівлі людьми.

У червні в Києві відбулася конференція високого рівня «Зміцнення ролі ОБСЄ у боротьбі проти торгівлі людьми». Участь у ній взяли високопосадовці з усіх держав-учасниць ОБСЄ, парламентарі, керівники міжнародних інституцій і неурядових організацій, провідні міжнародні експерти.

Конференція фактично стала першою за багато років спробою підняти питання протидії торгівлі людьми на якісно новий рівень. Її учасники надали чимало практичних рекомендацій щодо того, яким чином консолідувати міжнародні та національні зусилля в боротьбі з сучасними формами рабства, як ефективно користуватися наявним інструментарієм для виконання вже існуючих зобов'язань у цій сфері.

Значна увага Українського головування приділяється вихованню молоді на засадах толерантності та недискримінації.

Важливий внесок у досягнення цієї мети покликаний зробити Дитячо-молодіжний саміт ОБСЄ на базі Міжнародного дитячого центру «Артек» під егідою Українського головування в ОБСЄ. Його співorganizаторами є Всеукраїнський благодійний Фонд Надії і Добра, Міністерство соціальної політики України та Міністерство закордонних справ України.

Молодіжний саміт ОБСЄ проведено вперше в історії Організації, і ми розраховуємо, що такі заходи стануть доброю традицією в її подальшій діяльності.

Дані за підсумками кожного з заходів рекомендації становитимуть основу для зміцнення виконання

зобов'язань ОБСЄ у сферах протидії торгівлі людьми, свободи пересування, сприяння толерантності та недискримінації, забезпечення свободи ЗМІ.

Українське головування домоглося відновлення співробітництва між Бюро з демократичних інституцій і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ) і Парламентською асамблеєю ОБСЄ, що по праву стало однією з найважливіших подій першого півріччя в людському вимірі Організації.

Як відомо, обидві інституції здійснюють виборче спостереження. І тому минулорічна дублінська заява тодішнього президента ПА ОБСЄ про припинення дії двосторонньої угоди про співробітництво між ними призвела до парадоксальної ситуації, коли на президентських виборах у Вірменії дві окремі спостережні місії мали у своїй назві абревіатуру «ОБСЄ».

Ми приділили величезну увагу відновленню співробітництва з БДІПЛ у ході візиту в Україну чинного президента ПА ОБСЄ В. Гроссрука, з яким зустрілися Президент України, керівництво уряду та парламенту.

Мною особисто було призначено спеціальних координаторів короткострокових спостережних місій під час виборів, що відбувалися в Болгарії у травні та в Албанії у червні.

РОЗШИРЮЮЧИ ПРОСТІР БЕЗПЕКИ

Попри всі складнощі, модель безпекового співробітництва, якої дотримується Організація, залишається прийнятною. Це підтверджує, наприклад, минулорічний вступ до ОБСЄ Монголії.

А цього року я отримав

лист від монгольського колеги з проханням про відкриття в цій країні польової присутності ОБСЄ. Українське головування направило наприкінці травня до Улан-Батора місію експертів. Вона допоможе визначити рівень підтримки, якої потребуватиме нова держава-учасниця для виконання зобов'язань у рамках ОБСЄ.

Існує інтерес з боку інших країн до поглиблення відносин із ОБСЄ за допомогою формату партнерства. Нещодавно до мене звернувся Міністр закордонних справ Лівії з проханням про надання його країні статусу партнера ОБСЄ. Таке прагнення можна лише вітати, оскільки безпека простору Організації нерозривно пов'язана з безпекою прилеглих регіонів.

Найближчим часом Українське головування розпочне консультаційний процес із цього питання.

НАЗУСТРІЧ КІЇВСЬКОМУ МІНІСТЕРСЬКОМУ ЗАСІДАННЮ ОБСЄ

Менш ніж за півроку міністри закордонних справ 57 держав-учасниць ОБСЄ та 11 держав-партнерів зі співробітництва зберуться в Києві на ювілейне XX Міністерське засідання ОБСЄ.

Українське головування

розпочало підготовку проєктів документів, що виноситимуться на цей захід.

Ми свідомо взяли курс на якість, а не кількість майбутніх рішень. Успіх головування тієї чи іншої країни давно вже не вимірюється кількісними категоріями.

Наші пропозиції відображатимуть пріоритети Українського головування в усіх трьох вимірах безпеки, включаючи врегулювання конфліктів, принципи нерозповсюдження, кібербезпеку, вплив енергетичної діяльності на довкілля, протидію торгівлі людьми та просування процесу «Гельсінкі+40».

Ми розраховуємо на успішну реалізацію поставлених амбітних завдань. Маємо такі складові успіху, як постійна увага до головування з боку керівництва держави, злагоджена взаємодія органів державної влади та високопрофесійна робота наших дипломатів у Києві, Відні та столицях держав-учасниць.

Тому впевнений: до зустрічі міністрів у Києві наша робота принесе вагомі результати – в інтересах нашої держави, ОБСЄ, регіональної та світової безпеки.

«З.С.» висловлює подяку газеті «День» за право надрукувати статтю, яка, безсумнівно, зацікавить нашого читача.

Євросоюз як «відкритий проект»

У представництві місії ЄС в Україні 3 липня пройшла прес-конференція Голови Представництва ЄС в Україні Яна Томбінські, Надзвичайного і Повноважного Посла Литовської Республіки Пятраса Вайтекунаса та Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Хорватія Томіслава Відошевича з нагоди прийняття Литвою головування в Європейському Союзі та початку повноправного членства Хорватії в ЄС. Ішлося про Євросоюз як «відкритий проект», пріоритети головування Литви в Європейському Союзі, досвід вступу Хорватії до цієї спільноти, а також перспективи підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

У своєму слові Посол Ян Томбінські наголосив на значенні головування Литви, зокрема в контексті очікуваного в листопаді у Вільнюсі саміту «Східного партнерства». Він підкреслив значення самого саміту для України та її майбутнього, а також щиро привітав Хорватію з повноправним членством у Європейському Союзі.

Позиціонуючи ЄС як «відкритий проект», Ян Томбінські наголосив, що вступ Хорватії до Євросоюзу засвідчує, що «європейський проект залишається привабливим для модернізації країни, стабілізації демократії, стабілізації добросусідських відносин і найкращого використання можливостей країни».

Розповідаючи про досвід своєї країни щодо вступу до ЄС, Посол Республіки Хорватія Томіслав Відошевич сказав, що переговори з Європейським Союзом є «не лише справою гармонізації законодавства в парламенті; вони також стосуються найважливішої речі: виконання цього законодавства». Торкаючись переваг європейської інтеграції для молоді, він зазначив: «Найбільшою перевагою вступу до ЄС є те, що ми будемо жити у вільній Європі, у якій немає воєн. А це означатиме багато для молодих людей і нових поколінь».

Томіслав Відошевич згадав складний і тривалий шлях, який пройшла Хорватія, починаючи зі здобуття незалежності, випробувань вітчизняної війни, перехідного періоду становлення інституцій і суспільства до складних і вимогливих переговорів щодо членства в ЄС. Він підсумував, що, насправді, це було того варте, наголосивши на зна-

ченні національної згоди з усіх важливих факторів у політиці та суспільстві загалом щодо європейської перспективи Хорватії.

Посол підтвердив значення ЄС як «відкритого проекту» та відзначив роль своєї країни в реалізації подальшого євроінтеграційного процесу сусідніх країн. Він висловив готовність обмінюватися досвідом з Україною через поглиблення двосторонніх відносин в усіх галузях. Томіслав Відошевич також повідомив про заходи, яких вживає МЗС Республіки Хорватія, компетентні інституції країни та очолюване ним посольство для забезпечення максимально швидкого й ефективного опрацювання документів громадян України для отримання візи згідно з прийнятими зобов'язаннями щодо членства Хорватії в ЄС, а також повідомив про від-

криття візових центрів у різних містах нашої країни.

Зосередивши увагу пріоритетів на пріоритетах головування Литви в Раді ЄС, Посол Пятрас Вайтекунас підкреслив, що його країна спиратиметься на три головні цілі: побудову надійної Європи, Європи зростання та відкритої Європи. Пріоритет надійної Європи буде зорієнтовано на створення стабільного фінансового сектору та надійних державних фінансів, а також ефективного економічного врядування, націленого на зростання та більш потужну соціальну політику. Мета Європи зростання передбачає збільшення інвестицій у дослідницьку діяльність і технологічний розвиток, глибшу інтеграцію внутрішнього ринку, а також кращий рівень пра-

ДОВІДКА. Назвавши головування країни «історичними шістьма місяцями», Президент Литви Далія Грибаускайте нагадала, що Литва є «першою країною Балтії, яка головує в Раді Європейського Союзу». «Литва бере на себе дуже відповідальну та амбітну місію з координації рішень, важливих для 28-ми країн ЄС, у складний для Європи момент», – зазначила вона. Одним із ключових завдань литовського головування буде «зміцнення ЄС як планетарної моделі відкритості та безпеки», про що йдеться в офіційних пріоритетах головування, оприлюднених урядом країни. Вільнюс зосередиться на «більш тісній інтеграції ЄС із його східними партнерами» та підтримуватиме укладання угод про вільну торгівлю зі стратегічними партнерами Євросоюзу – США, Японією, Канадою та іншими країнами. Литва прагнути «надати поштовх спільній безпековій та оборонній політиці, посилюючи співпрацю зі своїми партнерами, а також шукаючи кращої відповіді на нові безпекові виклики». Інші пріоритети стосуються внутрішніх справ Європейського Союзу: побудови системи надійних державних фінансів, подальшого розвитку банківського союзу ЄС, втілення реформ, націлених на побудову економічного врядування в Євросоюзі, подальшого поглиблення й інтеграції спільного ринку ЄС. Вільнюс сприятиме створенню внутрішнього енергетичного ринку Європейського Союзу до 2014 р., щоб після 2015 р. жодна країна в ЄС не була ізольованою від мереж енергопостачання.

цевлаштування населення та стабільну політику соціальної безпеки. Мета відкритої Європи включає в себе ефективну боротьбу проти всесвітніх викликів, просування демократичних цінностей, внесок у зміцнення безпеки країн-сусідів та активний захист прав громадян Євросоюзу. Вільнюс зосередиться на більш тісній інтеграції ЄС із його східними партнерами та прийме у себе саміт «Східного партнерства» в листопаді 2013 року. Литва також прагнучиме продовження процесу розширення Євросоюзу, а також розумнішого контролю за зовнішніми кордонами ЄС та кращої координації зовнішнього виміру його енергетичної політики.

Ознайомлюючи присутніх із пріоритетами литовського головування, Пятрас Вайтекунас також звернув увагу на наявність безробіття та необхідність поживлення економічної діяльності ЄС4 енергетичного об'єднання Європи; охоплення внутрішнього енергетичного ринку до 2014 р., завдяки якому члени Євросоюзу могли б зекономити близько 35 млрд. євро й економічно та ринково пов'язати ЄС із США та Канадою.

Торкаючись теми Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Ян Томбінські зауважив, що найголовнішим є не її підписання, «головна річ – її виконання та серйозне ставлення до того, що в ній записано. Ідеться не про якийсь церемоніальний акт, а про довготривалі зобов'язання обох сторін». Тож, говорячи про перспективи членства України в ЄС, Ян Томбінські застеріг: «Намагай-

теся ставити правильні запитання у правильний час – і вчасно на них відповісти. У ці дні ми повинні дати відповідь на запитання щодо Угоди про асоціацію. Якщо не дамо відповіді щодо цієї угоди, то всі інші запитання будуть безпідставними».

Зі свого боку Пятрас Вайтекунас заявив: «Ми не лише віримо в те, що Україна буде частиною Європейського Союзу, ми також думаємо, що Україна повинна бути частиною ЄС. І ми серйозно працюємо над тим, щоб поглибити розуміння важливості України в Європі...»

Відповідаючи на запитання про затримку з ухваленням євроінтеграційних законів в Україні, Ян Томбінські сказав: «Український парламент було обрано 28 жовтня. Зараз надворі липень. Скільки часу ми втратили від моменту початку роботи цього парламенту! Чотири з п'яти фракцій, присутніх у Верховній Раді, разом мають повну більшість і наголошують на потребі зробити все можливе для підписання Угоди про асоціацію. Але як ці декларації співвідносяться з реальністю? Якби всю енергію [яку використали на інші речі] присвятили роботі, потрібній для ухвалення законів, тоді все було б зроблено вчасно. У політиці завжди краще керувати політичним часом, а не працювати під тиском подій. І зараз ми перебуваємо в ситуації, коли час визначає порядок денний, а не навпаки».

«Одним із головних чинників для Вільнюського саміту «Східного партнерства», – зазначив Я. Томбінські, – є побудова довіри у відносинах між ЄС та Україною. Цієї довіри пев-

ний час бракувало. Якщо ми стикаємося з рішеннями, які ухвалюються в останній момент, я сумніваюся, що ця довіра буде між нами».

Відповідаючи на запитання про лібералізацію візового режиму, Ян Томбінські пояснив: «Для завершення поступу [у виконанні Першої фази Плану дій з візової лібералізації] усе ще бракує закону щодо боротьби проти дискримінації, а також законодавства щодо створення адміністративних агенцій з боротьби проти корупції та із захисту даних. Ці закони пов'язані з Планом дій щодо візової лібералізації. Якщо їх не ухвалить, не відбудеться й оцінки поступу, здійсненого Україною. Є певні технічні процедури: спочатку повинні бути ухвалені закони; потім Уряд України має подати Європейській Комісії свою оцінку того, що було зроблено; потім Європейська Комісія, разом із державами-членами ЄС, повинна оцінити цей поступ. І тільки після цього можна перейти до наступної фази [Плану дій з візової лібералізації]. Ми планували, що всі ці речі [ухвалення законодавства, подання звіту, проведення його оцінювання з боку ЄС] будуть завершені до Вільнюського саміту «Східного партнерства...»

Ян Томбінські застеріг, що в цьому разі не йдеться про умови, нав'язані ЄС, натомість – про взаємну домовленість: «Про ці речі спільно домовилися з Україною, і вони не є чимось таким, що раптом надійшло з Брюсселя». На завершення Голова Представництва ЄС в Україні побажав усім успіхів.

Володимир СЕМЕНОВ

Етапи розширення ЄС: ретроспективний аналіз

УДК: 94:327

Євген РЯБІНІН,
кандидат політичних наук,
Маріупольський державний
університет

Європейський Союз 1 липня 2013 р. поповнився новим 28-им членом. Так Хорватія стала другою країною колишньої Югославії, яка приєдналася до ЄС. Ця подія стала приводом для аналізу різних аспектів та етапів розширення Євросоюзу.

Отже, як відомо, 18 квітня 1951 р. було підписано договір між Францією, Західною Німеччиною, Італією, Нідерландами, Бельгією та Люксембургом про створення Євро-

пейського об'єднання вугілля та сталі, які також у 1957 р. підписали Римську угоду про заснування Європейського економічного співтовариства.

Посилення інтеграційних процесів у Західній Європі саме після Другої світової війни обумовлене низкою чинників. По-перше, Європа вдруге стала ареною найкривавішої битви, а отже, потрібно було розробити та вжити необхідних заходів з метою недопущення подібних масштабних конфліктів. По-друге, інфраструктура Європи зазнала значних руйнувань, фінансово-економічна галузь практично не функціонувала. Те, що Європа, яка мала колись колонії по всьому світові, виявилася відкинута на декілька рівнів розвитку, вважалося принизливим фактором, якого європейці намагалися якнайшвидше позбутися та повернути свій вплив на геополітичній арені світу. По-третє, на тлі США та СРСР, що

The article is devoted to the retrospective analysis of European Union expansion, this issue is quite actual nowadays taking into account that on the 1st of July of the current year Croatia is going to become the 28th member of European Union. The author believes that Croatia is not ready enough to become the member of EU that is why the author gives the evidences that it is more geopolitical expansion of EU than economical as it used to be in some cases in the history of European community. The author analyses all stages of EU expansion starting with the creation of European Coal and Steel Community and European Economic Community. It is estimated that the admission of some countries were not too easy, especially for Great Britain the admission of which was constantly vetoed by French President Charles de Gaulle. The admission of Portugal and Spain, as well as Greek was 100 percent geopolitical because these countries didn't correspond to all the demands and requirements of European Community. The same situation was with the countries of Central and Eastern Europe when they were admitted to EU in 2004 and 2007 that caused lots of economical, ideological and geopolitical problems taking into account that they conduct not pro-European, but pro-American foreign policy that irritates such countries as France and Germany. The author analyses the economical state of Croatia and presents the idea that it will bring many problems to European Union as it doesn't correspond to Copenhagen criteria.

Key words: European Union, expansion, integration, Croatia.

набирали впливовості у світі, Європа намагалася стати третьою силою.

Як не парадоксально, однак саме це можна вважати причиною об'єднавчих процесів у Європі, якщо розглядати їх через призму теорії єдності Ж.Б. Дюрозеля. На його погляд, існує три форми єдності Європи:

- єдність через єдину ідеологію (єдина християнська релігія);
- єдність через силу (Європа, підкорена Наполеоном і Гітлером);
- єдність за власною згодою (проект Сполучені Штати Європи).

Об'єднання вугілля та сталі виявилася типом єдності Європи за власною згодою [7, с. 23].

Тим часом США прагнули впливати на політико-економічні процеси на європейському просторі. Однак головним для

англійської та американської політики стало забезпечення участі Великої Британії в ЄЕС. Реалізація цих планів практично зняла з порядку денного питання про подальший розвиток політико-економічних аспектів «особливих відносин». Позицію США з цієї теми виклав президент Р. Ніксон: «Хоча я є прихильником більш тісних англо-американських відносин і навіть якихось короткострокових особливих угод між двома країнами, я хотів би сподіватися, що Англії вдасться домогтися більш тісних зв'язків із континентом. Я вже говорив раніше: «Місце Англії у Європі. Європі потрібна Англія, а Англії потрібна Європа» [4, с. 23].

Велика Британія 9 серпня 1961 р. подала заявку на вступ до ЄЕС – майже одночасно з Данією та

1957 р. Під час підписання Римської угоди про заснування Європейського економічного співтовариства

Ірландією. Проте Франція була проти прийняття першої. Головну роль тут відіграв президент де Голль, який підозрював, що Британія прагне дестабілізувати ЄЕС зсередини. Крім того, де Голль ображався на Британію та її традиційного партнера США за те, що вони нібито не давали Франції повноцінно діяти в НАТО (особисті образи де Голля навіть спричинили вихід французьких збройних сил з НАТО в 1966 р.).

Слід зазначити, що перший генеральний секретар Ради Європи П. Спаак свого часу заявив, що «будь-яка спроба об'єднання Європи може бути успішною тільки в тому разі, якщо в ній не буде брати участь Велика Британія» [3, с. 4]. По суті, він був правий, оскільки Велика Британія досі не приєдналася до євро та шенгенської зон, що свідчить про її бажання зберегти свою острівну незалежність.

Коли розпочалися переговори з Англією, виявилося, що між сторонами існують величезні розбіжності, особливо в питаннях сільськогосподарської політики. Зрештою, у 1963 р. де Голль вирішив накладити вето на переговори, призупинивши їх на тривалий час. Французьке вето похитнуло рівновагу всередині самої спільноти і стало каталізатором виявлення вже існуючих суперечностей між інтересами різних країн-членів. Воно навіть погіршило безконфліктні доти відносини між Німеччиною та Францією.

Щоб протидіяти Спільноті, Велика Британія створила Асоціацію вільної торгівлі, що згодом

припинила своє існування з причин неефективності.

У другій половині 60-х років у вищих колах звучала думка про створення Північноатлантичної зони вільної торгівлі, у яку спочатку ввійшли б США, Канада, Англія [2, с. 414], на противагу ЄЕС.

Велика Британія 10 травня 1967 р. вдруге подала заявку на членство в ЄЕС. Однак де Голль знову наклав вето, яке мотивував тим, що Британії слід поліпшити стан своєї економіки. Було зрозуміло, що Англія не стане членом ЄЕС, доки де Голль перебуватиме при владі.

Чим можна пояснити таку позицію де Голля, який саме в Англії розпочав організацію руху за вільну Францію під час Другої світової війни? Він був ображений за те, що Францію не запросили на Ялтинську та Потсдамську конференції, вважаючи, що світ можуть поділити СРСР, США та Велика Британія. Де Голль не соромився у своїх висловлюваннях і якось заявив

так: «Наш одвічний ворог – це не Німеччина, а Велика Британія. Починаючи зі Столітньої війни і до Фашоди, вона не переставала виступати проти нас. Після цього вона ледве стримувалася, щоб не стикатися з нами. А як вона поводи́ла себе в міжвоєнний період?! Вона заборонила нам відреагувати на окупацію німцями демілітаризованої Рейнської області. Вона завадила нам перешкодити озброєнню Німеччини. Вона кинула нас у Дюнкерку. Вона, граючись, обстріляла наш флот у Мерс-ель-Кебіре. Вона зрадила нас у Сирії. Вона постійно блокується з Америкою. Вона хоче перешкодити нам добре вести справи в «Спільному ринку». Так, вона була нашим союзником у двох світових війнах, але ніколи не бажала нам добра» [1, с. 194]. Як не дивно, де Голль був у більш добрих відносинах із канцлерами Західної Німеччини, ніж прем'єрами Великої Британії, і відносини Франції та Німеччини в той період

характеризувалися більшою теплотою, ніж Франції та Великої Британії.

Оголошуючи друге вето, де Голль заявив, що членство Англії було б несумісним зі спробою перетворити Європу на «противагу величезної могутності США», зробити її незалежною від іноземної економічної, грошової та політичної системи [2, с. 194].

Наступну заявку Британія подала в 1969 р. після відставки де Голля. На початку 1972 р. питання про вступ Англії до ЄЕС було вирішено: 22 січня в Брюсселі англійський прем'єр-міністр Е. Хіт підписав договір про приєднання країни до «Спільного ринку». Одночасно було досягнуто угоди про вступ в ЄЕС Ірландії та Данії, що й було реалізовано 1 січня 1973 року.

Десятим членом Спільноти стала Греція, яка приєдналася до ЄЕС 1 січня 1981 року. Дорога до членства виявилася довгою. Країна була спустошена гітлерівською окупацією та чотирирічною грома-

дянською війною. Однак після реформ 1958 р. Греція подала заявку на членство, у чому було зацікавлене Співтовариство, оскільки це відкривало доступ до басейну Середземного моря. Тому 1961 р. в Афінах було підписано угоду про асоціацію.

Однак у 1967 р. в Греції стався переворот, унаслідок якого було встановлено диктатуру чорних полковників. Відносини з нею поліпшилися лише в 1974 р. після повалення режиму. Наступного року Греція знову подала заявку і з 1 січня 1981 р. стала членом Спільноти.

Падіння диктатури в Іспанії та Португалії також відкрило цим країнам двері до ЄЕС. Але переговори тривали дуже довго. Головна причина – величезна різниця між економічним розвитком обох країн-кандидатів і ЄЕС. Особливо побоювалися Франція й Італія, оскільки обидві країни могли стати серйозними конкурентами у виробництві традиційної для середземноморського регіону сільськогосподарської продукції, однак вони стали членами співтовариства 1 січня 1986 року.

Ці країни мали так звані перехідні строки, під час яких не могли повністю використовувати вигоди, надавані членством у ЄЕС (для Іспанії цей термін у сільському господарстві тривав 10 років, для Португалії – 5 років, 7-10 у рибальстві для обох країн і 7 – для вільного руху робочої сили).

Прийняття цих трьох країн стало важливою історичною подією. Це був своєрідний історичний прецедент, оскільки членами ЄЕС стали ті, хто був

помітно біднішим, ніж інші учасники Співтовариства.

Ідея поширення європейських політичних, соціальних і моральних цінностей у країнах, де донедавна панувала диктатура, виявилася сильнішою за побоювання про власний добробут.

На початку 1993 р., уже після створення Європейського Союзу, розпочалися переговори про вступ із чотирма наступними країнами: Австрією, Швецією, Фінляндією, Норвегією. У всіх країнах-кандидатах рішення про вступ до Союзу мало бути ухвалене на всенародному референдумі. Складніше за все було спрогнозувати результати референдуму в Норвегії, яка в 1972 р. вже подавала заявку, але її громадяни відмовилися від вступу. Тому тимчасові рамки щодо референдуму були такими, що мали ефект доміно. У Швеції та Фінляндії результати виявилися позитивними, але Норвегія, де головними противниками виступили робітники сільського господарства та рибалки, знову відмовилася від вступу.

Поява в 1995 р. трьох нових членів – Австрії, Швеції, Фінляндії – змінила політичну конфігурацію ЄС. Хоча ці країни за своїми економічними та

соціальними параметрами порівняно близькі до ядра Союзу, однак їх приєднання знову з усією гостротою виявило проблему збалансованості між поглибленням об'єднувачих процесів і розширенням географічних кордонів інтеграційної зони.

Що стосується розширення 2004-2007 рр., то воно було ще більш геополітичним, ніж 1981-1986 років. Країни, які вийшли з-під радянського впливу, вирішили, що єдиний варіант їхнього подальшого розвитку – європейська інтеграція.

Основна мотивація країн п'ятого розширення була політико-стратегічною – вступ до ЄС реалізував екзистенційну ціль – повернення до Європи. Більше десяти років керівництво «п'ятнадцяти» виголошувало промови про необхідність відновити історичну справедливість, знищити розподільні лінії на континенті, що виникли після Другої світової. Однак нові члени зіткнулися з низкою проблем. Так, для Литви ахіллесовою п'ятою стала доля Ігналінської АЕС, яка забезпечувала майже 80% внутрішніх потреб країни в електроенергії. Для Польщі гостро постало питання сільського господарства, у якому було зайнято більше чверті

робочої сили, а доходи становили 10% ВВП.

Інтеграція високорозвинутих держав із країнами з низьким рівнем економічного розвитку, що перебували в процесі системної трансформації, посилювала неоднорідність загального економічного простору Євросоюзу [6, с. 21].

Незважаючи на це, їхнє приєднання до внутрішнього ринку ЄС значно розширило його ємність. З'явилися можливості більш ефективного розподілу праці за рахунок використання відносно дешевої та кваліфікованої робочої сили.

Розширення 2004 р. – явище унікальне. По-перше, ніколи раніше Євросоюз не запрошував до вступу настільки велику групу країн. По-друге, до цього власне розширення було процесом перетворення на більш інтегроване об'єднання. По-третє, у 2004 р. членами Союзу стали держави, які значно відрізнялися від інших за багатьма показниками.

Жодна країна з нових членів повністю не відповідала копенгагенським критеріям, жодна з них не завершила процес адаптації національного законодавства до *acquis communautaire* [6, с. 28].

Якщо говорити про економічні показники, слід зазначити, що в Словенії ВВП на душу населення становив 68% середнього рівня 15 країн ЄС, Чехії – 56%, Польщі – 40%, Латвії – 31%. Заробітна плата в Словенії становила 54% середнього рівня ЄС, у Чехії – 26%, у Латвії – 14% [6, с. 87].

Крім того, розширення 2004-2007 рр. поставило цікаве запитання – чи є включення цих країн до

європейського інтеграційного комплексу ззовні нав'язаним чужорідним процесом, своєрідним «поглинанням», чи воно обумовлене внутрішньою природою самих східноєвропейських суспільств, їх еволюцією в постсоціалістичний період? На це є двояка відповідь. По-перше, ЄС, як і в разі з Португалією та Іспанією, керувався геополітичними чинниками. Приєднання країн Східної Європи стало перемогою для євроатлантичної спільноти, оскільки вона наблизилася впритул до російських кордонів і вивела ці країни з-під можливого російського геополітичного впливу. З іншого боку, ці країни завжди належали й тяжіли до європейської цивілізації.

Розширення на Схід підтримувалося Німеччиною, яка покладала великі надії на нових членів, оскільки вважала, що завдяки їхньому географічному розташуванню зможе залучити їх до орбіти свого геополітичного впливу. Однак, як показала практика, ці держави проводять зовнішню політику у фарватері американської зовнішньополітичної доктрини. Розши-

рення 2004-2007 рр. поглибило розкол у самій Європі, і на сьогодні можемо говорити про стару та нову Європу, не лише маючи на увазі час приєднання до ЄС, а й геополітичні пріоритети.

Чергове розширення Євросоюзу відбулося 1 липня 2013 року. Хорватія стала 28-м учасником ЄС. Аналіз фінансово-економічного стану країни виявляє доволі низькі показники. Так, у 2010 р. ВВП країни впав на 4%, у 2012 р. – на 1,1%; рівень безробіття становив 19% у 2012 р.; 20% населення знаходиться за межею бідності; державний борг становить 66% ВВП країни; ВВП на душу населення – 61% середнього по ЄС. Хорватський прем'єр-міністр у інтерв'ю виданню Spiegel заявив, що «краще бути частиною клубу, аніж залишатися на самоті, навіть якщо клуб сьогодні має деякі проблеми». Також він вірить, що Загреб протягом наступних 10 років отримуватиме удвічі більше грошей із Брюсселя, аніж платив туди [4].

Отже, яку мету ставить Загреб, приєднуючись до ЄС, і навіщо останньому ще одна держава, яку

потрібно дотувати, що може викликати невдоволення з боку населення тих країн, які є основними донорами і, передусім, Німеччини?

На думку автора, це пов'язано з тим, що ЄС досі використовує риторику часів «холодної війни» – запрошує до свого клубу ті країни, які за фінансово-економічними показниками є державами не другого, і навіть не третього ешелонів, аби вони не потрапили до іншої сфери впливу. Таким чином, видається, що ЄС знецінив саму сутність і мету батьків-засновників сучасного Європейського Союзу, перетворивши його з перспективного політико-економічного проекту на доволі звичайне регіональне угруповання, обтяжене контрверсійними відносинами між самими країнами-членами з економічних, соціальних, ідеологічних і геополітичних питань. Такі вагомні розбіжності зазвичай призводять до краху найуспішніших проєктів.

Джерела інформації:

1. Арказанян М. Де Голль / М. Арказанян. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 268 с.
2. Пронин С.В., Хесин Е.С. Великобритания / С.В. Пронин, Е.С. Хесин. – М.: Мысль, 1972. – 478 с.
3. Иноземцев В., Кузнецова Е. Объединенная Европа на пути к лидерству в мировой политике / В. Иноземцев, Е. Кузнецова. – МЭМО. – 2002. – № 4. – С. 2-14.
4. Кеннан Дж. Дипломатия Второй мировой войны глазами американского посла в СССР Джорджа Кеннана / Дж. Кеннан. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2002. – 479 с.
5. Отворит ли Евросоюз «балканскую дверь»: Хорватия готовится стать членом ЕС [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/p o l i t / 1 6 2 6 1 4 3 . h t m l # i x z z 2 T f t A K T G S>
6. Расширение ЕС на восток: предпосылки, проблемы, последствия / Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: Наука, 2003. – 344 с.
7. Рябинин Е.В. Европейский Союз: анализ сущности и проблем на современном этапе / Е.В. Рябинин. – Мариуполь, 2011. – 161 с.

АНОТАЦІЯ

Досліджено етапи розвитку та розширення Європейського Союзу, починаючи з інтеграційних проєктів, які стали основою сучасного ЄС, а саме ЕЕП і ЄОВС. Розглянуто причини розширень і наслідки, з якими стикалося європейське співтовариство. Доведено, що саме непередумана політика розширення призвела до багатьох проблем, які спричинили сучасну загальноєвропейську кризу. Проаналізовано економічний стан Хорватії напередодні вступу до ЄС 1 липня поточного року та висловлено думку про те, що ЄС доведеться вирішувати ще один блок проблем, який принесе вступ недостатньо підготовленої Хорватії.

Ключові слова: Європейський Союз, розширення, інтеграція, Хорватія.

АННОТАЦИЯ

Исследованы этапы развития и расширения Европейского Союза, начиная с интеграционных проектов, ставших основой современного ЕС, а именно ЕЭП и ЕОУС. Рассмотрены причины расширений и последствия, с которыми сталкивалось европейское сообщество. Доказано, что именно непередуманная политика расширения привела к тем многочисленным проблемам, которые стали причиной современного общеевропейского кризиса. Проанализировано экономическое состояние Хорватии накануне вступления в ЕС 1 июля текущего года и высказано мнение о том, что ЕС придется решать еще один блок проблем, который принесет вступление недостаточно подготовленной Хорватии.

Ключевые слова: Европейский Союз, расширение, интеграция, Хорватия.

Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід

УДК 327.7 (477)+351.88

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
доктор політичних наук,
професор,
Дипломатична академія
України при МЗС

Тема позаблоковості та нейтралітету активно обговорюється на всіх політичних рівнях і тиражується засобами масової інформації. Квінтесенцією різноманітних роздумів з цієї теми став висновок про те, що статус нейтралітету, навіть підтверджений міжнародними договорами, не надає імунітету від порушників суверенітету та територіальної цілісності держави. При цьому додається, що рідкісні виключення з правил (як у випадку Швейцарії та Ірландії) лише підтверджують цей факт. Тому в таких країнах існує думка, що в найближчій перспективі вони будуть неспроможні самостійно забезпечити проголошений статус. Засади міжнародного права визначають постійний нейтралітет як добровільне прийняття державою відповідно до міжнародних договорів або в односторонньому порядку зобов'язання дотримуватися цього статусу, тобто не

вступати у воєнні союзи та не допускати на своїй території присутності іноземних держав у мирний і воєнний час.

Режим постійного нейтралітету передбачає, що держава, яка бере на себе таке зобов'язання, здійснюватиме політику, що виключає її участь у війні та залишатиметься нейтральною в разі збройного конфлікту між іншими сторонами. Постійно нейтральні держави, на відміну від тих, що проголосили свою нейтральність під час війни, зобов'язуються дотримуватися відповідної політики як за воєнних, так і мирних часів. Тобто, вони зобов'язані не вступати у військові союзи та блоки, не надавати свою територію для розташування іноземних військ і військових баз.

Водночас антивоєнне спрямування постійного нейтралітету не виключає, а навпаки – передбачає необмежене право нейтральної держави на самооборону.

Стан постійного нейтралітету зазвичай гарантується або формально визнається іншими державами. Тож постійний нейтралітет не тягне за собою втрати нейтральною державою суверенітету та міжнародної правосуб'єктності, за виключенням обмежень військового характеру. Постійно нейтральна держава може з метою власної оборони мати відповідні збройні сили.

У статті розглянуто статуси позаблоковості та нейтралітету, їх переваги й особливості. Проаналізовано мотивацію України у виборі статусу позаблоковості.
Ключові слова: **нейтралітет, позаблоковість, іноземні військові бази, зовнішня політика України.**

На сьогодні постійно нейтральними державами є:

Швейцарія (відповідно до Паризького акта про визнання і гарантії постійного нейтралітету Швейцарії та недоторканності її території від 8 листопада 1815 р.);

Австрія (відповідно до Федерального конституційного закону про нейтралітет Австрії від 26 жовтня 1955 р.);

Мальта (Декларація Уряду Республіки Мальта від 14 травня 1981 р.);

Туркменістан (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1995 р.);

Ватикан (Латеранський договір з Італією від 11 лютого 1929 р.);

Республіка Сан-Марино (Договір з Італією від 31 березня 1939 р.);

Камбоджа (Угода, підписана на Паризькій конференції 23 жовтня 1991 р.).

Оголошений статус постійного нейтралітету в різні історичні періоди мали Бельгія, Люксембург, Швеція, Фінляндія, Ірландія, Ліхтенштейн, Лаос. Болгарія та Молдова також проголосили нейтралітет, але поки що їхній статус ніхто не визнав.

Різнорганічність існуючих форм цього статусу країни дала підстави деяким дослідникам стверджувати, що «нейтралітетів було декілька». На

жаль, така думка є доволі розповсюдженою, однак це не заважає нам висловити переконання у тому, що певні відмінності нейтрального статусу не змінюють його сутності. Вочевидь людству відомий нейтралітет як специфічний статус держави, який за бажанням суб'єкта міжнародного права може виявлятися варіативно та набувати різноманітностей.

У часи блокового протистояння країни, що вивільнилися з колоніальної залежності, намагалися привернути до себе увагу та підкреслити дієвість власного нейтралітету, тобто заявити про активну зовнішню політику своїх держав і самостійність прийняття рішень з різноманітних міжнародних проблем. Такий підхід вони називали політикою активного, позитивного або конструктивного нейтралітету.

Із цих визначень дехто з вітчизняних науковців обрав прийнятним для України поняття «активного нейтралітету». Наукова думка колег із Російської Федерації пояснює визначення «активний нейтралітет» як курс держави на посилену розбудову власних збройних сил. Однак при цьому не враховується той факт, що сутність позитивного або активного нейтралітету на той час полягала в неучасті як у вій-

ськових угрупованнях західних держав (НАТО), так і в угодах оборони соціалістичних країн (ОВД), і виявлялася в активній боротьбі за збереження миру, стабільності та запобігання війні. Отже, активний або позитивний нейтралітет – це одна з форм мирного співіснування часів протистояння протилежних блоків. Відтак ті, хто закликає саме до активного/позитивного нейтралітету, фактично повертають нас у часи існування двополярного світу за умов СРСР, намагаючись застарілі схеми біполярного існування екстраполювати на постбіполярні міжнародні відносини.

Стосовно позаблоковості, то традиційно нейтралітет і позаблоковість виконують функцію адаптації держави до її зовнішнього оточення. Порівняно з нейтралітетом, позаблоковість дає державі ширше поле маневру, обмежуючи її діяльність на міжнародній арені лише заборонаю на участь у військових блоках.

До того ж принципова відмінність між нейтралітетом і позаблоковістю полягає в тому, що постійно нейтральна країна набуває статусу нейтральної, як правило, за гарантіями інших держав. Щонайменше, такий статус зумовлюється відповідними міжнародно-правовими договорами. Водночас свій позаблоковий статус країни визначають самостійно без будь-яких гарантій чи міжнародних підтверджень його визнання з боку інших держав.

Із ратифікацією Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (липень 2010 р.) Україна набула статусу позаблокової держави. У

цьому виявляються плюси та мінуси. До плюсів можна віднести те, що позаблоковість дає можливість як прийняти, так і переглянути цей статус в односторонньому порядку, якщо виявиться загроза національній безпеці та держава неспроможна буде подолати її самотужки. Тоді країна шукає відповідних партнерів-гарантів або здобуває підтримку (через набуття членства) відповідного альянсу.

У геополітичній ситуації, що склалася навколо України, набуття постійного нейтралітету в майбутньому також поставлено під сумнів, оскільки український парламент пролонгував перебування на своїй території військової бази Російської Федерації. Відтак, Україна позбавила себе можливості набути повноцінного статусу постійного нейтралітету. До того ж, за міжнародними конвенціями ООН про визначення агресора, наша держава наражається на певні проблеми в разі конфліктних відносин РФ з іншими, третіми країнами.

Приклад Швеції. Під час просування до членства в ЄС три нейтральні країни – Швеція, Фінляндія та Австрія додали головного болю європейським юрисдам щодо вирішення про-

блеми поєднання нейтралітету із членством у ЄС. Питання Швеції та Фінляндії, що в різні часи заявляли про свій нейтральний статус у двосторонніх угодах із третіми країнами, виявилися не такими складними, як проблема Австрії, де постійний нейтралітет було закріплено основним законом держави. Зрештою європейські структури знайшли можливість визнання названих держав такими, що мають юридичні підстави приєднатися до ЄС. Це й було здійснено в 1996 р., хоча критерії членства в ЄС, особливо щодо частини безпекової складової Спільноти, явно суперечать прийнятому рішення.

Для українських реалій певний інтерес має саме шведський досвід. Кінець холодної війни супроводжувався «ною хвилею ліберального інтервенціоналізму». Відповідно до позиції нейтралітету, традиційно дотримованого Осло, країна не брала участі в нещодавніх військових конфліктах. Однак концепція її зовнішньої політики містить суперечливі елементи. Хоча гуманітарні інтервенції, як, наприклад, у Косово 1999 р., відповідають припустимій ролі Швеції як совісті світу, це не збігається з пацифізмом, іміджем країни та правовою політикою ООН. Конфлікт у Косово, що призвів до колапсу суверенітету, може розглядатися як варіант для майбутньої парадигми зовнішньої політики Швеції. Відтоді кілька шведських політиків неодноразово заявляли, що, опинившись перед фактом серйозного нехтування правами людини, міжнародна спільнота не може обирати пасивну позицію.

Аргументи «за» участь у війнах і надалі підтримуються та закріплюються міжнародним правом і все більше відповідають шведському дискурсу. Більше того, зростає готовність країни брати участь у військовому втручанні в разі гуманітарних криз, що вважається легітимним навіть за відсутності мандата ООН.

Роль шведського риксдагу окреслюється розподіленням повноважень між урядом і парламентом у питаннях зовнішньої політики. Хоча переговорний процес щодо укладання міжнародних договорів покладає відповідальність на виконавчу владу, він потребує схвалення уряду в разі особливого значення для країни або ситуацій, що торкаються законодавчих і бюджетних питань. Таким чином, завдання ліберальної демократії полягає в тискові на різні інстанції з метою збереження або створення нормативного порядку, що спирається на власні уявлення про демократію, права людини та державність. Такі результати становлять певну загадку для теорії демократичного світу та мають натяк на амбівалентність ДС, що призводить до «демократичних воєн». Стосовно права на розгортання військ, ситуація у Швеції є доволі непрозорою. Адже в цьому разі конституція не потребує парламентського втручання. Однак на розгортання дислокації військ за кордоном виконавча влада зобов'язана шукати згоди риксдагу. Щоправда, існує особливе правило (виключенням є самооборона) стосовно положення про розташування військ у режимі очікування

(невтручання) на основі міжнародної угоди, схвалені риксдагом. Наприклад, розгортання військ за ст. 43 Статуту ООН (надання резервних сил і підтримка безпеки).

Схема прийняття чи закріплення нейтралітету. Стосовно схеми прийняття нейтрального статусу існує неспівпадіння точок зору. Одні політики вважають, що для оголошення країни нейтральною формально не потрібні жодні документи, достатньою є одностороння декларація. Отже, міжнародне визнання нейтрального статусу в мирний час не обумовлюється і будь-яка держава може визнати його або не визнати. Історії відомо чимало випадків, коли нейтральні країни, статус яких було закріплено в міжнародних договорах, зазнавали нападу й окупації. Згадаймо хоча б дві світові війни, а також факти відмови від нейтрального статусу, наприклад, Бельгії та Люксембургу, які увійшли до НАТО.

На переконання інших, нейтральний статус необхідно відповідним чином закріплювати. Однією з таких схем закріплення є система ООН.

Схема ООН. Принципи та правила нейтралітету повинні бути узгоджені зі Статутом ООН. Документ обмежує сферу його застосування щодо країни-агресора, яка проголосила нейтралітет (§5 ст. 2 і §6 ст. 2 Статуту ООН). Водночас статут визнає нейтралітет діючим інститутом міжнародного права.

Трагічним прикладом фіаско ООН у наданні такого статусу, тобто в пошуках нейтралітету з метою захисту та порятунку, стала Угорщина 1956

року. Щоб запобігти повторному введенню радянських військ у Будапешт, центральна фігура бунтівної Угорщини Імре Надь, який очолював уряд, оголосив нейтралітет Угорщини та прийняв відповідну декларацію. Угорські дослідники спростували висновок Спеціального комітету ООН з проблеми Угорщини (the UN Special Committee on the Problem of Hungary, також відомий як Комітет п'яти учасників: Австралії, Цейлону, Данії, Тунісу й Уругваю) від липня 1957 р. про те, що заява про нейтралітет була не причиною, а результатом другої радянської інтервенції.

Прийняття рішення зі згаданого питання в ООН було затримано представником США (Генрі Кебот Лод). Причиною такої поведінки стало рішення держсекретаря (міністра закордонних справ) США Джона Фостера Даллеса, який «утримав США від зайвої проблеми», оскільки революція вже згорталася. Таким чином, ухилення від визнання нейтралітету Угорщини розв'язало руки СРСР. Однак, як свідчить практика, історичні уроки погано засвоюються.

Неспроможність нейтралітету щодо захисту. Нагадаємо, що нейтралітет, навіть закріплений у міжнародних договорах, не надає імунітету від зазіхання на суверенітет і територіальну цілісність. Саме тому в нейтральних країнах росте розуміння того, що в найближчій перспективі вони самостійно не зможуть забезпечити такий статус. Нагадаємо при цьому, що в політиці зустрічаються випадки проголошення нейтралітету без відповідного юридичного

Під час роботи Міжнародного форуму високого рівня «Позаблокова політика України в європейському контексті», організованого Інститутом світової політики та Бюро у зв'язках НАТО в Україні, що відбувся 12 вересня 2012 р. у Дипломатичній академії України

закріплення такого статусу. Принагідно згадати Республіку Білорусь та Республіку Молдова, які закріпили в конституціях нейтральний статус своїх країн з метою позбутися військової присутності іноземних держав за аналогією з Австрією (1955 р.). Але результат таких кроків, як відомо, виявився негативним: іноземні держави (РФ) утримують тут свої війська і терміни їхнього виведення є доволі туманними.

Водночас нейтралітет у жодному разі не означає відсутності права на вступ у політичні й економічні союзи. Дехто із західних спостерігачів стверджує, що Україна не зможе набути членства в ЄС, якщо буде нейтральною. Однак, приклад вищезгаданих Швеції, Фінляндії та Австрії спростовує таке твердження. Більше того, нейтральні країни мають право співпрацювати з військовими блоками. Посол Швеції в Україні Йон-Кристер Оландер так пояснив принцип взаємодії Швеція – НАТО: «Ми можемо чудово співпрацювати з країнами НАТО, особливо тими, що входять

до складу ЄС. Сьогодні проблема безпеки – це не тільки військова загроза, а й загроза тероризму, природних катастроф. Необхідними є місії із запобігання конфліктів за кордоном... У всіх цих питаннях ми готові брати участь. Швеція активно працює в рамках програми НАТО «Партнерство заради миру». Наші відносини з Альянсом ми можемо охарактеризувати короткою формулою: «Все, поза статтею 5». Тобто, допустимі всі положення Статуту НАТО, крім ст. 5, у якій йдеться про колективну військову допомогу учасникам Альянсу в разі загрози.

Під час виконання статутних зобов'язань нейтральної країни, у свою чергу, має право імунітету від перетворення національної території на театр воєнних дій, у чому й закладена головна перевага нейтральної держави у воєнний час. Отже, нейтралітет вимагає гарантій найвищого рівня.

Водночас, склалася цікава ситуація з «гарантіями безпеки України». Чомусь у світовому середовищі аналітиків панує хибне

уявлення та вкоренилася необ'єктивна інформація, мовляв, Україна отримала гарантії ще в 1993 році (!). Вірогідно, маючи на увазі відмову нашої країни від ядерного статусу. Нагадаємо, що основний документ стосовно ядерних та інших гарантій безпеки Україні – Меморандум про гарантії безпеки Україні – був підписаний на початку грудня 1994 р. на Будапештському саміті ОБСЄ кількома провідними ядерними державами. Цей документ містить кілька цікавих статей. З огляду на важливість наведемо їх тут повністю.

«Ст. 2. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України...»

Ст. 3. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ (994_055) утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних їй суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги.

Ст. 4. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з метою надання допомоги Україні як державі-учасни-

ці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (995_098), що не володіє ядерною зброєю, в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї.

Ст. 5. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують щодо України їх зобов'язання не застосовувати ядерну зброю...».

Таким чином, країни-гаранти пообіцяли: не застосовувати проти нас ядерну зброю, утримуватися від загрози силою, утримуватися від економічного шантажу і, нарешті, домагатимуться негайних дій від Ради Безпеки ООН, щоб вона нас захистила в разі чиєїсь агресії...Отже, ця заява залишилася заявою, не закріпленою на законодавчому рівні державами, що її підписали, оскільки не вироблено конкретного механізму відповідних кроків захисту України. І оскільки цей документ є юридично неспроможним, деякі наші гаранті залюбки застосовують економічний шантаж. Наскільки відомо, за міжнародними гарантіями безпеки, будь-якій державі країни-гаранти розробляють механізм, тобто заходи з надання конкретної допомоги на її захист у разі агресії. У меморандумі про це – ані слова.

Нейтральний статус вимагає також відсутності на території іноземних військових баз; високого рівня обороноздатності держави; відсутності з боку держав-сусідів територіальних та інших претензій.

Нейтральний статус також несе й відповідні

зобов'язання: не підтримувати жодну з воюючих сторін, не надавати своєї території ворогуючим країнам, не торгувати військовою зброєю з однією зі сторін конфлікту (а з усіма можна), бути спроможним забезпечити свій нейтральний статус. Отже, нейтральний статус вимагає значних витрат на оборону.

Чимало інсинуацій розповсюджується навколо формулювання в Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) – наміру стати в майбутньому постійно нейтральною країною. Ця заява УРСР була спрямована, перш за все, на означення власної позиції щодо радянського військового блоку ОВД (який проіснував до 1994 р. – до виведення останніх радянських військових контингентів із території Німеччини). До того ж, визначив позиціонування України щодо ядерності СРСР, у складі якого наша держава не мала наміру продовжувати своє перебування. Дехто закидає Україні звинувачення щодо участі в операціях з підтримання миру (ОПМ) ООН, порівнюючи їх з участю у війнах. Така позиція свідчить, на жаль, про необізнаність авторів із миттєвою діяльністю ООН.

Chekalenko Liudmyla D. Non-alignment and neutrality: «the pros and cons» (summary of lectures)/ Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine

The status of non-alignment and neutrality is discussed in the paper, advantages and insufficiencies of both are considered. The motivation of Ukraine in determining of the status of non-alignment is analysed.

Key words: neutrality, non-alignment, foreign military bases, foreign policy of Ukraine.

Чекаленко Людмила Д. Внеблоковость и нейтралитет: «за» и «против» (конспект лекции) / Дипломатическая академия Украины МИД Украины.

В статье рассмотрены статусы внеблоковости и нейтралитета, их преимущества и недостатки. Проанализирована мотивация Украины в выборе статуса внеблоковости.

Ключевые слова: нейтралитет, внеблоковость, иностранные военные базы, внешняя политика Украины.

Отже, заява в Декларації про державний суверенітет не означає юридичного закріплення нейтрального статусу, оскільки в цьому документі йдеться лише про намір, а не dokonаний факт. Можливо, у майбутньому ми й доростемо до нейтрального статусу, але не тепер... Про нейтралітет України поки що не йдеться, оскільки на цьому етапі розвитку такий статус не відповідає українським інтересам.

З червня 2010 р. Верховна Рада України ухвалила в першому читанні згаданий вище проект Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Документ набрав чинності 2 липня 2010 року. Стаття 11 закону передбачає дотримання Україною політики позаблоковості, «що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного співробітництва з НАТО та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес».

Таким чином, Україна обрала та закріпила на законодавчому рівні свій позаблоковий статус.

Іранський лабіринт

Олександр САХАРЕНКО,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри
країнознавства Інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

Специфіка політичної системи Ісламської Республіки Іран (ІРІ), що поєднує елементи виборної теократії з представницькою демократією, значною мірою обмежує повноваження всенародно обраного президента та зводить їх до функцій прем'єр-міністра у президентській республіці. Саме під таким кутом зору варто розглядати результати виборів, що відбулися 14 червня цього року. Масові святкування в іранських містах розпочалися ще до оголошення переможцем 64-річного Хасана Роухані. А вже наступного дня банківське зміцнення національної валюти (ріалу) на 9% та 2% зростання індексу тегеранської біржі продемонстрували, що, попри своє підпорядковане становище відносно вищого керівника (рахбара), президент володіє інструментами впливу на внутрішню та зовнішню політику країни. Отже, він здатний ініціювати та довести до кінця невідкладні реформи, на які очікує іранська економіка та суспільство.

Махмуд Ахмадінежад,

який складає президентські повноваження 3 серпня, залишає своєму наступникові важку спадщину: міжнародну ізоляцію та санкції, що блокують зовнішню торгівлю, інвестиції та модернізацію економіки, високу інфляцію, девальвацію ріала, зростаюче безробіття тощо. Це позначається на рівні життя населення та підживлює недовіру до влади, яка зростала після силового придушення масових протестів, викликаних підозрами у фальсифікації результатів волевиявлення під час президентських виборів 2009 року. Наприкінці свого президентства Ахмадінежад втратив підтримку не лише більшої частини політичної еліти та середнього класу, а й консервативних клерикальних кіл, що сприяли його перебуванню при владі останні 8 років. Іранський політикум і населення негативно сприйняли деструктивну риторичку президента на зовнішній арені, корупційні скандали, конфлікти з вищими клериками і навіть із самим рахбаром. Доволі серйозні прорахун-

ки в економіці були спричинені насамперед популізмом і непослідовністю президента, який прагнув, зокрема, негайного покращання життя незаможних верств суспільства, що складала його електоральну базу. Спроби регулювання цін підірвали позиції місцевих виробників, примусове обмеження банківських ставок перегріло ринок нерухомості, а масштабні програми з розбудови інфраструктури та житла в умовах санкцій і обмеження експорту збільшили дефіцит бюджету та посилили інфляцію, що боляче вдарило, насамперед, по тих, на кого були орієнтовані реформи. Тому плакати «Прощавай, Ахмаді!» в руках учасників святкових мітингів не викликали особливого подиву.

Постать Хасана Роухані та його блискавична й значною мірою несподівана перемога на виборах уже в першому турі з результатом у 50,71% викликали багато запитань серед експертів-іраністів. Цілком очевидним є те, що в іранському суспільстві сформувався запит на більш

ліберального, порівняно із М. Ахмадінежадом, національного лідера, який зміг би пом'якшити існуючий політичний режим, розширити права та свободи громадян, поліпшити відносини зі світовими акторами й сусідніми країнами, домогтися скасування економічних санкцій, надати динамізму економіці тощо. Однак при цьому від нового президента очікують забезпечення гідного місця Ірану на світовій арені та посилення його ролі як регіонального лідера, що витікає, на думку значної частки громадян і політичної еліти, із географічного розташування, ресурсного й економічного потенціалів, історико-культурної спадщини країни тощо. Саме цей запит став основою успіху Хасана Роухані, який перетворився на фактично єдиного кандидата, який саме так позиціонував себе в очах виборців.

Будучи аутсайдером на самому початку виборчої кампанії, Роухані несподівано отримав додаткові переваги одразу на декількох фронтах:

– 21 травня Рада варто-вих конституції, найважливіший політичний контролюючий орган Ірану, скасувала реєстрацію двох ключових кандидатів: важковаговика-реформатора Алі Акбара Хашемі-Рафсанджані та ультраконсерватора Есфандіяра Рахіма Машаї, ставленика діючого президента;

– не бажаючи йти на відкриту конфронтацію з Радою вартових і рахба-

ром, Рафсанджані та його партнер по реформаторському табору, колишній президент Мохаммад Хатамі зробили ставку на Роухані, що додало новообраному президенту голосів; за рекомендацією Хатамі зняв свою кандидатуру на користь Роухані й реформатор Мохаммад Реза Ареф;

– зі свого боку, вищий керівник Ірану Алі Хаменеї відкрито не підтримував жодну з кандидатур, що посилює демократичність процесу, не давши можливості учасникам перегонів використати авторитет рахбара на свою користь;

– в умовах виходу з перегонів одного з найвпливовіших кандидатів від консервативних сил решта представників цієї течії іранського політикуму не змогла згуртуватися навколо єдиної кандидатури та пішла на вибори чотирма колонами, що розпорошило голоси й надало Роухані можливість перемогти без другого туру.

Однак чи стане новий Президент Ірану справжнім реформатором? Чи здатен він послабити міжнародну напруженість навколо Ірану, посилену активним втручанням

Тегерану в події в Сирії? На це запитання наразі не існує однозначної відповіді. З одного боку, передвиборча кампанія Роухані проводилася під гаслами налагодження відносин зі світовою спільнотою, насамперед, із Заходом, розширення прав і свобод громадян, зокрема, свободи слова, звільнення політичних в'язнів тощо, що було підтримано більшістю виборців. При цьому Роухані не приховує своїх зв'язків із реформаторськими колами Ірану та їхніми лідерами Рафсанджані й Хатамі, користується їх підтримкою та сприянням.

Однак, з іншого боку, механізм фільтрування кандидатів на посаду президента шляхом затвердження Радою вартових надає рахбару можливість усунути найбільш небезпечних противників режиму або «незручних» кандидатів. При цьому президент не має вирішального голосу в питаннях оборони, зовнішньої політики та безпеки, включаючи проблему іранської ядерної програми, що обмежує його роль у цих сферах і робить лише обличчям країни на зовнішній арені. Понад те, Хасан Роухані, єдиний

богослов із усіх кандидатів, був одним із «батьків-засновників» сучасного Ірану та найближчих довірених осіб імама Рухолли Хомейні, який користується довірою й нинішнього вищого керівника країни. Тому не слід виключати, що вихід на авансцену іранської політики високоосвіченої персони (Роухані має ісламську та західну освіту, ступінь доктора філософії з юридичних наук, отримав у Каледонському університеті (Шотландія), володіє кількома іноземними мовами, у тому числі російською) і до того ж поміркованого політика з великим досвідом дипломатичної, адміністративної, політичної та військової роботи був цілеспрямованим кроком іранського істеблішменту. Таким чином, стає реальним досягнення кількох стратегічних цілей: демонстрація Західному світу демократичного характеру іранських виборів і підтримки населенням існуючої системи (у тому числі завдяки високій явці); недопущення до влади реальних реформаторів; згладжування протиріч між різними політичними таборами всере-

дині країни та зниження напруженості в суспільстві, а також зменшення рівня конфронтації з державами Заходу та посилення переговорних позицій із країнами «шістки» по ядерній програмі тощо.

Найближчим часом стане зрозуміло, чи дасть змогу дипломатичний талант і досвід Роухані збалансувати інтереси консервативних кіл в особі Алі Хаменеї та його оточення, реформаторського крила іранського політикуму, більшості населення, яке очікує політичних і економічних реформ, а також провідних світових гравців, щоб послабити зовнішню напруженість навколо країни й отримати нові ресурси для економічного зростання та модернізації. Заяви нового лідера про ще більшу відкритість Ірану, що стосувалися його ядерної програми, були зроблені на тлі офіційного введення в експлуатацію АЕС у місті Бушер. Це свідчить про те, що принаймні у зовнішніх зносинах Іран продовжуватиме попередній курс, але використовуватиме більш конструктивну риторику, порівняно з полум'яним Ахмадінежадом.

Хто врятує глобалізацію?

Жан-П'єр ЛЕМАНН,
почесний професор бізнес-школи IMD, засновник групи «Евіан» (Лозанна, Швейцарія), запрошений професор факультету бізнесу та економіки Університету Гонконгу, запрошений професор Університету NIT (Індія)

Глибокі трансформації, що відбуваються у світовій економіці, неминуче ведуть до хаосу та конфліктів. Пропозиція створити Трансатлантичне торгове та інвестиційне партнерство між Сполученими Штатами і Євросоюзом може серйозно погіршити ситуацію і спричинити появу конкуруючих економічних блоків. Вплив нових великих торгових держав зростає, при цьому відсутнє бачення нового світового порядку та планів його будівництва. Глобалізація нині є хаотичним переходом до невизначеності. У цих умовах конструктивну інноваційну та перспективну роль може відіграти Росія.

ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Масштаби глобального ринку можна оцінити за кількістю членів Світової організації торгівлі (СОТ). У 1990 р. в ній (тоді називалася ГАТТ) було 90 дер-

жав. На сьогодні їх 159 і ще 26 країн ведуть переговори про вступ. Цим трансформуюча сила глобалізації не обмежується – уперше за багато століть Захід не домінує в глобальній економіці. У світовому балансі відбувається сейсмічний зсув. Це особливо помітно завдяки виникненню блоку БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай і ПАР), що розширює глобальне охоплення. Світова економіка стає не тільки багатополярною, а й багатошвидкісною.

У принципі конфлікт між усе більш багатополярним світом і багатостороннім світовим порядком не слід вважати неминучим. У реальності планета зіткнулася з протидією силами: доцентровими (масштабніша та глибока глобалізація) і відцентровими (велика фрагментація на національному та регіональному рівнях). До категорії відцентрових сил відноситься ТТІП. Це спроба «старих» держав перешкодити підйому «новачків», створивши блок для збереження важелів глобальної влади та можливості встановлювати правила.

Крім того, існує ризик, що «нові» держави прагнуть створювати та просувати власні блоки. Це, безсумнівно, шлях до деглобалізації, фрагментованості та конфліктності. В інтересах Росії та всього світу оновлення і зміцнення багатостороннього порядку, висунення ідей нового устрою замість існуючого безладу. Щоб краще зрозуміти, куди ми рухаємося, варто зробити

короткий екскурс в історію глобалізації та згадати, звідки ми прийшли.

ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація – циклічний історичний феномен. Як точно відзначив Найан Чанда, цей процес рухається чотирма основними силами – торговці, проповідники, воїни й авантюристи по черзі виходять на лідируючі позиції. Торговці прагнуть до нових ринків і прибутку, проповідники хочуть врятувати душі та збільшити число послідовників, щоб розширити свій вплив, воїни жадають слави та завоювання територій, авантюристами рухає цікавість і жага відкриттів.

Можливо, найяскравішою ілюстрацією сукупної дії цих чотирьох сил, що призвело до створення величезної неофіційної імперії, можна назвати арабів. У VII ст. помер пророк Мохаммед і був записаний Коран, а вже до початку XV ст. арабська імперія охоплювала більшу частину євразійського континенту, включно з Індонезією, а також північну та прибережну частини Африки. Воїни, торговці та проповідники завойовували територію, прибуток і душі, натомість учені освоювали нові культурні та інтелектуальні простори. Особливо високо цінувалася торгівля. Як зазначав туніський історик і філософ XIV ст. Ібн Хальдун, «завдяки зарубіжній торгівлі підвищувався достаток людей, доходи торговців і добробут держав».

Сухопутний Шовковий шлях і морська Дорога прянощів підтверджують слова Ібн Хальдуна.

Таким чином, глобалізація – головна рушійна сила історії та основа прогресу, хоча з певними застереженнями. Вона сприяє збагаченню цивілізацій і поширенню знань. У XIV ст. Самарканд був справжнім економічним і культурним центром. У недавньому дослідженні Валері Хансен, присвяченому Шовковому шляху, підкреслюється значимість Самарканда для поширення знань, мов, літератури, мистецтва, науки й технологій, як міста на перетині потоків товарів.

Протягом історії, хоча імперії виникали й розпадалися, не існувало єдиного гегемона, швидше, спостерігалася багатополярність держав, які суперничають, але співіснують. Після сухопутної Монгольської імперії до початку XV ст. Китай почав перетворюватися на потужну морську державу.

Якби на початку XV ст. існували дослідні центри, що відстежували б світові тренди, вони стверджували б, що Китай став домінуючою глобальною державою. Відмова від мореплавства китайських імператорів була таким же кардинальним переломом в історії, який світ переживає на початку XXI століття.

Наприкінці XV – початку XVI ст. баланс глобальної економічної, військової, політичної та культурної сили почав невідворотно зміщуватися в бік Захо-

ду. Натомість величезний Китай на Сході замикався в собі, маленька Португалія на Заході ступила на шлях створення морської імперії, потім її приклад наслідували Іспанія, Нідерланди, Велика Британія та Франція. П'ять морських держав розширювали свої володіння на схід, в Азію та Африку, але ключове значення для досягнення домінування у світі мала колонізація Нового Світу – Америки. У першій половині другого тисячоліття європейські держави залишалися дрібними та периферійними акторами глобалізації, але вже з другої половини тисячоліття вони вийшли на домінуючі позиції. До XIX ст. Європа правила світом – від Америки через Африку й Азію – до Австралії. До кінця XIX ст. до європейських країн приєдналися Сполучені Штати як імперська держава.

500-річна фаза глобалізації дала змогу Європі заволодіти владою та багатством, поступово розоряючи решту світу. Європейці виявилися переможцями, інші – програли. Катастрофічні наслідки мала работоргівля. У 1750 р. в Африці проживало приблизно 13,5% світового населення, до 1900 р. показник знизився до 8%. На початку XIX ст. економіки Китаю та Індії становили 33% і 24% світового виробництва. До 1950 р. їх частка скоротилася до 4 і 3%. Чотири згадані рушійні сили – торговці, проповідники, війни й авантюристи – активно сприяли європейській експансії.

Близько 1900 р. стало очевидним, що європейці або принаймні їхні багаті представники сприймають

західне домінування та своє право правити світом як належить. Це прекрасно проілюстрував напередодні Першої світової війни Джон Мейнард Кейнс у знаменитому описі глобалізації в роботі «Економічні наслідки миру»: «Мешканець Лондона, сьорбаючи ранковий чай в ліжку, замовляв по телефону додому різні продукти, вироблені у найвіддаленіших куточках земної кулі. У той же момент і тим же способом він міг ризикнути, вклавши свій капітал у видобуток корисних копалин і розвиток нових підприємств у будь-якій частині світу, і отримати належну частку майбутніх прибутків і вигод, не докладаючи зусиль і праці ...».

До початку XX ст. найпомітнішими акторами глобалізації стали торговці, особливо торговці грішми – банкіри та фінансисти. Влада поширювалася переважно через фінанси й інвестиції. Велика частина Латинської Америки, що отримала політичний суверенітет у ході серії воєн за незалежність від Іспанії та Португалії на початку XIX ст., вже в другій половині того ж століття була знову колонізована, хоча й не прямо – за допомогою політичного контролю, а через фінансові маніпуляції. Це дало змогу серу Норману Енджелла, гуру того часу, заявити в книзі «Велика ілюзія», опублікованій у 1910 р., що стала бестселером і була перекладена 25-ма мовами: «Міжнародні фінанси сьогодні настільки взаємозалежні та пов'язані з торгівлею і промисловістю, що політична і військова сила нічого не можуть із цим

вдіяти».

Через чотири роки Європа вступила у війну та глобалізація була жорстоко відкинута назад, відродившись тільки через 80 років. Процес деглобалізації, особливо з 1914 по 1950 рр., повсюдно став причиною безпрецедентних негараздів і поневірянь. Європа була залучена до руху по спіралі насильства та занепаду, у той час як Сполучені Штати у міжвоєнний період прагнули триматися осторонь. Відмова США вступити до Ліги Націй сигналізувала про неминучий крах цього інституту. Після провальної міністерської зустрічі СОТ у Сієтлі в 1999 р. тодішній генеральний директор Майк Мур висловив побоювання, що Організація може стати Лігою Націй світової економіки XXI століття. Той факт, що Сполучені Штати відсувають СОТ на другий план, віддаючи пріоритет власним цілям, підтверджує його похмурі прогнози.

Після Другої світової війни саме Сполучені Штати створили достатньо міцні й успішні інституційні рамки, що забезпечили основу для вражаючого економічного зростання і трансформації світу.

АТЛАНТИЧНА ХАРТІЯ ТА ЇЇ ПРОДОВЖЕННЯ

Прем'єр-міністр Великої Британії Уїнстон Черчилль і американський президент Франклін Делано Рузвельт 9 серпня 1941 р. вперше зустрілися в бухті Пласенсія біля канадського острова Ньюфаундленд на борту корабля ВМС США «Атланта». Вони підготували і 14

серпня представили важливий документ, що отримав назву «Атлантична хартія». У восьми ключових пунктах були сформульовані основні цілі та принципи устрою світу після закінчення війни. Особливо слід відзначити 4-й пункт, згідно з яким Сполучені Штати та Велика Британія «будуть із належною повагою до своїх зобов'язань прагнути того, щоб сприяти забезпеченню всім державам, великим чи малим, переможцям або переможеним, рівного доступу до торгівлі і сировинних запасів світу, необхідних для їх економічного процвітання».

Принципи торгівлі, зафіксовані в Атлантичній хартії, доповнюють слова держсекретаря Рузвельта і лауреата Нобелівської премії миру Корделла Халла, які звучать як проповідь, що проголошує нерозривність зв'язку вільної та справедливої торгівлі з процвітанням і миром. Ще в 1930-і рр. він писав: «Я ніколи не відмовлявся і ніколи не відмовлюся від переконання, що забезпечення миру та благополуччя держав нерозривно пов'язане з дружністю, справедливістю, рівністю і максимально можливим ступенем свободи в міжнародній торгівлі».

Саме в цьому дусі архітектори глобального економічного порядку встановлювали правила і створювали інститути міжнародної торгівлі після Другої світової війни. Вони прагнули ввести режим, заснований на багатосторонніх правилах, в інституційні рамки Міжнародної торгової організації (МТО/ІТО). Але тоді ж виникла системна пробле-

ма. Американська виконавча влада виступала за створення МТО, у той час як Конгрес був проти. Слід зазначити, що в попередні десятиріччя Сполучені Штати проводили вкрай протекціоністську політику.

Незважаючи на стійкий американський міф, згідно з яким США є чемпіоном у вільній торгівлі, це не зовсім так. Якщо американські президенти – і демократи, і республіканці – у цілому намагалися просувати політику відкритої торгівлі, то в Конгресі це найчастіше зустрічало опір.

Тому для президента США в процесі проведення торгових переговорів було життєво необхідно мати «прискорені повноваження у сфері торгівлі», як вони йменувалися в 1974 р., або «повноваження з просування торгівлі» (з 2002 р.), коли Конгрес може схвалити або відхилити запропонований торговий законопроект, але не має права вносити поправки. Термін повноважень президента з просування торгівлі завершився влітку 2007 р. під час другої адміністрації Буша-молодшого і з того часу не поновлювався. Ураховуючи нинішню поляризацію позицій Білого дому та Конгресу, шанси на відновлення таких прерогатив дорівнюють нулю.

Після провалу ідеї МТО політики вхопилися за компромісний варіант – створення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), яка встановлювала основні принципи і правила, але вони не мали законної сили. Іншими словами, основна відмінність між МТО і ГАТТ полягала в тому, що остан-

ня не мала зобов'язуючих повноважень, тільки моральний вплив. Головна функція ГАТТ – бути майданчиком для переговорів, спрямованих на лібералізацію торгівлі між країнами-членами. З цією метою була запущена серія «раундів переговорів». Останній раунд ГАТТ – Уругвайський – тривав сім років (1986-1993); у 1995 р. відродилася концепція МТО і з'явилася СОТ. Ключові принципи ГАТТ/СОТ передбачають прозорість і передбачуваність торгових режимів окремих членів і особливо відсутність дискримінації – одна держава не повинна проводити преференційну або дискримінаційну політику щодо інших, торгівля повинна вестися на рівних умовах.

Дух і літера правил і принципів ГАТТ регулярно порушувалися всіма учасниками. Наприклад, у 1980-і рр. США та ЄС використовували всі засоби для обмеження японського експорту, в першу чергу, автомобілів і електроніки. Так, Франція виділила лише 3% ринку для імпортованих з Японії автомобілів – це порушувало правила і два основні принципи: про дискримінацію, а також про те, що країни, як впливає з назви, можуть встановлювати тарифи, а не квоти. Ще однією ілюстрацією кричущого порушення ГАТТ є **Торговельна угода про текстиль волокнам (МФА)**, яку було спрямовано на захист – також за допомогою квот – західної текстильної та швейної промисловості від конкуренції з боку нових індустриальних економік Гонконгу, Сінгапуру, Південної Кореї і Тайваню (втратила чинність у 2005 р.).

Незважаючи на деякі недосконалості, принципи Атлантичної хартії зрештою взяли гору, забезпечивши мир та процвітання. «Тріумф» ГАТТ пережила після закінчення холодної війни. Після того, як бар'єри для торгівлі з багатьма країнами колишнього другого і третього світу впали, а самі ці держави вступили до СОТ, історія могла б підійти до щасливого кінця.

ЯКЕ ЗАПИТАННЯ – ТАКА Й ВІДПОВІДЬ

Зрозуміло, до щасливого завершення ще далеко. Торговельні конфлікти є гострими. Побоювання, що глобальна фінансова криза 2008 р. зумовила сплеск протекціонізму, поки що не виправдалися. Замість просування багатостороннього порядку денного панують преференційні торговельні угоди. Усе це свідчить про те, що режим глобальної торгівлі, заснований на багатосторонніх правилах і з урахуванням усіх нюансів, непогано послуживши світові, зараз на межі вимирання. Однак найголовніше – від системи відмовилися Сполучені Штати. Цей процес розпочався за адміністрації Джорджа Буша-молодшо-

го і посилюється за правління Барака Обами. Повертаючись до коментаря Мура після фіаско в Сіетлі, що ж спільного було у Ліги Націй перед Другою світовою війною та сучасної СОТ? Відсутність США. Слід зазначити, що йдеться про відсутність не тільки американського лідерства, а й звичайної участі; тобто, Сполучені Штати присутні лише протокольно. Своїм мовчанням і байдужістю вони демонструють, що не мають наміру виконувати зобов'язання, а також не вірять у СОТ.

Адміністрації Буша й Обами також неодноразово порушували кредо Корделла Халла, політизуючи торгівлю та використовуючи її як засіб у своєму зовнішньополітичному арсеналі. Крім ТТІП, спрямованого на будівництво «Західного/Атлантичного блоку» в умовах зміцнення східних і тихоокеанських держав, Вашингтон активно просуває транстихоокеанське партнерство (ТТІП) (поки що у складі Австралія, Бруней, Чилі, Канада, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Перу, Сінгапур, США, В'єтнам). Новий Прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе дав зрозуміти, що Токіо

може приєднатися до переговорів, але про членство поки що не йдеться. Південна Корея, третя за величиною економічна держава в регіоні, поки що теж утримується. І, зрозуміло, відсутній Китай. Просування ТТП відбувається на тлі заяв США про геостратегічний пріоритет Азії, таким чином цілі економічної політики доповнюються інтересами безпеки та військовими аспектами. У деяких точках регіону, в першу чергу в Пекіні, це сприймається як стара гра часів холодної війни, спрямована на стримування КНР.

Без сумніву, інституційна і правова структура глобального багатостороннього торговельного режиму гостро потребує реформування. Світ неймовірно змінився. Провину за провал Дохійського раунду можна покласти на різні органи, зокрема, американські, але той факт, що переговори не привели до успіху, не можна вважати дивним або трагічним.

Невдачі можуть мати позитивні наслідки. Однак продовжувати прикидатися, що структура все ще існує, – до речі, СОТ у своєму фарсовому стані переживає період серйозного фізичного будівництва за відсутності будівлячого будівництва інтелектуального, – і одночасно відмовлятися від цієї структури та розвивати ексклюзивні паралельні блоки, засновані на преференційних угодах, було б помилкою. Це призведе лише до ще більшого розділення світу.

США найбільш активно підривають багатосторонній торговельний режим, натомість два інші ключові актори – Євросоюз і Япо-

нія – відіграють більш скромні ролі. Економічні проблеми в Японії зумовили брак політичних стратегій, а ЄС, який на рівні підсвідомості ідеологічно підтримує багатосторонність, вважає за краще грати за правилами преференційних угод, керуючись принципом: якщо ви не можете їх перемогти, приєднайтеся до них.

У той час, як визнані держави відмовилися від багатостороннього режиму, нові економіки не запропонували якихось серйозних альтернатив. Розширення «Великої вісімки» до «Великої двадцятки» було хорошою ідеєю, але нові члени не висунули політичних ініціатив або нових ідей. Чотири держави – Бразилія, Мексика, Індонезія та Корея – номінували кандидатів на пост генерального директора СОТ, і наступником Паскаля Ламі стане бразилець Роберто Азеведо. Це позитивний результат, але залишаються два запитання: 1) чи зможе новий генеральний директор стимулювати колективне розроблення та реалізацію інноваційної політики з боку нових країн-членів?; 2) чи буде він користуватися авторитетом – або чи стануть його хоча б слухати – у Вашингтоні та Брюсселі?

ЯКУ РОЛЬ МОЖЕ ВІДІГРАТИ РОСІЯ?

Очевидно, що інерційний сценарій є нежиттєздатним. Поїзд глобальної торгівлі зійшов з рейок і в якийсь момент зазнає катастрофи. Уже неможливо й навіть небажано повернути його на колишній шлях. Необхідно прокласти нові дороги.

Росія здатна вийти на провідні позиції при закладанні цих нових шляхів. Вона ключовий учасник усіх глобальних інститутів і організацій: постійний член Ради Безпеки ООН; акціонер міжнародних фінансових інститутів; входить до «Групи двадцяти» (а цьогоріч ще й головує в ній). Росія – велика промислова, геополітична та культурна держава. Вона також є арктичною країною, а цей регіон виходить на перший план у глобальних справах. Крім того, Росія присутня в низці регіональних і міжрегіональних інституцій, включаючи АТЕС (Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво), саміт якого РФ приймала у вересні 2012 року. Росія є також одним із провідних членів БРІКС і Шанхайської організації співробітництва, до якої входять Китай, Казахстан, Киргизія, Таджикистан і Узбекистан. РФ створила Митний союз із Білоруссю та Казахстаном, а це понад 1/7 частини суші. Росія розташована в Європі та Азії і тому ідеально підходить для того, щоб стати «мостом» на Євразійському континенті.

Глобалізація – не зовсім правильний термін, оскільки всі країни в будь-якому разі не можуть бути інтегровані в глобальну ринкову економіку та глобальне співтовариство. Можна виділити три основні категорії: держави, що знаходяться в центрі глобалізації, включаючи розвинені та нові держави, що динамічно розвиваються; ті, що інтегровані, але розташовані на периферії; ті, що виключені з процесу. Для третьої категорії характерна не тільки економічна

ізоляція, а й політична та геополітична нестабільність.

Реальна масштабна ініціатива, з якою могла б виступити Росія, – запропонувати ідею, а потім і детальний план створення відкритого Євразійського економічного простору, що простягся б від Кореї у Східній Азії до Ірландії в Західній Європі та включав би в себе Південну, Центральну та Західну Азію й охопив би Арктику. Це повинен бути відкритий простір, а не преференційна, дискримінаційна зона, як у разі з ТТП і ТТП. На тлі деглобалізуючих факторів подібна ініціатива значною мірою сприяла б відродженню глобалізації та виведенню її на новий рівень. У першу чергу таку ініціативу могли б просувати азіатські та євразійські члени G20: Китай, Японія, Корея, Індонезія, Росія і Туреччина. Ідея полягала б у відродженні концепції «відкритих переговорів» АТЕС, а інші члени підтримали б їх, оцінивши нові потенційно величезні можливості, які вона надасть. Подібна ініціатива, затвердивши імператив міцних, справді багатосторонніх принципів, може взяти під контроль трансформації, що відбуваються, та координуватиме розвиток.

Майбутній (5-6 вересня) саміт G20 в Стрельні під Санкт-Петербургом може стати чудовою можливістю представити цю ідею та почати розроблення Тихоокеансько-Атлантичної хартії, що встановить принципи та бачення нових реалій XXI ст., як це сталося понад 70 років тому з Атлантичною хартією, яка служила на благо всього світу протягом декількох десятиріч.

Європа повертається до Америки

Федір ЛУК'ЯНОВ,
головний редактор журналу
«Росія в глобальній політиці»,
Голова Президії Ради із
зовнішньої та оборонної
політики Росії

Європейський конвент 18 липня 2003р., створений двома роками раніше з метою підготовки Конституції для Європи, офіційно завершив роботу та представив проект документа. Оглядаючись назад, можна сказати, що це був, напевно, апофеоз будівництва єдиної Європи, момент, коли здавалося, що до створення в Старому Світі федеративної супердержави, здатної на рівних вести розмову і зі Сполученими Штатами, і з гігантами Азії, насамперед Китаєм, залишився один крок. Тим більше, що за кілька місяців до цього провідні держави континенту – Німеччина та Франція – продемонстрували неабияку норавливість, відмовившись підтримати американське вторгнення до Іраку. А наступного року вже було заплановано масштабне, безпрецедентне прийняття в ЄС більше десяти нових членів...

Нині від колишніх амбіцій майже нічого не залишилося. Десятиріччя проекту Конституції Європа

зустрічає в ненайкращому настрої.

Правдошукач Сноуден викрив секрет Полішинелю – навряд чи хтось сумнівався, що американські спецслужби здатні здійснювати повний контроль над європейським простором. Масштаби втім неприємно здивували навіть найбільш лояльних до Вашингтона європейців. Однак найбільше драгує, звичайно, власне безсилля. Старому Світові не тільки нічим відповісти, він змушений, по суті, після цього неприємного розголосу виконувати розпорядження Сполучених Штатів, у тому числі йдучи на порушення міжнародних норм, як у разі із затриманням літака Президента Болівії. Президент Франції Олланд пригрозив заблокувати переговори про створення Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства (ТТІП) із США, доки Вашингтон не порозуміється щодо стеження, але невдовзі пом'якшав. Перший раунд пройшов,

як і планувалося, у кінці минулого тижня.

Сама ідея з не надто милозвучною аббревіатурою ТТІП – яскравий символ відмови Європи від претензій на самостійну світову роль і її готовність повернутися під патронат Сполучених Штатів. Ініціативу оголосив на Мюнхенській конференції в лютому віце-президент Джозеф Байден, і її головний зміст – відтворення на новій основі єдиного політичного Заходу, на зразок того, що існував у роки холодної війни. Тоді в основі консолідації лежав страх перед спільним ворогом, нині такого немає, однак є побоювання, що на тлі підйому Азії Захід може втратити звичну для себе центральну роль у світі. У разі успіху переговорів про трансатлантичне партнерство буде створено гігантський простір, об'єднаний загальними економічними принципами та здатний – у силу своєї ваги у світовій економіці та політиці – нав'язувати свої норми та

правила іншим. Зрозуміло, що першочерговим «адресатом» є Китай, але зміни торкнуться практично всіх значних гравців, у тому числі й Росії.

Для Старого Світу це можливість знайти зовнішній стимул для економіки, проте підпорядкована роль Європи в такому разі буде неминучою. Америка – більш сильний партнер у альянсі, що має не лише здатність приймати суверенні рішення, а й численні інструменти впливу, у тому числі військово-політичні. Окрім того, на тлі мінливої енергетичної ситуації в Новому Світі (імовірна енергонезалежність і зниження цін на енергоносії завдяки зростанню власного виробництва) Сполучені Штати мають намір використовувати ТТІП для відродження власної промисловості. Адже питання про перехід виробництв і робочих місць у Азію є серед найбільш болючих політичних тем у США. У разі створення єдиного американсько-європейського ринкового простору внутрішня конкуренція загостриться й оптимізація відбудеться за рахунок Європи, яка втрачатиме промислові потужності на користь Америки. Це не означає негайного європейського занепаду: зрештою, сервісна економіка може бути вельми потужною, однак вона неминуче є певним додатком до більш продуктивної. Тобто економічна реальність тільки закріпить становище молодшого партнера, уже надто явне в політичній і стратегічній сферах.

Іронія історії полягає в тому, що саме таку роль – нормативного гіганта, здатного нав'язувати правила та регулювання іншим, – Євросоюз вважав природною для себе.

Наприкінці XX – початку XXI ст. у Європі йшлося про те, що ЄС – об'єднання нового типу, яке спирається не стільки на військову й політичну міць, скільки на силу успішного прикладу та здатність (завдяки цій успішності) переконувати інших добровільно приймати європейські правила гри.

На цьому будувалася концепція розширення. Передбачалося, що після прийняття всіх країн, гідних бути повноправними членами Європейського Союзу, подальша правова та нормативна експансія створить спокійну та сприятливу для Європи широку периферію. Власне, найбільш емким вираженням цієї концепції була формула, колись запропонована Москві головою Європейської комісії Романо Проді: Росія може та повинна взаємодіяти з ЄС за принципом «спільне все, крім інституцій». Якщо перекласти з дипло-

матичної мови – перейняти всі діючі в Євросоюзі практики та норми, не маючи при цьому можливості впливати на їх вироблення. Однак для реалізації подібної концепції у Європейського Союзу не вистачило ні політичного, ні економічного ресурсу. Тому нині, щоб утілити її в життя, потрібна, як завжди, Америка.

За 10 років у історії ЄС було кілька доленосних моментів: розширення майже удвічі, що ускладнило роботу інститутів і

знизило рівень керованості (2004); провал Конституції на референдумах у Франції та Голландії, що, хоч і був пов'язаний в основному з внутрішньополітичними причинами, продемонстрував неготовність провідних держав відмовлятися від значної частки своїх суверенних прав на користь наддержавних органів (2005); небажання великих європейських держав бачити скільки-небудь помітних політиків на посадах формальних керівників єдиної Європи (2009); нарешті, боргова криза, що розпочалася в Греції у 2010 р., показала не лише глибину розшарування, а й необхідність кардинальної перебудови самого принципу інтеграції. Вона блискуче працювала в середині - другій половині минулого століття, але вичерпала себе до другого десятиріччя століття нового.

Чи подолають політики по обидва боки Атлантики шлях до створення нової спільності, наразі незрозуміло. Вистачає різноманіт-

них перешкод – розбіжність інтересів має іноді, крім економічного, ще й символічний характер, як, наприклад, у питанні про генетично модифіковані продукти. Однак Європа вже не буде такою, як 10 років тому, – на піку ейфорії, пов'язаної з успіхами після закінчення холодної війни.

У Росії немає підстав ні радіти зі стану, в якому опинився Старий Світ, ні засмучуватися.

Реальність змінилася, і головний урок, який Москва повинна усвідомити з історії злету та занепаду європейської ідеї, – не існує універсальних рецептів успіху й орієнтирів, яким треба слідувати апіорі. До світу, у якому Європа не є ні зразком, ні центром, Росії ще доведеться звикнути та спробувати в ньому освоїтися, не відмовляючись від своєї європейської культури та ментальності, але й не стверджуючи, що через них її доля намертво пов'язана тільки з Європою.

Потенціал кожної людини повинен бути реалізований

**Нузхат ЕСАН,
Представник Фонду
народонаселення ООН
(UNFPA) в Україні**

Всесвітній день народонаселення було відзначено повсюдно 11 липня. Він був ініційований Радою керуючих Програми розвитку ООН у 1989 р., щоб привернути увагу до невідкладних проблем у цій сфері. Свято стало фактичним продовженням так званого Дня п'яти мільярдів, який відзначався 11 липня 1987 р., коли людство перетнуло 5-мільярдну позначку своєї чисельності.

Відтоді щороку 11 липня UNFPA спільно з іншими організаціями й установами відзначає цей день, присвячуючи його окремим нагальним питанням. Цьогоріч темою Всесвітнього дня народонаселення стала підліткова вагітність.

У світі приблизно 16 млн. дівчат віком від 15 до 19 років щороку народжують дітей. Ще 3,2 млн. – проходять процедуру небезпечного абортів. Переважна більшість – 90% – вагітних дівчат-під-

літків живе в країнах, що розвиваються, і є заміжніми. Проте для багатьох із них вагітність не має нічого спільного з усвідомленим вибором, часто стаючи наслідком дискримінації, порушення прав дитини (що проявляється в тому числі й у формі дитячих шлюбів), сексуального примусу чи недостатнього рівня освіти.

В Україні кількісні показники підліткової вагітності є порівняними з середніми показниками країн Європейського Союзу. Проте останні п'ять-сім років в Україні спостерігається явище значного помолодшання підлітків, які розпочинають статеве життя. Це спричинило появу низки соціальних викликів не лише в контексті запобігання небажаним вагітностям, а й зараженню ВІЛ та інфекціями, що передаються статевим шляхом.

Попри розповсюдження системи надання послуг із планування сім'ї, аборт донедавна залишався відносно поширеним інструментом такого планування в нашій країні, де на початку 1990-х їх кількість становила близько 1 млн. щороку. На сучасному етапі із поширенням знань і засобів планування сім'ї, а також загальним зменшенням кількості небажаних вагітностей відповідно зменшилась і кількість абортів. За даними Міністерства охорони здоров'я, у 2011 р. в Укра-

їні було зроблено близько 180 тис. абортів, у 2012 р. – приблизно 141 тисяча. Крім цього, кількість абортів серед підлітків значно знизилася – майже втричі – з 7,74 (кількість абортів на кожну 1000 дівчат віком 15-17 років) у 2001 р. до 2,51 – у 2012.

Наразі становище стосовно підліткового статевого та репродуктивного здоров'я ще не можна назвати благополучним. Статистика свідчить, що, незважаючи на величезне зниження кількості абортів серед дівчат віком 15-17 років, рівень абортів серед вікової групи молодше 14 років останнім часом не змінювався. Кількість пологів серед дівчат-підлітків (15-17 років) в Україні залишалася незмінною: на рівні 10,02 у 2001 р. (число пологів на кожну 1000 дівчат віком 15-17 років) та 10,03 – у 2012.

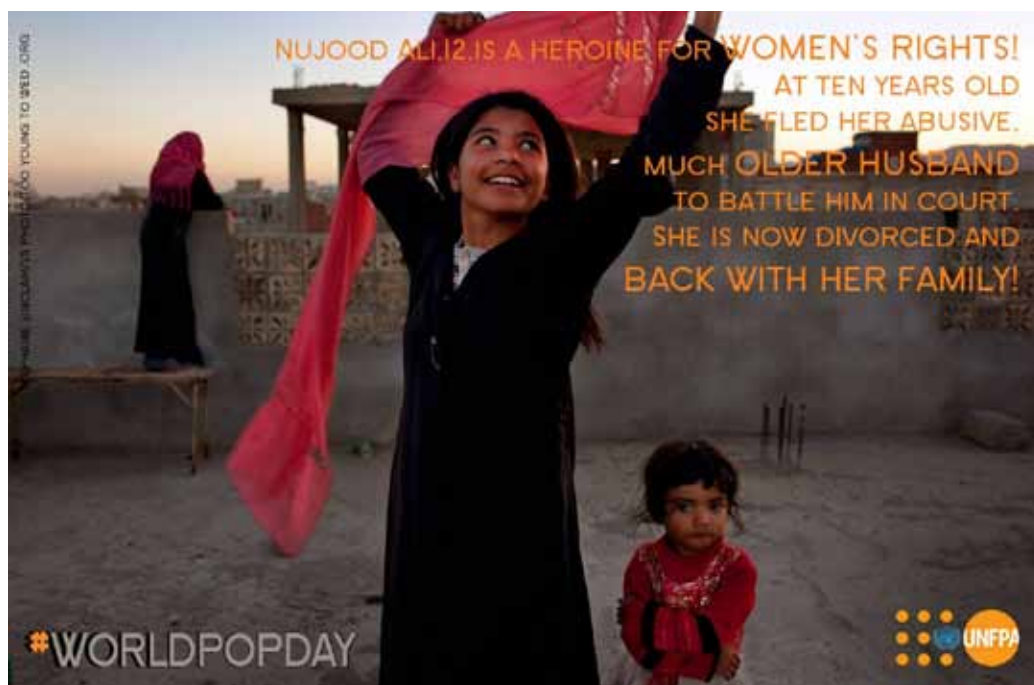
Ці соціальні явища потребують більшої суспільної уваги, оскільки наймолодші матері та їхні діти стикаються з підвищеними ризиками виник-

нення ускладнень під час вагітності, інвалідності та смертності. Підліткова вагітність – це також явище, пов'язане з правами людини, на практиці воно часто означає різке завершення дитинства, обмеження освіти та втрачені можливості.

UNFPA привертає увагу до проблеми підліткової вагітності для того, щоб гідність і права людини для дівчат-підлітків були належно захищені та дотримувалися повною мірою, сподіваючись, що колись світ перетвориться на місце, де кожна вагітність є бажаною, кожні пологи – безпечними, а потенціал кожної молодої людини – реалізованим.

Головною метою діяльності Фонду є підвищення поінформованості країн-членів ООН щодо проблем у сфері репродуктивного здоров'я та планування сім'ї, сприяння державам з метою розширення їх спроможності задовольняти відповідні потреби населення. Це визначено мандатом UNFPA, який був уперше

сформульований Економічною і Соціальною Радою ООН (ЕКОСОП) у 1973 р. та підтверджений у 1993 році. UNFPA організовує інформаційні кампанії у розвинутих країнах і тих, що розвиваються, з питань демографічних проблем і можливих шляхів їх подолання, надає підтримку зусиллям окремих держав у цій сфері, максимально враховуючи ситуацію на місцях.

На Каїрській міжнародній конференції з народонаселення та розвитку 1994 р. (International Conference on Population and Development – ICPD) ці загальні ідеї було конкретизовано й основну увагу зосереджено на питаннях репродуктивного здоров'я, гендерній проблематиці та проблемах прав людини в контексті народонаселення. UNFPA було офіційно відведено головну роль у наданні допомоги країнам з виконання Програми дій, ухваленої представниками 179 держав під час

конференції. Наступні міжнародні домовленості, зокрема, під час Конференції «ICPD+5» у рамках Саміту тисячоліття (2000 р.) і Всесвітнього саміту (2005 р.) доповнили мандат UNFPA специфічними питаннями, пов'язаними з проблемами профілактики ВІЛ і подолання бідності.

Якщо стисло, то сфера діяльності UNFPA складається з трьох основних напрямів: покращення становища у сфері репродуктивного здоров'я, встановлення гендерної рівності, а також проблематика народонаселення та розвитку.

Ситуація в багатьох країнах за 20 років помітно змінилась, і за головними пунктами порядку денного «ICPD-1994 року» Каїрської конференції можна відзначити очевидний прогрес.

Значно покращилася ситуація у сфері поінформованості країн про власну демографічну ситуацію. Досвід засвідчив, що інвестиції в освіту та сис-

тему репродуктивного здоров'я сприяють скороченню бідності. Протягом останніх чотирьох десятиріч народжуваність загалом у світі різко скоротилася, використання протизаплідних засобів збільшилося з 9% у 1960 р. до більш ніж 60% нині. Для більшості сімей у більшості країн нижча народжуваність – це, насамперед, можливість здійснювати інвестиції в кожну окрему дитину, в оздоровлення матерів і дітей, у кращі перспективи.

Однак демографічні зміни, пов'язані зі зниженням народжуваності та смертності, спричинили також безпрецедентні наслідки для глобальної чисельності населення, вікової структури та регіонального розподілу. Населення світу збільшилося з 5,3 млрд. у 1990 р. до 6,9 млрд. у 2010 р., а наприкінці 2011 р. перетнуло позначку в 7 мільярдів. Це відбувалося на тлі безпрецедентного зниження глобального показника народжуваності до рівня

близько половини дитини на одну жінку.

Зниження народжуваності вплинуло на формування світу, де пропорційно зростає частка людей похилого віку. Так кількість населення віком 60 років і більше зросла на понад 270 млн. осіб із 1990 р. і, за оцінками, до середини XXI ст. сягне 2 мільярдів. Сучасний світ також має найчисельніше покоління молоді та найшвидші темпи його зростання в Африці.¹

Між 1990 і 2012 рр. в країнах, що розвиваються, кількість людей, які живуть у крайній бідності, знизилася удвічі (із 43% до 21%). Це означає скорочення таких осіб майже на 1 мільярд.² Значного прогресу в глобальному масштабі було досягнуто в царині доступності освіти, у тому числі для дівчат, а також зниженні материнської смертності та захворюваності – пріоритетному аспекті розвитку, що також відображає стан дотримання прав жінок, зокрема на життя, здоров'я та свободу від дискримінації.

Дослідження підтверджують суттєву кореляцію між зростанням писемності серед жінок і зростанням ВВП, що дає підстави Азії та Латинській Америці досягти успіху в умовах наукоємної економіки майбутнього. Інформаційно-технічна революція останніх двох десятиріч дала можливість країнам, що розвиваються, швидко адаптувати до власних умов технологічну інфраструктуру, залучивши та поєднавши мільйони людей у віддалених куточках світу.

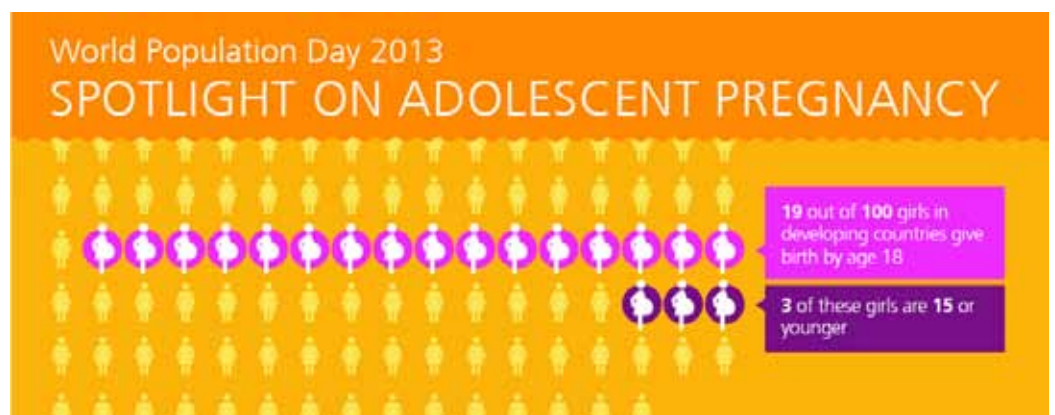
¹ ICPD Beyond 2014 Global Survey (2012)
² World Bank, 2013

Незважаючи на ці успіхи, багато проблем залишаються невирішеними для чоловіків і жінок, молодих і старих, але особливо для жінок і дівчаток. Щороку понад 270 тис. жінок і дівчат-підлітків помирають під час вагітності та пологів з причин, яких за інших умов можна було б уникнути, помирають через бідність, оскільки живуть у сільських і віддалених районах або належать до безправних меншин чи зазнають дискримінації за ознакою статі. Насильство щодо жінок залишається однією з найпоширеніших форм порушення прав людини через масштаби цього явища, а також різноманітність його проявів.

Що стосується України, то у 2012 р. індекс розвитку її людського потенціалу – ІРЛП (Human Development Index) становив 0,740 у високій категорії людського розвитку, що відповідає 78-му місцю серед 187 країн і територій світу, де проводилося дослідження. Це місце з Україною розділила також Республіка Македонія. У 1990-2012 рр. значення ІРЛП України збільшилося на 4% із середньорічним приростом близько 0,2%. Показник ІРЛП України 2012 р. є нижчим від середнього показника 0,758 для країн високої категорії людського розвитку та нижчим від середнього рівня 0,771 для країн Європи та Центральної Азії.³

Що стосується становища у сфері народонаселення та розвитку України, то загальну ситуацію визначено урядом і національними

³ UNDP Human Development Report 2013

ми експертами офіційно як «демографічну кризу». Це є результатом комплексного впливу широкого спектра соціальних, економічних, політичних і екологічних чинників, викликаних трансформаціями останніх десятиріч. Стисло демографічні виклики в Україні можна сформулювати так:

- народжуваність нижча ніж природний рівень відтворення;
- висока смертність (особливо серед чоловіків у працездатному віці);
- поганий стан здоров'я (у тому числі репродуктивного і дитячого);
- низька тривалість життя, що характеризується значними відмінностями для чоловіків і жінок;
- старіння населення;
- значна зовнішня та внутрішня трудова міграція;
- висока відносна бідність і майнове розшарування;
- збільшення розриву в розвитку та рівні життя між сільськими і міськими районами;
- поширення ВІЛ, що впливає на демографічні характеристики населення.

Чисельність населення України зменшилася з 52,24 млн. осіб у 1992 р. до 45,67 млн. станом на 1

вересня 2011 року⁴. Країна втратила 6,57 млн. осіб (12,6 %) за 18 років. Якщо сучасні тенденції щодо народжуваності, тривалості життя та міграції зберігатимуться, то до 2050 р. населення України може скоротитися до 39,2 млн. осіб (згідно з середнім рівнем прогнозу), що означає можливу втрату ще майже 6,5 млн. осіб, або близько 14% теперішнього населення⁵.

Поганий стан здоров'я переважної більшості населення, спричинений головним чином шкідливими поведінковими та екологічними чинниками, а також обмежений доступ до якісних медичних послуг, особливо в сільській місцевості, лежать в основі викликів для майбутнього розвитку України. Соціально-економічні умови життя в сільських районах є дуже складними: незадовільні умови праці, проживання, харчування, система охорони здоров'я та соціальна інфраструктура, зв'язок,

⁴ Дані тут і далі – Державна служба статистики України, якщо інше не зазначено окремо.

⁵ Comprehensive Population Projection for Ukraine until 2050 – Державна служба статистики, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, UNFPA, 2006 р. (оновлено – 2011 р.).

транспорт, – і цей перелік є далеко не повний.

Протягом 2009-2012 рр. середня очікувана тривалість життя при народженні становила 65 років для чоловіків і 75 років для жінок і демонструє помітне зростання за останні 3 роки. Україна має високий відсоток людей похилого віку: 15,7% населення віком 65 років і більше, дві третини серед них – жінки. За часткою населення віком 60 років і вище наша країна належить до «топ-30 найстаріших» держав світу. Таке демографічне явище ставить перед нею нові запитання, відповідями на які повинні бути належні та невідкладні політичні заходи.

Економічні труднощі, погіршення системи соціальних і медичних послуг є найбільш важливими причинами складної демографічної ситуації в Україні.

За останні декілька років у нашій країні було багато зроблено для покращення здоров'я та благополуччя матерів. У цьому контексті, UNFPA в Україні вітає зусилля уряду, спрямовані на реформування системи охорони здоров'я та зміцнення первинної медично-санітарної допомоги, зокрема, реалізацію Наці-

онального проекту «Нове життя – нова якість охорони материнства та дитинства», який був ініційований та реалізується під патронатом Президента України.

Водночас, ситуація все ще потребує багато уваги та зусиль, адже рівень народжуваності в Україні залишається низьким (1,46%). Лише одну дитину має 71% українських сімей. Це, разом зі старінням населення, міграцією і високим рівнем материнської смертності (порівняно із західними країнами ЄС), зумовлює негативні тенденції на майбутнє. Тому особливу увагу слід приділяти підвищенню якості медичних і соціальних послуг для матерів.

Інша сфера, що прямо впливає на добробут жінок в Україні, – це гендерна рівність. За останні два десятиріччя країна досягла значного прогресу в забезпеченні гендерної рівності. Водночас, соціальна рівність між чоловіками та жінками ще не стала реальністю. За даними Доповіді про людський розвиток 2013 р., за Індексом гендерної нерівності Україна займає 57-е місце серед 186 країн світу.

У цьому зв'язку існує низка проблем, що потребують вирішення, а саме: гендерні відмінності в заробітній платі, стереотипні уявлення про роль і статус жінок у суспільстві, що призводять до нерівності в правах на робочому місці, недостатньої представленості жінок на керівних посадах і в парламенті.

Що стосується діяльності UNFPA в Україні, то, насамперед, хочу навести деякі показові цифри.

Перша програма діяльності UNFPA для України на 2006-2011 рр. мала бюджет 3,2 млн. дол. і фінансувалася за рахунок регулярних коштів Фонду. Представництву UNFPA в Україні вдалося мобілізувати додатково 7,7 млн. дол. з інших джерел, що стало суттєвою сумою для країни із середніми доходами.

Друга програма діяльності UNFPA на 2012-2016 рр. покликана сприяти досягненню Цілей Розвитку Тисячоліття ООН в Україні, зокрема, скороченню масштабів бідності, забезпеченню гендерної рівності, поліпшенню охорони материнства і сповільненню темпів поши-

рення ВІЛ та інших інфекцій, що передаються статевим шляхом. Програма підтримує низку державних програм:

- Державну програму «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України 27 грудня 2006 р. № 1849);
- Загальнодержавну програму забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки;
- Стратегію демографічного розвитку на період до 2015 року (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України 24 червня 2006 р. № 879).

Програма складається з трьох тематичних частин: 1) репродуктивне здоров'я і права; 2) народонаселення та розвиток; 3) гендерна рівність.

У сфері охорони репродуктивного здоров'я зусилля UNFPA в Україні спрямовані на вдосконалення політики та нормативного забезпечення в галузі охорони репродук-

тивного здоров'я, якості та доступності послуг із охорони материнського здоров'я та планування сім'ї, зміцнення зв'язків між програмами з охорони репродуктивного здоров'я та боротьби з ВІЛ/СНІДом, профілактику ВІЛ-інфекції серед молоді за допомогою програми «Інформація, освіта, комунікація»/ «Комунікації заради змін» та програми «рівний-рівному».

Напрямок народонаселення та розвитку спрямований на підтримку національного перепису населення, а також урахування демографічних даних у роботі над програмами розвитку та вирішенням проблем, пов'язаних зі старінням населення.

У сфері гендерної рівності UNFPA в Україні здійснює заходи, метою яких є розроблення та просування гендерної політики і відповідного законодавства, підтримка гендерних досліджень і запобігання гендерній дискримінації та насильству на національному та місцевому рівнях.

В Україні, як і в цілому у світі, взаємопов'язані наслідки глобальних економічних та інших криз загострили нові важливі проблеми в контексті загальної реалізації прав, стосовно статевого та репродуктивного здоров'я, із критичною динамікою демографічних процесів – урбанізацію, старіння та міграцію. Досі цим проблемам не було приділено достатньої уваги, і потреба у відповідних діях знайде відображення в Порядку денному розвитку після 2015 р. (Post 2015 Development Agenda) та діяльності UNFPA в майбутньому.

Хрещення Київської Русі:

чисте джерело, що тече в майбутнє

Олег ГРИЦЕНКО,
директор європейських
програм Центру міжнародних
і порівняльних досліджень

Хрещення Київської Русі князем Володимиром, 1025-річчя якого православний світ відзначив цього літа, стало тим моментом у нашій історії, який визначив характер української нації та її цивілізаційну приналежність. Безперечно, існує глибинний зв'язок цієї події з реаліями сьогодення, хоча на перший погляд здається, що вибір віри правителем, елітою та народом Київської Русі не має прямого відношення до гострих проблем сучасної України. Адже ми не живемо більше у традиційно релігійному суспільстві, не віримо в красиві легенди і знаємо з літописів та історичних праць, що хрещення не було одномоментним, мирним актом. Хрещення Новгород, другого за значенням міста Русі, відбувалося, за свідченням літописця, не просто: «Путята хрестив мечем, а Добриня – вогнем». І в цьому немає нічого дивного – так, або приблизно так, хрестили тоді цілі

поганські народи. Хоча порівняно з наверненням у християнство деяких європейських націй хрещення Русі пройшло відносно мирно, тихо й загальнодобровільно.

Коли йдеться про ідейне коріння сучасної європейської цивілізації, зазвичай називають дві ключові основи, на яких виросла Європа: античну греко-римську спадщину та християнство.

Хрещення Русі означало відкриття її елітою та народом потужного каналу під'єднання до цих двох світоглядних основ із найповнішого та найприроднішого їх джерела – Візантії.

Що таке Візантія? Усього лише штучне ім'я, яке дослідники нового часу дали державі, що ніколи в історії його не мала. За часів князя Володимира була держава, яка звалася дуже просто: Рим. *Basileia tōn Rōmaïōn* – Римська держава. І жителі її називали себе римлянами – ромеями. І мали на це право. Кілька століть після падіння справжнього Рима під ударами варварів навколосередземноморський світ жив ідеєю Імперії. Не мало значення, які території завойовували ті чи інші варварські царьки – ніхто з них не міг навіть насмілитися назвати себе імператором. Аж до Карла Великого (800 р.) увесь християнський світ знав: існує лише одна імперія та її столиця – у Константинополі.

Коли візантійські вій-

ська Юстиніана громили Вандальське та Остготське королівства на території Північної Африки та Італії, мета цих воєн була абсолютно зрозумілою для всіх – якомога повніша реставрація імперії в її колишніх кордонах.

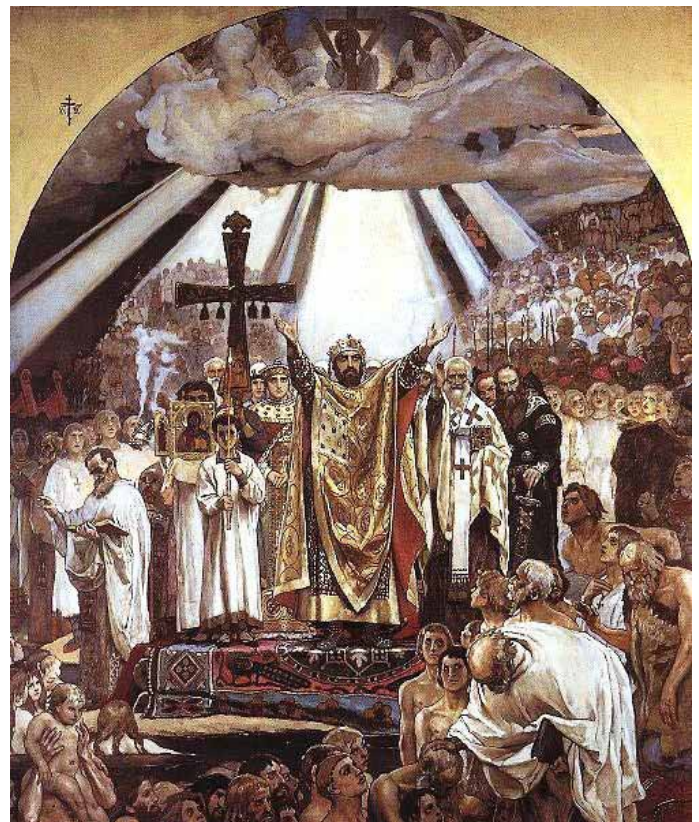
Константинополь кілька століть був найбагатшим містом світу – аж до його пограбування хрестоносцями. Храм святої Софії був найбільшим у світі – аж до будівництва собору святого Петра в Римі.

Європейський світ довго не міг усвідомити себе чимось іншим, ніж продовженням у часі великої імперії. Навіть у 962 р., будуючи фактично німецьку національну державу,

тевтонський король Оттон I усе ж коронується «священним римським імператором».

Натомість справжня імперія ромеїв ніколи й не відрікалася від римської спадщини. Мешканці Римської держави Сходу, як і античні римляни, дивилися спортивні змагання на іподромі, жили в будинках римського типу, відвідували громадські бані й одягалися в туніки.

Але, на відміну від варварських королівств Заходу, нова Римська імперія стала спадкоємицею не лише Риму, а й античної Еллади. Навіть у останні століття занепаду Візантії логіка Аристотеля та метафізика Платона знаходили

свій розвиток у самобутніх філософських школах.

Візантія протягом століть була визнаним центром розвитку християнської догматики, місцем проведення всіх Вселенських соборів. Саме Візантія оформила ті ключові богословські концепції, у рамках яких продовжує жити традиційне християнство як на сході, так і на заході.

Отже, з точки зору цивілізаційного вибору рішення князя Володимира було найправильнішим. Візантія давала Русі зручний канал підключення до головних культурних і духовних надбань людства.

Те, як Володимир і його нащадки розпорядилися цим каналом, має прямий дотик до сучасності та дає поживу для роздумів.

Спостерігаючи за нинішніми спробами України визначити своє місце у світі в цивілізаційному вимірі, можна провести певні паралелі між тією епохою і нашим часом.

Володимир прагнув позбутися застарілого язичництва та ввести Русь у коло християнських держав світу. Ми прагнемо позбутися неоязичницької пострадянської спадщини

і стати цивілізованою, заможною, гармонійною країною.

Чомусь у Володимира та його послідовників це вийшло краще, ніж зараз у нас.

На мою думку, історія хрещення та подальшої християнізації Русі дає нам три важливих уроки.

Урок перший. Київські князі не шкодували сил на те, щоб якомога повніше засвоїти все цінне у сфері матеріальної та духовної культури, що могла дати Візантія.

Володимир ніколи не бачив Константинополя, але був у Херсонесі – видатному осередку візантійської культури. Останній на той час був утіленням у масштабі одного міста всього найкращого, що дала антична та пізньоантична цивілізація. Текст широковідомої присяги громадян Херсонеса від III століття до Р.Х. свідчить про висоту громадських і суспільних ідеалів, на яких трималося місто. Потім Херсонес став місцем мучеництва та проповіді святих, а в VII ст., у сумні роки іконоборства, був навіть оазою вільнодумства та притулком для багатьох єпископів і монахів, які втікали з центру

імперії від репресій.

На князя Володимира Херсонес справив величезне враження. Він спочатку взяв місто штурмом, а потім у ньому охрестився й одружився.

Повернувшись до Києва, Володимир намагався відтворити поблизу княжого палацу «Херсонес у мініатюрі». Він побудував церкву, що отримала назву Десятинна, де зберігається частка мощів папи Климента, який загинув саме у Херсонесі. У цій же церкві служили грецькі священники з Херсонеса. Навіть будівельні матеріали для церкви привозили з цього грецького міста.

А поруч із церквою Володимир розпорядився поставити четвірку херсонеських мідних коней і дві античні мідні статуї. Утім князь розумів, що без широкої письменності світової культуру не засвоїти. Він наважився на безпрецедентний крок: зібрав дітей тодішньої еліти та віддав їх навчатися грамоті. Літопис каже: «матері цих дітей плакали за ними як за мертвими». Мабуть, так само ридали московські бояри, яких Петро I змушував голити бороди. Засвоєння іншої культури часто призводить до психологічної драми. І помиляється той, хто думає, що й сучасні українці зможуть засвоїти європейські цінності, не змінивши глибоко й докорінно самих себе.

Уже через якихось півстоліття Ярослав Мудрий зібрав бібліотеку рукописів. Перший руський митрополит Іларіон у «Слові про закон і благодать» радітиме з того, що «не в худорідній бо і невідомій землі володарював той (князь Володимир), а

в Руській, про яку відати і чути на всі чотири кінці землі».

Прийнято вважати, що Київська Русь відносно добре засвоїла християнську спадщину «другого Риму» і мало античну. У цьому є зерно істини: творів Платона київська тогочасна еліта дійсно не читала, щоправда, про них на віки забули й на Заході.

Руські книжники переписували лише церковні книги. Так, наприклад, знаменитий «Ізборник» Святослава, сина Ярослава Мудрого, від 1073 р. має енциклопедичний зміст. У ньому наводяться відомості з астрономії та астрології, математики й фізики, зоології та ботаніки, історії та філософії, граматики, етики й логіки.

Водночас Київська Русь, безперечно, прийняла та зробила своїм світ естетики античного Середземномор'я – про це яскраво свідчать мозаїки та фрески Софійського собору в Києві, архітектура інших храмів давньоруської епохи, іконопис того часу.

Другий урок полягає в тому, що, визнаючи культурну та церковну першість Візантії, її невичерпні матеріальні та духовні скарби, правителі Київської Русі вміли розрізнити той рубіж, де завершується велика цивілізація й розпочинається імперська політика.

Першою приклад такої мудрої політики подала ще княгиня Ольга. Візантійський імператор Костянтин Багрянородний докладно описує прийом, який він дав на честь Ельги, архонтеси русів, примусивши її перед тим тривалий час чекати у так званому Суді – на приста-

ні, відведений для перебування іноземних делегацій. А згодом, коли Ольга повернулася до Києва, імператор прислав до неї послів із нагадуванням про обіцяні подарунки у відповідь (челядь, віск і хутра, вояків на допомогу), княгиня без жодних вагань відповіла: «Якщо ти так само постоїш у мене в Почайні, як я в Суді, тоді дам тобі».

Другий приклад є загальновідомим. Князь Володимир відмовився застосувати смертну кару до злодіїв, попри наполягання грецьких єпископів. Якщо провести аналогії з сьогоденням, то єпископи виступили в ролі такої собі «Венеціанської комісії» – високої моральної інстанції, що надавала законодавчі поради. Через деякий час єпископи прийшли до Володимира просити про скасування смертної кари, оскільки зменшилися надходження до скарбниці від штрафів.

Моральна перемога Володимира сприяла тому, що смертний вирок як засіб державного покарання на теренах Київської Русі законодавчо знову з'явився лише у 1392 р. – майже через 400 років після Володимира!

Ще один подібний при-

клад подає нам князь Ярослав Мудрий, який докладав величезних зусиль для поширення візантійської культури. Тим не менше, коли імператор Костянтин Мономах почав проводити недружню політику стосовно Русі, результатом якої стало вбивство в Константинополі знатного руського купця, Ярослав без вагань розпочав війну проти колишнього союзника. Конфлікт завершився миром та одруженням сина Ярослава Всеволода з візантійською принцесою.

Великі правителі Русі, визнаючи культурну та релігійну першість Візантії, були далекими від запобігливості та низькопоклонства перед наддержавою тодішнього світу.

Третій дуже важливий урок для нас полягає в тому, що, зробивши вибір на користь східного обряду, визнавши примат Константинополя в церковних справах, Київська Русь залишалася відкритою до будь-яких інших культурних впливів.

Літопис свідчить, що Володимир жив у мирі зі своїми християнськими сусідами на заході – Польщею й Угорщиною, які вже тоді виразно належали до

латинського культурного світу.

У 1007 р. до Києва приїздить латинський місіонер Бруно Кверфуртський, сповнений жаги євангелізації поганських народів. Він прибув із наміром охрестити печенігів, про яких тоді йшла погана слава по всій Європі.

Володимир, добре знаючи печенізькі звичаї, переймався життям Бруно і протягом місяця відмовляв від украй небезпечної місії. Нарешті Бруно переконав Володимира відпустити його, але князь-християнин вважав своїм обов'язком провести гостя до східного кордону своєї держави.

Бруно згадував потім у листі, що київський князь «з військом два дні проводив мене до крайніх меж своєї держави, які через ворожнечу з кочівниками з усіх боків обніс найміцнішою і довгезною огорожею. Зістрибнувши з коня на землю, він пішов за мною, а я йшов попереду з товаришами, і разом зі своїми боярами (maiores) вийшов за ворота. Він стояв на одному пагорбі, ми – на іншому. Обійнявши хрест, який ніс в руках, я проспівав чесний гімн: «Петре, чи любиш мене? Паси агнята моя!»

Отже, православний київський князь молився разом із латинським єпископом. Посеред дикого печенізького степу пролунав грегорианський спів латинського гімну: «Si diligis me, Simon Petre, pasc oves meas».

Ця картина толерантності та братолюбних християнських відносин різко контрастує з тією спокуюю ізоляціонізму, в яку надто часто впадало

історичне православ'я (і не лише воно), вбачаючи ворогів і єретиків у братах по вірі іншого обряду.

Ярослав був своєю людиною в скандинавському світі. Він мав дружину-шведку, одну з доньок видав заміж за майбутнього норвезького короля Харальда. Ще два королі цієї країни – Олав Святий і Магнус Добрий знайшли притулок на Русі, а Магнус, до того ж, ще й виховувався при дворі Ярослава. «Конунг Ярїцлейф» є персонажем численних скандинавських саг, із ним завжди поруч були варязькі військові загони. Аж до XIV ст. в Новгороді існувала так звана варязька божниця – церква святого Олава, який визнавався святим і на Сході, і на Заході.

Схизма 1054 р. проклала першу лінію поділу між двома частинами єдиної християнської цивілізації. Династичні шлюби київських князів ставали дедалі рідшими. У подальшому релігійні суперечки та релігійне пригноблення складуть чимало трагічних сторінок в українській історії, спричинять повстання Хмельницького та Коліївщину. Однак релігійна толерантність київських князів залишиться світлим прикладом, що надихатиме справжніх християн служити налагодженню мостів між різними конфесіями та подоланню земних ліній поділу між людьми, що моляться Єдиному Богові.

Отже, хрещення Київської Русі стало не лише потужним поштовхом до матеріального, культурного та духовного розвитку молодій державі. Фактично воно розпочало формування ще однієї гілки єди-

ної християнської європейської цивілізації – православно-слов'янської. Ця гілка, як ми бачимо, формувалася в шанобливому засвоєнні спільної цивілізаційної спадщини, у повазі до інших культурних форм життя народів, що повстали з латинського світу, але водночас в усвідомленні своїх інтересів і своєї правоти, там, де це дійсно мало місце.

Православна Київська Русь була невід'ємною частиною тодішньої Європи, однак остання тоді ще тільки формувалася й поняття «Європа» як такого не існувало. Київські князі були фактично її засновниками, одними з розробників її «проекту», разом з іншими правителями християнської ойкумени. Вони не увійшли в уже готовий світ євростандартів, як це сталося зі східноєвропейськими народами після завершення холодної війни. Вони будували нову Європу на рівних, усвідомлено та відповідально.

Залишається лише здогадуватися, як могла б розквітнути ця спільна цивілізація, якби не болюча рана схизми 1054 р. та її багатовікові наслідки, що залишили латинський Захід і православний Схід

замкненими самі на собі. А падіння Візантії тільки підсилює цей розкол.

І все ж, попри конфлікти, війни, розбрат, спокуси, золоті мозаїки Софійського собору продовжували століттями сяяти над Україною та служити тим животворним каналом, яким пращури за князя Володимира приєдналися до духовних джерел античного Середземномор'я.

Коли наприкінці XVI ст. виявилось, що православний єпископат не відповідає вимогам часу, по всій Україні та Білорусі постали православні братства, що підпорядковувалися напяму Константинопольським патріархам, які затверджували їх статuti.

Коли православні замислилися про власні освітні заклади, в Острозі постала перша школа, побудована за грецькими зразками, і викладав у ній знаменитий Кирило Лукаріс, майбутній патріарх Олександрійський і Константинопольський.

Коли на два десятиріччя пізніше всі єпископи повернулися на унію і нікому було висвячувати священників, саме Єрусалимський патріарх Теофан III, грек за національністю, під захистом козаків висвятив єпископів для

українського народу і не дав церкві остаточно занепасти.

А вже у XVII ст. у фарватері, прокладеному братськими школами та Київською академією, справжній синтез православ'я й еллінської філософії здійснив великий Григорій Сковорода. Варто лише пригадати, що найбільш популярний його вислів «Подяка блаженному Богу за те, що потрібне зробив нетрудним, а трудне – непотрібним» є насправді перефразуванням речення давньогрецького мудреця Епікура.

Хрещення Київської Русі дає українцям важливий урок. Ми не є менш цінним народом порівняно з іншими європейцями. Ми увібрали в себе ту саму культуру й ті самі цінності одночасно та паралельно з іншими європейськими народами. І на шляху до Європи нам не потрібно переінакшувати себе, нам лише треба знову замислитися над власним корінням, розчистити від сміття й нашарувань чисте духовне та культурне джерело, яке нас напувало, починаючи з X століття.

І ще одне – хрещення Русі прокладає однаковий місток до справжніх цивілізаційних коренів інших православних народів: російського та білоруського. І чим швидше ми знайдемо справжніх себе у Великій Європі, тим більшою мірою допоможемо й іншим православним народам у аналогічному пошуку власного місця у світі.

Росії це зробити складніше – і через набагато вагоміший євразійський компонент її історії, і через минуле наддержави, і через пам'ять про тривалі

історичні періоди ізоляції від світу. Однак грецькі колонії Фанагорія і Танаїс, білокамінний храм Покрова на Нерлі, схожа на афінську вічова демократія Новгороду, класичні портики та колони уздовж петербурзьких проспектів, усе це – ланцюжки, що пов'язують російські історію та культуру зі спільними для всієї Європи античними джерелами.

Історично цей процес розпочався в Києві. І за всіх часів найкращі російські мислителі це усвідомлювали. Повернення та зміцнення цього загальнослов'янського цивілізаційного зв'язку – одне з майбутніх історичних завдань української нації.

Тому завершити це есе хочеться цитатою видатного філософа і діяча російської еміграції Георгія Федотова, який писав про власну країну та власний народ, але його слова стосуються й України.

«Безумством було б думати, що духовне життя Росії може рости на «дикому корені» будь-якої слов'янської або туранської винятковості. Велике щастя наше і незаслужений дар Божий – те, що ми прийняли істину в її вселенському осередді. Саме в Греції і більше ніде зв'язуються в один вузол всі шляхи світу. Рим – її молодший брат і духовний син, їй зобов'язаний кращим у собі... Нам не страшно ні Схід, ні Захід. Весь світ обіцяно нам по праву, немає істини, немає краси, якій би не знайшлося місце у вселенському храмі. Але кожному каменю вкаже місце і міру той зодчий, який підвісив у небі «на золотих ланцюгах» купол святої Софії».

Слов'янські народи в європейському інтеграційному процесі

(роздуми українського славіста щодо міркувань російського колеги
Костянтина Косачова про слов'янську єдність (див. «З.С.» № 5, 2013 р.)

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ,
завідувач відділу історії
міжнародних відносин
і зовнішньої політики України
Інституту історії України
НАНУ, доктор історичних
наук, професор, заслужений
діяч науки і техніки України

Арнольд Тойнбі вельми переконливо зазначав, що історія кожної окремої держави, народу, як і цивілізації загалом, розвивається за принципом «виклик – відповідь – виклик». Нині головним викликом для людства стала глобалізація цивілізаційного процесу з невідомими заздалегідь наслідками. Це підтверджує й жвава дискусія між прихильниками та противниками глобалізації. Зокрема, залишається відкритим питання про те, що таке глобалізація – процес, який має альтернативи та варіанти, чи імперативний; чи веде цей процес до створення однорідної світоцілісності й одноманітності в житті народів планети, чи має в собі можливості різних ідентичностей і різних компонентів людства;

чи є цей процес породженням новітніх зрушень у виробництві, інформатиці, культурі, чи він має свої історичні корені й історичні прецеденти¹. Так і не було знайдено, наприклад, компромісної ціннісної оцінки нинішніх глобальних процесів у заключному комюніке Всесвітнього саміту з проблем сталого розвитку в Йоганнесбурзі (вересень 2002 р.).

Однак безсумнівним є те, що глобалізація, незважаючи на гострі політичні й теоретичні дискусії про її суть, основні напрями й темпи, плюси та мінуси, – це на сьогодні об'єктивна реальність. Вона справляє величезний вплив на політичну, гуманітарну та інші сфери людського буття та знаходить свій специфічний вияв у економічній, політичній і культурній галузях життєдіяльності світового співтовариства. Глобалізація відкриває перед людством великі можливості в розвиткові економічних відносин, розширенні обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями та капіталом, взаємодії у гуманітарній сфері, духовному збагаченні особистості. Вона посилює планетарну цілісність світу й цивілізації².

¹ Чешков М.А. Взгляд на глобализацию через призму глобалистики // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2001. – № 2. – С. 52-53.

² См.: Афонин Э.А., Бандурка А.М., Мартынов А.Ю. *Великая коэволюция:*

Водночас для значної частини людства глобалізація містить у собі й істотні загрози, зумовлюючи розмежування країн і народів на «цивілізаційний центр» і «периферійну зону», поглиблюючи їхню диференціацію в соціально-економічному й національно-культурному розвитку. Також веде, серед іншого, до зростаючої єдності культурно-духовного життя людства, «спричиняє поступове усталення незнаних досі культурним традиціям явищ синхронізації культуротворчих процесів, конвергенції та наступу тотального уніформізму»³.

Утім поза глобалізаційним процесом навіть на певний час не може залишатися жодна з країн і народів. В умовах глобалізації та інтенсивності й ефективності інформаційних потоків сьогодення практично жодному етнічному співтовариству неможливо штучно відмежуватися, самоізолюватися від навколишнього світу. Рівень відкритості суспільства та етносів на початку третього тисячоліття різко зріс. Звичайно, суттєво посилюються й

Глобальные проблемы современности: историко-социологический анализ. – К.: Парламентское изд-во, 2003.

³ Сютя Б. Глобалізаційні процеси як чинник периферизації музичної культури слов'янських країн // *Слов'янські обрії. Випуск 2. XIV міжнародний з'їзд славистів (10.09 – 16.09. 2008, Охрид, Республіка Македонія). Доповіді.* – К., 2008. – С. 701.

зовнішні впливи на їх культурно-духовний розвиток. А те, яким буде їхній вибір-відповідь – до нового підйому чи занепаду сучасної цивілізації – залежить лише від здатності людства, розділеного безліччю національних, етнокультурних, релігійних, економічних і суто психологічних бар'єрів, розпочати, нарешті, жити разом, у єдності різноманітностей. Лише зберігаючи все творче й життєздатне, що закладено у фундаменті історичного процесу, лише гармонійно об'язуючи в нову універсальну філософію співжиття багатства та надбання всіх кіл і частин цивілізації, воно може віднайти і відстояти правильний шлях.

Щодо країн і народів Центральної, Східної та Південно-Східної Європи, зокрема слов'янського світу, то цей цивілізаційний перехід ставить перед ним ще більш складний виклик.

Слов'янство завжди було представником високорозвинутих культур світової цивілізації. Слов'янські народи є невід'ємною та важливою складовою частиною Європи. І хоча їхня чисельність через низку соціально-економічних і політичних чинників помітно зменшилася протягом ХХ ст., дотепер налічується понад 300 млн. слов'ян, які становлять найбільшу європейську етнорізнорозно-тність – 35% населення континенту.

ненту. Серед них східні слов'яни становлять 66,2%, західні – 21,4%, південні – 12,4%⁴. Слов'янство завжди було передусім європейським елементом і без нього неможливо уявити історію Старого континенту. Разом з тим актуальним і слушним залишається зауваження одного з основоположників класичного історизму початку XIX ст. Йогана Готфріда Гердера, який у своїй головній праці «Ідеї до філософії історії людства» писав, що «слов'янські народи займають на землі більше місця, ніж в історії». Водночас, як цілком справедливо пише у своїй синтетичній праці «Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення» знаний американський славіст польського походження Пьотр Вандич, «ми не можемо забувати, що впродовж історії цей регіон робив істотний внесок до Європи, хоча він був більше духовний, ніж матеріальний..., дзвін свободи лунав у Центрально-Східній Європі протягом цілих поколінь»⁵. Тому в умовах глобалізації та європейської інтеграції слов'янські народи не можуть залишатися поза Європою чи функціонувати ізольовано від цілісного світу, що формується. Більше того, слов'янський світ, що історично розташований на перехресті

4 Наулко В. *Сучасний етнонаціональний розвиток країн слов'янського світу* // *Слов'янські обрії. Випуск 2. XIV міжнародний з'їзд славістів. (10.09 – 16.09. 2008, Охрид, Республіка Македонія).* Доповіді. – К., 2008. – С. 473.

5 Вандич П. *Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення.* – К., 2004. – С. 352.

цивілізацій, чи, відповідно до тверджень Самюеля Хантінгтона, – на культурно-цивілізаційному зламі, нині більшою мірою серед інших європейських народів відчуває на собі вплив зовнішнього – глобалізаційного, інтеграційного фактора. Причому неупереджений погляд на розвиток цих процесів у слов'янських країнах говорить найімовірніше про негативні тенденції й небезпеки, які містить у собі дилема цивілізаційного переходу, ніж про якесь інтегративне творення в їх взаємовідносинах.

Справа в тому, що сучасний слов'янський світ знаходиться на історичному, по суті цивілізаційному переході, специфікою якого є те, що в короткому часовому вимірі саме тут фактично співпали за

часом і дією різномірні, але взаємопов'язані глибинні процеси кардинальних системних перетворень – глобалізація, притаманна всім країнам і регіонам світу, і притаманна лише цьому регіону постсоціалістична трансформація, важливою складовою якої є «повернення до Європи» країн і народів регіону, їх приєднання до загальноєвропейського інтеграційного процесу.

Зокрема, з кінця 1980-х рр. розпочався новий етап суверенізації, незалежності та національно-державного будівництва слов'янських народів Центральної, Східної та Південно-Східної Європи: загалом, на межі другого й третього тисячоліття можна говорити про друге, після XIX ст., національно-державне та культурно-націо-

нальне відродження європейського слов'янства. Ситуація піднесення слов'янських народів останніх двадцяти років нагадує, по суті, бурхливе національно-культурне пробудження й відродження слов'янства в епоху Просвітництва XVIII ст. та «весни народів» XIX століття. Кардинальні геополітичні й суспільні перетворення в Центральній і Південно-Східній Європі, виникнення нових незалежних держав, у тому числі України, з переважно слов'янським населенням сприяли відродженню культурно-національного життя слов'янства та внутрішній консолідації його традиційних національних культур, а також зростанню потенціалу культурного впливу слов'янства на сусідні народи.

Утім, на початку третього тисячоліття, на відміну від XIX-XX століть, коли світова та європейська культури були неможливі без слов'янських джерел і духовних цінностей, передусім у літературі та мистецтві, слов'янська культурна присутність, більше того – культурна експансія ані у світі, ані в Європі практично не відчувається. Навпаки, слов'янські народи заходно сприймають західні стандарти, головним чином у формі продуктів масової псевдокультури.

У сучасних умовах глобалізації, інтеграції та демократизації, підвищення рівня відкритості країн і народів національно-культурне життя слов'янських народів потрапило під жорсткий прес глобальної ерзакультури. До такої експансії масової культури слов'янські народи не були

готові. Розпочалося розмивання їхньої культурно-національної ідентичності, вестернізація та нівелювання етнокультури.

Доводиться, на жаль, констатувати, що на початку ХХІ ст. слов'янський світ майже повністю втратив свою цілісність. Нині цього світу, як єдиного цілого, у геополітичному, ідейно-політичному, економічному та навіть концептуальному культурному розумінні практично не існує. Нині, наприклад, немає підстав говорити про специфічність економічних відносин між слов'янськими країнами: між ними відсутня економічна інтеграція. У політичному сенсі на сьогодні ідеологія слов'янства є скоріше міфом, позбавленим прагматичного наповнення, або мрією, до того ж небезпечною в політичному плані. Нині відсутні загальнослов'янські структури комунікації та спілкування, тож не можна говорити про якусь цілісність слов'янської спільноти. Слов'яни взагалі мало знають один про одного, не ведеться пропаганда слов'янської ідеї. Слов'янська єдність є лише культурною, світоглядною, і тільки в цьому сенсі вона ще існує. Окрім мовної спорідненості слов'янські народи пов'язують речі ментального характеру: вони доброзичливі та працелюбні, відкриті, щирі й співучі, гостинні й толерантні до представників інших народів і рас, їм притаманне постійне прагнення свободи, знань.

У новий і новітній часи слов'янський світ існував спершу, орієнтовно із середини ХІХ ст., як більш-менш єдиний у

культурно-духовному та ідейному плані простір, а згодом – з другої половини 1940-х рр. – як своєрідне слов'янське євразійське тоталітарно-комуністичне геополітичне утворення під контролем Москви, військової сили СРСР та Організації Варшавського договору. Увесь цей час у ХІХ і ХХ століттях інтегруючим фактором була ідея слов'янської єдності, якою, зокрема, Російська імперія (Радянський Союз) приховувала свої претензії на панування в регіонах, заселених слов'янськими народами.

Цивілізаційний підхід в історії, який нині претендує на ексклюзивну та універсальну роль, відносно слов'янства вилився у своєму крайньому вигляді в геополітичну концепцію «конфлікту цивілізацій». У її контексті слов'янські народи чомусь розташовані на передньому краї міжцивілізаційних конфліктів – так званих цивілізаційних розломах. Це перетворює слов'ян на постійних заручників конфліктів між цивілізаціями і робить їх потенційними жертвами цих конфліктів⁶.

Як марксистська методологія, так і сучасні теорії конфлікту цивілізацій зовсім не беруть до уваги ідею слов'янської єдності та не розглядають слов'янство як цілісність. Навіть для комуністичних режимів радянського табору, що постійно стверджували про необхідність єдності слов'янських народів, насправді ідея слов'янської єдності була лише прикриттям для досягнення певних геополітичних цілей.

літичних і внутрішніх цілей.

Досить нагадати, що в період Другої світової війни та перші повоєнні роки особисто Й.В. Сталін інтенсивно спекулював на ідеї слов'янської єдності. І не лише для відсічі фашистської агресії, а й повоєнного формування «східного блоку». Беручи до уваги нові документи з російських архівів, можна стверджувати, що у 1944-1945 рр. Сталін неодноразово на переговорах із лідерами Чехословаччини, Польщі, Югославії, Болгарії та інших східноєвропейських країн наполегливо переконував, що Радянський Союз є прихильником «нового слов'янофільства», яке принципово відрізняється від «старого» – царського, і може стати основою союзу слов'янських народів і держав Східної Європи у протистоянні відродженню реваншизму й нової загрози з боку Німеччини⁷. І не

можна сказати, що радянське «слов'янофільство» не знаходило відгуку не лише серед державного керівництва, а й широких слов'янських мас країн так званої соціалістичної співдружності⁸. Разом з тим, історія переконливо свідчить, що великі держави та провідні світові політики згадують про слов'ян виключно з геополітичною метою, підтвердженням чого є, наприклад, новітня кремлівсько-православна ідея «Русского мира».

Необхідно зафіксувати черговий історичний парадокс – сучасному розвалючі цілісності слов'янського світу однозначно сприяли позитивні зміни останнім часом у глобальному та європейському масштабі. Наприкінці ХХ ст. припинилося біполярне протистояння у світі та Європі.

⁸ Волокітина Т.В., Мурашко Г.П., Носкова А.Ф., Покивайлова Т.А. Москва и Восточная Европа. Становление политических режимов советского типа (1949-1953): Очерки истории. – М.: РОССПЭН, 2002. – С. 31.

Зникла радянська імперія й табір її сателітів. Після розпаду Радянського Союзу впали й квазісоціалістичні федерації в Югославії та Чехословаччині. На їх руїнах розпочалося бурхливе національно-державне будівництво. Проте цей процес нерідко супроводжувався вибухом гіпернаціоналізму, етнонарісизму та відокремленням слов'янських народів один від одного, їх політичною та культурною самоізоляцією. Здебільшого нові слов'янські держави будувалися на національному, а не громадянському принципі. Виник феномен слов'янського націоналізму й навіть панславізму. Водночас розпочалася штучна реанімація останнього. Зокрема, катастрофічні наслідки для національно-культурної єдності, та й майбутнього самого слов'янства, мали спроби створити «етнічно чисті» держави, насамперед на Балканах, що призвело до кривавого міжслов'янського конфлікту. Об'єктом пануючого культурного націоналізму, або і етнорепресій та етночисток стали іншомовні, іншорелігійні, але по суті також слов'янські елементи.

Нині слов'янський світ – багато в чому дезінтегроване, периферійне співтовариство, окремі частини якого сепаратно дрейфують за різними осями геополітичних координат і навіть до різних культурно-цивілізаційних типів. Це – калейдоскоп країн і народів з різною, інколи протилежною геополітичною та культурно-цивілізаційною орієнтацією, що нерідко знаходяться в напружених і навіть ворогуючих (як явно, так і при-

ховано) відносинах. У його рамках існують хіба що регіональні чи ситуативні союзи – своєрідні групи країн «за інтересами». Наприклад, міжнародне політичне об'єднання центральноєвропейських країн «Вишеград» (Польща, Чехія, Словаччина й Угорщина) або економічне – Центральноєвропейська асоціація вільної торгівлі (CEFTA), східноєвропейський союз Росія – Білорусь, а також євразійські об'єднання СНД, ГУАМ, Митний союз (Росія, Білорусь і Казахстан) тощо. Однак, що показово, жодне з цих регіональних чи субрегіональних об'єднань (можливо, за виключенням досить специфічного російсько-білоруського союзу) не закладено на ідеї слов'янської чи іншої національно-міждержавної єдності.

Найдинамічніше у глобальному вимірі в сучасних умовах зростає рівень інтегрованості Європи. Уже можна говорити про сформоване ядро нової Об'єднаної Європи – співтовариство 28 країн Європейського Союзу. Однак існують етнополітичний і геополітичний парадокси – хоча на континенті домінує тенденція об'єднання європейських країн і народів, насамперед у рамках ЄС, слов'яни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи протягом останнього десятиріччя політично та культурно-національно автономізувалися.

На сучасному етапі в умовах глобалізації та європейської інтеграції склалася ситуація, коли здається, що слов'янська ідея, під якою в цьому разі розуміється спільність і цілісність слов'янського

світу, тобто слов'янських народів і держав, втратила своє прогресивне історичне значення. Глобальні та регіональні інтеграційні процеси на початку третього тисячоліття базуються не на національному, а, швидше за все, на наднаціональному (чи інтернаціональному) принципі. Водночас більшість слов'янських держав Європи – нові демократії, які отримали політичну незалежність у 1990-ті рр. та будувалися, як уже зазначалося, переважно на національному, а не громадянському принципі. Вони значно менше, аніж так звані старі демократії, готові поступитися частиною національно-державних компетенцій наднаціональним інституціям у глобальних і континентальних інтеграційних процесах.

Разом з тим, символічним є той факт, що у 2004 р. вперше в історії Європейського Союзу його повноправними членами стали чотири слов'янські держави – Польща, Чехія, Словаччина та Словенія. Переважно слов'янське населення цих держав становило близько 12% усього населення й території розширеного до 25 держав-членів ЄС. Згідно з даними Євростату, основні характеристики слов'янських держав, які 2004 р. вступили в ЄС, на 2001 р. були такими⁹:

Країна	Чисельність населення (млн. осіб)	Територія (тис. км)	Валовий внутрішній продукт (млрд. євро)
Польща	38,6	312,7	196,7
Чехія	10,3	78,9	63,3
Словаччина	5,4	49,0	22,8
Словенія	2,0	20,3	20,9
Усього	56,3	460,9	303,7

9 Див.: *Kandidátske krajiny EU // Trend. – 2003. – № 5. – S. 20-21.*

У 2004 р. до ЄС вступив лише «передовий загін» слов'янства. Можливо, це започаткує «слов'янізацію» оновленої Європи. Не варто забувати, що сумарний людський і територіальний потенціал слов'янського світу в Європі майже не поступається за кількісними параметрами Євросоюзу в складі 15 держав. Зокрема, населення 15 країн ЄС становило майже 380 млн. осіб, а 12 слов'янських країн трохи менше 300 млн. осіб.

Фактично, сучасний слов'янський світ уже зараз повинен розглядатися як рівноцінний партнер об'єднаної в ЄС Європи. Однак, вступ у 2004 р. лише частини слов'янства до Європейського Союзу (а у 2007 р. ще й Болгарії разом з Румунією, у 2013 р. Хорватії) загрожує поділом слов'янських народів на більш європейські та менш європейські. Це, на жаль, може ще більше поглибити розкол слов'янського світу. З іншого боку, знаходячись у ЄС в якості бідних родичів, слов'яни можуть стати одним із факторів, що розвалює Євросоюз. Із часом, у разі збереження такої ситуації, не погоджуючись на роль бідних родичів і не відіграючи суттєвої ролі у формуванні стратегії ЄС, вони можуть дійти до того, що Мілан Кундера назвав «тугою за Австро-Угорщи-

ною», тобто створити свій союз центральноевропейських країн.

У зв'язку з цим актуальним є питання, яких соціокультурних змін може зазнати Європейський Союз, що був задуманий і започаткований романо-германськими країнами, завдяки входженню до нього слов'янських країн? З нашого погляду ідея слов'янської ідентичності та єдності може мати перспективу лише після того, як усі (можливо, крім Росії) або більшість слов'янських народів увійде до ЄС, хоча саме членство не гарантує прогресу в цивілізаційному плані, але воно створює відповідні сприятливі умови. При цьому слов'яни не повинні розгубити в Європейському Союзі свій скарб, адже нині слов'янська ідея – це взаємовпливи національних культур, збереження традицій, слов'янської ментальності та гуманістичних цінностей, що особливо важливо в епоху глобалізації.

Тобто головна проблема слов'янських країн-членів ЄС – досягти балансу інтересів, зберегти свою національну культуру та ідентичність. Бажано, щоб слов'яни в ЄС єдналися навколо якоїсь позитивної ідеї. Можливо, такою ідеєю є спільна політика в Євросоюзі, або якийсь специфічний «слов'янський проект», у якому в перспективі провідна роль могла б належати Україні. Цей проект повинен бути принципово відмінним від «слов'янського проекту» Росії, яка розглядає ідею слов'янської єдності виключно в православно-мусульманському контексті (на кшталт

«Русского мира» або російсько-українсько-білоруського союзу). Адже саме Україна, у якій немає православного фанатизму і роль церкви дещо скромніша, ніж у Росії, може з більшим успіхом презентувати загальнослов'янський проект. Попервах це може бути економічний проект – якийсь «Дунайський союз», згодом можлива поява політичної надбудови тощо. Звичайно, це справа перспективи, але працювати в цьому напрямі потрібно вже зараз.

Наприклад, заслуговує на увагу запропонована українськими науковцями на Третньому теоретико-методологічному семінарі «Архетипіка і державне управління», що відбувся влітку 2012 р. в Барселоні (Іспанія), ідея формування Союзу слов'янських держав (ССД) в умовах глобалізації та європейської інтеграції. У контексті філософії регіонального будівництва (Люк ван Лангенхов, Гі Верхофстад) саме регіональні союзи, а точніше – регіональна інтеграція стають головним геополітичним процесом сучасності, оскільки ООН, збільшив-

шись із 51 держави-засновниці у 1945 р. до 193 у 2012 р., не спроможна впоратися із завданнями координації сучасного розвитку та розв'язання проблем, спричинених глобалізацією. На думку авторів ідеї, становлення Союзу слов'янських держав (а йдеться про 13 країн: Польщу, Чехію, Словаччину, Словенію, Хорватію, Боснію і Герцеговину, Сербію, Чорногорію, Македонію, Болгарію, Білорусь, Україну та Росію) може сприяти вирішенню таких завдань. У геополітичному плані утворення союзу слов'янських держав матиме велике значення в зміцненні цивілізаційної культурної та етнічної спільності слов'ян. Завдяки своєму національному союзові слов'яни не розчиняться у світових інтеграційних потоках, не поділяться між регіональними союзами, а збережуть і примножать свою ідентичність і цілісність. Оскільки історично слов'яни відігравали роль буфера між азійськими державами та Західною Європою, то Союз слов'янських держав у нових умовах також віді-

граватиме роль подібного буфера-посередника. Включення в ССД Росії якнайбільшої слов'янської держави та водночас най-більшої євразійської держави і члена Євразійського союзу дасть змогу слов'янським народам стати активними провідниками інтеграції на всьому євразійському просторі. Слов'янство в цьому разі матиме не лише європейське, а й світове значення. Входження слов'янських держав до Європейського Союзу не заважає їм приєднатися до ССД, адже членство держав одночасно в декількох регіональних блоках – явище широко розповсюджене. А головне, сам факт створення Союзу слов'янських держав у будь-якій формі буде важливим геополітичним фактором, що запобігає розчиненню слов'янської ідентичності як основи суб'єктності в міжнародних відносинах. До того ж, питання збереження національної ідентичності є дуже актуальним у сучасній Європі. Тому цілком можливо, що всередині ЄС з'являться свої регіональні блоки: Скандинавський, Германський, Ібе-

рійський. Нарешті, авторами ідеї про формування ССД досить переконливо обґрунтовано можливе лідерство в цьому союзі України як серединної держави слов'янського світу¹⁰.

Звичайно, на шляху реалізації цієї ідеї є чимало труднощів і проблем. Зокрема, її розвиток залежить і від політичної кон'юнктури в слов'янських державах, і від ставлення до неї слов'янських країн-членів ЄС, і від специфічного ставлення до неї Росії тощо. Отже, процес кристалізації нової ідеї формування Союзу слов'янських держав потребує певного часу та широкого обговорення в інтелектуальному середовищі слов'янських країн. Однак вона, без сумніву, є особливо актуальною для України, що й на початку третього десятиріччя своєї незалежності все ще стоїть перед вибором: Європейський чи Євразійський союз?

В Україні, зокрема, на сьогодні домінують ідеології космополітичного лібералізму. Об'єктивно українська культура та мова, що існують у співзв'язку, не витримують конкуренції перед наступом російської мови та культури, і не лише у ЗМІ. Створити надійну систему культурного захисту українці можуть лише завдяки новій цивілізаційній стратегії. Трагедією України є те, що вона від XVII ст. увійшла, вли-

лася в московську цивілізацію, власне – у євразійську цивілізацію Москви. Звідси – всі наші проблеми до сьогодні. Українці ніяк не можуть повернути собі ментальність центральноєвропейської нації, якою вони були до злиття з Московією, у IX-XVI століттях.

Тому нині стратегічно важливим кроком в українській культурно-ментальній ситуації повинна стати глобальна переорієнтація нації на Центральну (Середню) Європу, тобто якнайширша взаємодія у просторах культури, інформації, політики, господарства з народами цього простору між Чорним морем і Альпами, між Балканами та Балтикою. Культури та ментальності цих народів здебільшого є набагато ближчими українцям у своїх глибинних вимірах і засадах, ніж російські ментальність і культура, що зберігають позірну близькість нам лише на поверховому рівні. Це практично тільки советська спадщина споріднює нас із росіянами, і тому на перший погляд нам здається, що ми – одна цивілізація. У цьому контексті незадіяним чинником українського культурного розвитку може стати ідея слов'янства, хоч як парадоксально це звучить. Духовно-мистець-

кий світ чи світи слов'ян надзвичайно близькі та зрозумілі – спонукають і надихають українців. Тому спільні зі слов'янами Центральної та Південно-Східної Європи культурологічні проекти, телеканали, художні фільми висвітлювали б перед нацією нові простори та грані, форми й моделі національного самоствердження та розвитку. Наприклад, таку модель сьогодні успішно демонструє білоруський незалежний канал «Белсат» (Варшава), який регулярно подає документальні та художні фільми митців слов'янських чи центральноєвропейських народів, систематично робить хоч і не такі повні, однак цікаві огляди культурних і суспільних тенденцій у слов'янському світі.

Отже, слов'янські народи на сучасному етапі постають перед новим складним історичним викликом. Яким буде їхній специфічний вклад у об'єднання демократичної Європи та забезпечення більшої безпеки й справедливості в постмодерному світі, значною мірою залежить від їх здатності до нового духовного (можливо, інституційного) об'єднання, концептуального осмислення й творчого використання нових загальнолюдських ідей і

власного історичного досвіду. Зокрема, спорідненість слов'янських народів могла б допомогти в епоху глобалізації. Наприклад, українська версія слов'янського миру, що народилася у 2004 р. як нова слов'янська громадська демократія XXI ст., позбавлена елементів східного панславізму, могла б синтезувати різноманітні цінності, притаманні слов'янам, що мешкають у різних геополітичних і цивілізаційних середовищах – їхню віру, культуру, забезпечення прав і свобод. Вона, разом із тим, дала б змогу Україні вбудовуватися в різні європейські проекти, отримуючи все найкраще, що є у її слов'янських «співплемінників», і поділяючи з ними здобутки своєї культури та науки, національні традиції та можливості.

При цьому національно-культурна взаємність слов'янських народів вимагає нині, з одного боку, нового рівня відкритості для інших етнокультурних співтовариств, а з іншого – рішучої протидії всьому, що відроджує імперські амбіції та звужує відкритість світогляду сучасного взаємозалежного, глобального, але різноманітного світу. Політична свобода слов'янських народів повинна, зокрема, перейти поріг національного егоїзму і, як не раз було в минулому, стати фундаментом їх тісного регіонального співробітництва. При цьому важливо перетворити історичну та культурну слов'янську ідентичність у політичну й економічну реальність сучасної об'єднаної Європи.

¹⁰ Див.: Афонин Э., Мартынов А., Патраков В. Союз славянских государств: становление и развитие в условиях глобализации (архетипическая парадигма) // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://afonined.livejournal.com/525423.html>.

Латинська мозаїка

УДК 94:327

Владислав АКУЛОВ-МУРАТОВ,
кандидат наук з державного
управління

Ольга БУДЬКО,
здобувач Дипломатичної
академії України при МЗС

*Закінчення.
Початок у №№ 4-6 2013 р.*

XX ст. – час пошуків і битв: соціально-економічні основи сучасної Латинської Америки

У різний час експерти по-різному підходили до концепцій проведення та систем аналізу, що пояснює першопричини, які зумовлюють зміни в соціокультурних системах та організаціях. Спочатку це був екстерналізм, із його крайніми формами механістичного підходу до соціально-економічних явищ і всіма численними біхевіористськими теоріями психосоціокультурних змін. Далі – інвайроменталізм. Пізніше – теорія іманентних змін та інтегральна теорія з усіма притаманними їй труднощами застосування. Однак сьогодні причини появи соціокультурних систем і організацій закладені вже в них самих і продуктах їх діяльності, які зрештою формують середовище проживання

Homo sapiens. Але тепер воно створюється як протиставлення природі, людина залишається один на один із нею ж створеним штучним світом, вириваючи себе з мозаїки життя. При цьому формуються нові центри управління людьми, що залишаються невидимими невідомості. Так ми опиняємося у віртуальному світі ідей, де продукт діяльності соціокультурної організації стає суб'єктом управління людською поведінкою, а суттю процесу товарного виробництва – контроль свідомості індивідів з метою «добровільного» придбання ними вироблених товарів.

У зв'язку з цим зростає роль постфілософського знання, оскільки нинішню мінливість людського життя можна прогнозувати тільки за допомогою постулатів теорій хаосу та синергетики – навколишній віртуальний світ конструється людиною щоразу ніби заново, втрачаючи значущість своєї історії, а закладені нею в момент створення мож-

Summary

The article explores the genesis of Latin America. The research methodology includes the methods of historic psychology, as well as historiographic, philosophic, political, economic, and culturological analysis. This combination of methods allows building an authentic picture and understanding the logic of historic phenomena, intentions and ideas that guided the actions of the participants. Only the complex research allows having an integral picture of the historic and cultural development processes in Latin America, as well as possible ways of its future development.

Key words: Latin America, analysis, economy, politics, culture, complex research.

ливості (актуальні або потенційні) багато в чому зумовлюють її ж розвиток. Тому макрорівневі зміни в процесах економіко-політичної організації Латинської Америки пропонується аналізувати з позицій генезису продуктивних сил і виробничих відносин.

Перші (за нинішнього переходу від традиційного ринку товарів до ринку прав) проявляються в еволюції товару й організаційних структур бізнесу, у центрі якої знаходиться сфера управління субконтрактними відносинами зі створення додаткової вартості, реалізованими за допомогою аутсорсингу. Це викликає глибинні трансформації в організації бізнесу – основною моделлю нарощування капіталізації стає пряме поєднання підприємницького та фінансового капіталів і передача на аутсорсинг виробництва в організаційному форматі мережі. Тому великі латиноамериканські корпорації сьогодні переносять реальне виробництво за національні межі, усвідомивши перевагу декапіталізованої схеми е-бізнесу економічної моделі володіння й управління всіма складовими виробництва. Адже під їхнім контролем

усе одно залишається кінцевий збут, що дає змогу самостійно формувати сукупну додану вартість.

Другі спрямовані на скасування в бізнесі етики – єдиного природного обмежувача ризиків, – що загострює класичну дилему «ефективність/справедливість». Тому, для урядів цього регіону збереження етичної економіки – основа і засіб досягнення стійкої фінансової рівноваги в національному господарстві їхніх країн. Необхідним є акцент на контролі змін у відтворенні матеріальних і нематеріальних благ, адже більшості держав Латинської Америки притаманний тип звужуючого відтворення, із властивим йому роздуванням сфер обігу та вторинного перерозподілу доходів. А відрив фінансового сектору від реальної економіки – це порушення логіки капіталістичного розвитку: виробництво матеріальних і духовних цінностей з метою їх продажу й отримання грошей, а не відтворення грошей.

Тому вирішення об'єктивного протиріччя між стабілізацією й активізацією латиноамериканської економіки є першим завданням державного управління в регіоні.

Другим – пошук і розроблення ефективних засобів здійснення назрілих соціокультурних змін. А головне питання – наявність суб'єкта вимірювання отриманих результатів, тобто лідера, здатного проводити перетворення й адекватно оцінювати реалізовані ним зміни. Однак реальна оцінка результатів індивідуального управління з боку вищих керівників є рідкістю для країн латиноамериканського регіону з причини потужного впливу на них місцевих субкультур через установки та механізми, вироблені їх національно-історичним оточенням і минулим.

Страх перед перемогою ідей комунізму, зрослим збройним національно-визвольним рухом і власні економічні проблеми змусили США оголосити «політику добросусідства» (1933 р.) – більш витончену форму економічної та військової експансії, контролю та нацьковування латиноамериканців один на одного, що проявилася у створенні Експортно-імпортного банку (1934 р.), Канцелярії з координації торговельних і культурних відносин з американськи-

ми республіками (1940 р.), Організації американських держав (1948 р.) тощо. Реалізовувалася доктрина «континентальної солідарності»: представники бізнесу та армії США, мінаючи власний Держдепартамент, безпосередньо встановлювали контакти з латиноамериканськими урядами, нав'язуючи їм свої еталони та спосіб життя. Розпочався третій етап розвитку держав Латинської Америки.

Результатом таких неузгоджених дій стало посилення соціально-економічної роздробленості, підйом хвилі націоналізму та жорстокості в регіоні, що й перешкодило США отримати контроль над Латинською Америкою. Тому переважаючи протягом чотирьох десятиріч після Великої депресії латиноамериканські політичні режими мали чіткі тенденції відходу від слідування у фарватері США та були орієнтовані на внутрішній ринок (заміщення імпорту, великий сектор державного управління, суворі обмеження на торгівлю, контроль операцій із капіталом), сприяючи зниженню мінливості регіонального обсягу

виробництва в період, коли мінливість світових обсягів виробництва та реальних процентних ставок була найбільш високою. Однак спотворення відносних цін урядами Латинської Америки та, в результаті, зниження темпів довгострокового економічного зростання призвело до боргової кризи 1982 р., спровокованої також першою спробою здобуття регіональної незалежності, що виявилася в збройному конфлікті за Фолклендські-Мальвінські острови. Поразка від англійців (допомога їм США сприйнялась як зрада), економічні проблеми та структурно-політичні зміни в Аргентині стали платою регіональних еліт за зайву впевненість у своєму особливому, латиноамериканському шляхові розвитку, бажання будь-що його зберегти та небажання враховувати внутрішньо-регіональні та світові структурні економіко-політичні зміни.

Економічний розвиток задається стадіальними характеристиками соціуму та якісними параметрами його культури, тобто рівнем цивілізації. Тому одна з обов'язкових умов модернізації – розминання традиційного суспільства. На перших етапах модернізації, що наздоганяє, коли еліта розуміє необхідність модернізації, а населення – ні, ефективною є жорстка авторитарна влада. Однак подальші її етапи, що ведуть до якісних перетворень, вимагають принципово іншої стратегії, за якої насильницькі методи в принципі не можуть працювати – вони руйнують суспільство.

Розвиток соціуму можна зобразити трикутником: одна сторона – економіка, інша – політика, третя – культура. У розвинених країнах кожна зі сторін позитивно впливає на дві інші, підтримуючи взаємний баланс. У 60-70-ті рр. XX ст. латиноамериканці були захоплені ідеями модернізації – вважалося, що, як тільки економічна складова вийде на певний рівень, усе інше складеться саме собою. На практиці відставання в розвитку інших напрямів привело до відсутності соціально-політичної системи, що забезпечує сталість і послідовність економічного розвитку, і давало тільки короткострокові результати будь-яким зусиллям. Збереження цілей і цінностей попередніх етапів, підхоплені ідеї Південно-Східної Азії затримали розвиток латиноамериканських держав на десятиріччя. І тільки потім була усвідомлена важливість культурних і політичних перетворень для підтримки та забезпечення економічних і соціальних реформ. Культура – це взаємовідношення влади та власності, точніше – пріоритет у цій парі, що визначає тип економіки та держави. Якщо пріоритетною є власність, економіка буде ринковою, а держава – демократичною. Пріоритет держави стосовно людини – це правовий нігілізм і тиранія.

У 90-х рр. минулого століття МВФ і МБРР за допомогою США зуміли нав'язати Латинській Америці систему валютного управління «currency board» (прив'язка національних валют до дола-

ра), найбільш повно реалізовану в Аргентині (1991 р., «plan D. Cavallo»), що супроводжувалася зниженням держконтролю економіки, приватизацією держсектору, відкритістю для зарубіжних інвесторів. Аналогічні реформи проводилися в Мексиці, Чилі, Перу, Бразилії, але Аргентина, де навіть лівоцентристи виступали захисниками цієї системи, практично не корегувала вимоги та рекомендації МВФ, тому її результати використання «currency board» є найбільш достовірними.

Тоді латиноамериканці дивилися на розвинені країни як на ціль, перспективи, виклик, до яких треба прагнути. І неоліберальна доктрина «Вашингтонський консенсус» (1989 р.; Д. Вільямсон) була покликана нейтралізувати безрадісні підсумки 80-х рр. XX ст., – «Втраченого десятиріччя», – коли сукупний борг країн Латинської Америки виріс більш ніж удвічі, а середні темпи щорічного приросту ВВП не перевищували 1,1%. У 2000 р. Сальвадор і Еквадор, що найбільш постраждали внаслідок бразильської кризи 1999 р., оголосили американський долар національною валютою. Це стало останнім актом драми «оздоровлення економіки», здійснюваної під суворим контролем МВФ, фахівці якого у своїх розрахунках абсолютно свідомо не брали до уваги різницю в економічному потенціалі центру та периферії. Тому в обсягах ВВП латиноамериканських країн непропорційно зросла спекуля-

тивно-фінансова складова.

Почався наступний, четвертий етап розвитку держав Латинської Америки – Бразилія й Аргентина, досягнувши деякого економічного успіху, реорганізували та скоротили свою зовнішню заборгованість (1987 р., «plan N. Brady»). Однак інфляція, з якою вони боролися, визначалася не тільки монетарними причинами. На її зростання впливав високий рівень монополізації окремих секторів економіки, за кілька років захоплених капіталом іноземних інвесторів, безліч посередників між виробником і споживачем тощо. У результаті «currency board» не може боротися з інфляцією, яку посилено стимулювали лобістські експортери для підвищення обсягів вивезення природних ресурсів. А різке подорожчання імпорту хоч і призводить до пожвавлення промисловості, але для модернізації виробництва необхідні іноземне обладнання й технології, закупівлю яких не може забезпечити низький курс національної валюти. Це призвело до банкрутства Аргентини в 1999-2002 рр., підтвердивши, що в довгостроковій перспективі «currency board» ефективна тільки за досягнення однакової продуктивності праці з країною-емітентом твердої валюти (США), а головною причиною її неприйнятності є динаміка зовнішнього боргу. Дефолт Аргентини спричинив незворотні негативні зміни в економіках інших країн регіону, які проводили загалом пра-

вильні реформи, але повірили іноземним експертам і не врахували можливостей розвитку власного рівня ринкових відносин при настільки кардинальних економічних трансформаціях.

«Втеча капіталів», переорієнтація банків з реального сектору економіки на спекулятивні операції призвели до загибелі дрібних і середніх підприємств через відсутність обігових коштів (що спостерігається нині в Україні). Це мало наслідком прискорене знищення економік латиноамериканських країн, як цілісної господарської системи – вижили, у першу чергу, філії ТНК і виробники експортно-імпортних операцій. Злочинність зросла в сім разів. Банківська система Латинської Америки перетворилася на найбільшу «пальну машину» з відмивання кримінальних статків. Регіон став ідеальним місцем для швидкого вилучення прибутків. Скорочення державного фінансування освіти, охорони здоров'я, науки, соціальних і пенсійних програм призвело до незворотного падіння рівня життя, якості робочої сили та реальної продуктивності суспільної праці.

Однак для Сполучених Штатів «currency board» дала змогу вирішити низку найважливіших завдань: зв'язати значну частину доларової емісії та казначейських зобов'язань США в «золотовалютних резервах» латиноамериканських держав, що знизило загальний обсяг «гарячих» – нічим не забезпечених – доларів і, одно-

часно, полегшило проникнення американських корпорацій у економіку цих країн та вивезення з них капіталу; сформувало там потужний пошарок проамериканської фінансової та політичної еліти; забезпечило низку неочевидних конкурентних переваг – фактичне відділення держави від економічних процесів, що відбуваються на її території, ставить національні інститути в пряму залежність від зовнішнього боргу, перетворюючи її суб'єкти економіки на безправних донорів капіталу. Адже питання про їх існування і статус держави вирішується в будь-який момент чисто технічною зміною умов міжнародного доларового кредиту, визначених США (через ФРС і залежні від нього МВФ, МБРР, Світовий банк тощо). Саме це й підштовхнуло Латинську Америку до «лівого повороту».

У Сполучених Штатах не вистачає можливостей «переварити» економіку країн Центральної та Південної Америки. Тому Вашингтон став активно підтримувати горизонтальну інтеграцію в цих районах (чому всіляко опирався в роки холодної війни), підштовхнувши Мексику на встановлення міцних економічних зв'язків із Мезоамериканою. Через це багато ланок економік цього регіону функціонують на сьогодні як складова частина господарського механізму США, який визначає їх спеціалізацію в міжнародному поділі праці без найменшого врахування національних потреб.

«Plan N. Brady», розроблений для Латинської Америки, використовувався й адміністрацією Клінтона-Гора, але в «глобальному» варіанті, із розширенням на країни Азії (В'єтнам), Африки (Уганда, Нігер) і Європи (Албанія). Пік його реалізації припадає на 1993-1994 рр., коли прибутковість від операцій із «облігаціями Брейді» становила 44%, а їх частка в загальному обсязі зовнішнього боргу держав «третього світу» перевищувала 60%. Це і є ступінь реальної керованості глобального ринку боргових зобов'язань з боку США та міжнародних фінансових інститутів, що знаходяться під їх контролем. Тому українській владі треба ще раз обдумати необхідність співпраці з МВФ на висунутих ним умовах.

Мінливість економічних циклів у країнах Латинської Америки (на чолі з Бразилією), які проводять протягом останніх двадцяти років політику помірковано відкритого економічного режиму, знизилася до рекордно низьких рівнів докризового 2008 року. Однак спровоковані

метрополіями «текілова» криза в Мексиці (1994 р.), «ефект кайпіріньї» в Бразилії (1999 р.), дефолт у Аргентині (2001 р.) і загальноконтинентальний «monsoon affect» (стрімке знецінення акцій у 2008 р.) навіть зараз обмежують можливості для розподілу економічних ризиків у Латинській Америці, а тенденції до збільшення транскордонних потоків капіталу всередині регіону стають несприятливими в плані диверсифікації ризиків для окремих країн (хоча можуть приносити їм значну віддачу в інших сферах економіки).

Стабільні світові процентні ставки та помірковані коливання економічних циклів у країнах із розвинутою економікою є важливими факторами сформованих останнім часом сприятливих зовнішніх умов для країн Латинської Америки, які проводять інституційні реформи, що зменшують наслідки державного втручання та нестабільності від заходів політичного характеру. Відстаючи за темпами зростання від Китаю, Індії та низки інших азіатських країн, Латинська Америка випе-

реджає всі індустріально розвинені держави, поступово скорочуючи своє відставання від них: нарощується експорт; стало стабільним позитивне сальдо зовнішньої торгівлі; зросли прямі іноземні інвестиції; збільшилися золотовалютні резерви; знизилася боргове навантаження на економіку латиноамериканських держав (скоротився більш ніж на половину обсяг державного боргу); інфляція таргетувалася в межах 5-7%; виріс життєвий рівень широких суспільних верств, а кількість латиноамериканців, які живуть за межею бідності, зменшилася на 20%; скоротився рівень безробіття. Однак зменшення мінливості економічних циклів, яким так пишаються регіональні політичні еліти (як одним із власних досягнень), відображає виключно сприятливі зовнішні умови. Адже зниження циклічної мінливості не обмежується Латинською Америкою, а спостерігається в різноманітних країнах із ринком, що формується, і обумовлюється відсутністю шоків (у цінах на сировинні біржові товари та світових процентних ставках) і боргових криз, що йдуть за ними, підвищуючи мінливість рівня виробництва.

Підіб'ємо підсумок такого підконтрольного економіко-політичного розвитку. Латинську Америку традиційно вважають економічно нестабільною, у тому числі через зміни економічних циклів під впливом різкої зміни політичних режимів, що часто відбувається в цьому регіоні. Однак

наукових досліджень еволюції таких циклів, як процесу стейкхолдерських відносин, та їх основних характеристик, у порівнянні з іншими регіонами та державами світу, проведено небагато.

Основні точки повороту економічного циклу збігаються за часом у всіх країнах Латинської Америки: 1) криза банку «Берінгс» (1890 р.); 2) Перша світова війна (1914-1919 рр.); 3) крах Уолл-стріт (1929 р.); 4) боргова криза (з 1982 р.); 5) загальносвітова економічна криза (з 2008 р.). Також протягом XX ст. в цьому регіоні спостерігалися узгоджені маятникові коливання режимів політики: 1) відкритих для зовнішніх зв'язків (до 1933 р.); 2) закритих (1935-1970 рр.); 3) таких, що повернулися до активної лібералізації фінансового сектору і торгівлі (1972-1989 рр.); 4) помірковано відкритої економічної взаємодії (з 1995 р.). Коли підвищувалися світові процентні ставки кредитів, їхній вплив на обсяг виробництва в латиноамериканських країнах був досить тривалим. Тому інерційність економічних циклів, як і їх мінливість, була: 1) найбільш високою (до 1929 р.); 2) знизилася при орієнтуванні на внутрішній ринок (по 1970 р. включно); 3) підвищувалася (до 1992 р.); 4) знижується досі. У цілому, за період 1870-2011 рр., інерційність циклів у країнах Латинської Америки залишалася вищою, ніж у середньому в країнах із розвинутою економікою, а також вищою середніх рівнів у інших групах держав із ринком, що

формується. Оскільки інерційність посилює вплив шоків щодо обсягу виробництва, результати криз були більш глибокими, а самі цикли – більш тривалими. Тому, враховуючи, що в 1870-2004 рр. ВВП Латинської Америки визначався зовнішнім впливом, зумовленим зміною обсягу виробництва та динамікою процентних ставок у США та Європі, глибина латиноамериканських фінансово-економічних криз залежала на 90% від дій політиків.

У ці періоди економічні та фінансові міждержавні зв'язки були слабкими, тому всі регіональні фактори, що впливали на циклічну динаміку, приносилися ззовні, хоча мали постійну кореляцію з економічними циклами самих латиноамериканських країн протягом усього аналізованого періоду, слабнучи тільки в умовах закритих режимів 30-70-х рр. XX століття. Відсутність розвинених міждержавних відносин, суворі заходи контролю бізнесу та потоків капіталу, незначний обсяг внутрішньорегіональної торгівлі повинні були призвести до низького ступеня регіональної спільності та зменшити вплив латиноамериканців у світі. Однак цього не сталося завдяки регіональному націоналізму та протекціонізму, заснованому на культурній, релігійній і цивілізаційній спільності, підживлюваній зовнішнім тиском, – латиноамериканці посилили та зміцнили свої позиції в боротьбі з інтервенціонізмом. Проте кореляція загальнорегіонального фактора з еко-

номічними циклами окремих держав знову збільшилася після різних зовнішніх шоків 70-80-х рр. XX ст., а потім зменшилася в 1988-2008 рр., коли стало очевидним чергове послаблення економіки Мексики, і ще більшою мірою – Чилі. Тому ВВП Аргентини, Бразилії, Чилі та Мексики (70% ВВП Латинської Америки у XX ст.) характеризується подібними відхиленнями від тренду в період з 1870 р. по 2011 р., що свідчить про наявність загального фактора, який впливає на обсяг регіонального виробництва.

Цей фактор – компанії та банки США, які, навпаки, наполегливо, але необґрунтовано стверджували, що відкритість обмежує мінливість, яка спричинюється політикою, завдяки її дисциплінуючому впливові: у відкритій економіці менш гостро стоїть проблема компромісу між зайнятістю та інфляцією, а відмова від виконання боргових зобов'язань тягне за собою більш серйозні наслідки (хоча сам ліберальний північноамериканський капіталізм трансформувався в дер-

жавний капіталізм у стилі колишнього СРСР!). Тому через ланцюгову реакцію факторів економічного циклу латиноамериканським урядам було надзвичайно важко погашати свої борги, виплата яких прораховувалася північноамериканськими фінансистами приблизно в один і той же час. Таким чином, відкритість економіки, яка штучно нав'язувалася Латинській Америці (як зараз – Україні) міжнародним капіталом, не має безумовного зв'язку з більш високою мінливістю або з більшою інерційністю її циклів, із національними особливостями або політичними режимами, що підтверджується подібністю за термінами та масштабами економічних циклів латиноамериканських держав. Це був пресинг і контроль з боку спекулятивного і монопольного капіталу, який штучно підвищив рівень синхронності економічних циклів (у рамках регіону) за рахунок обмежених торгово-фінансових зв'язків між державами Латинської Америки.

Наслідком провалу політики адміністрації Буша в Латинській Аме-

риці стала диверсифікація зовнішніх контактів країн регіону, раніше орієнтованих на США. Змінилася взаємодія з державами-членами ЄС, країнами-учасниками АТЕС, Китаєм, Індією, Іраном і Росією. Обрання Обами дещо поліпшило двосторонні відносини США з Бразилією та Мексикою. Проте повноцінної кооперації та спільних дій з подолання проблем міграції, виробництва та транспортування наркотиків тощо – немає. Незважаючи на зростаюче значення Латинської Америки для США (як торгового партнера), їх політика в регіоні є мало-ефективною – усе оцінюється, перш за все, через призму боротьби з тероризмом за трафаретами холодної війни (тепер боротьба із соціалістичною загрозою!). Тому, штучно занижуючи ціни на енергоносії, У. Чавес фактично перейшов до субсидування країн Центральної Америки та Карибського басейну, розпочавши активну підтримку розвитку інфраструктурних проєктів, яку раніше здійснювали США.

Масивний приплив капіталу до Латинської Америки посилює зростаючий тиск на валютний курс (ставлячи під загрозу зовнішню конкурентоспроможність і перспективи росту) і реальний ризик інфляції цін на нерухомість, акції та інші активи надмірно швидким зростанням обсягу кредитування. А країни Латинської Америки, за винятком Бразилії, відстають від інших регіонів світу в інноваціях, інвестуючи в НДДКР менше

1% ВВП! Звідси й середній рівень освіти нижче загальносвітових стандартів, хоча витрати на нього (у середньому по регіону – 5% ВВП) порівнювані з витратами на такі цілі у Східній Європі чи Азії. До того ж МБРР, збільшивши обсяг виділення фінансових ресурсів, зосередив їх на соціальному захисті, людському розвитку й охороні довкілля (хоча на країни Латинської Америки припадає лише 6% глобального обсягу викидів парникових газів), консервуючи тим самим економіку регіону.

Після закінчення економічної кризи 2008 р., підвищення впливу міжнародних ринків, посилення залежності більшості країн Латинської Америки від периферійного сировинного експорту (незважаючи на розширення та диверсифікацію ними своїх споживчих ринків в Азію, особливо Китай), зниження курсів національних валют відносно долара США, серії банкрутств і дефолтів у американській економіці в очах латиноамериканців роль Сполучених Штатів, як глобального фінансового та господарського стабілізатора і регулятора, виявилася сумнівною. Стало ясно, що економіки країн, які розвиваються, не мають імунітету від кризових явищ у центрах капіталістичної системи. Тим самим спростовувалася модна теорія декаплінг (зростаючої господарської та фінансової незалежності периферії від центру). Тому важелів управління власною макроекономічною політикою та інтеграцією в

глобальну економіку у латиноамериканців, навіть у середньостроковій перспективі, не передбачається.

До того ж у Латинській Америці досі не розвинена внутрішня транспортна інфраструктура, що гальмує роботу і розвиток портів: через недостатні інвестиції та відсутність внутрішнього і регіонального сполучення збільшуються не тільки транспортні витрати, а й дорожчає сама зовнішня торгівля, ставиться під загрозу її розвиток (як і 600 років тому!). Низка держав відмовилася від залізниць, і всі вантажі перевозяться автомагістралями, що є неприйнятним для окремих груп товарів. Тому у Венесуелі проводиться не лише модернізація автомагістралей, а й відновлення, розвиток залізничного сполучення. Подібний процес розпочинається і в Чилі. Однак надмірний відтік мігрантів не дає змоги розвиватися країнам-донорам людського капіталу.

Економічна криза посилила асиметрію та нерівність різних країн і соціальних груп, що лежить в основі неоднорідності регіональної політики, чим частково пояснюється відсутність інтересу в деяких державах конти-

ненту до проекту регіонально-інтеграційного об'єднання. Тим більше розширення військової присутності США в Колумбії ставить всю Латинську Америку під контроль їх космічних, військово-повітряних і військово-морських сил. І їй доведеться проявити величезну завзятість і наполегливість, щоб створити автономну систему регіональної безпеки, не спричинивши при цьому гонки озброєнь, а значить – великомасштабних воєн у самому регіоні.

Майбутнє Латинської Америки залежить від вибору Бразилії і того, як розвиватимуться її відносини із США. Однак треба врахувати, що після періоду неолібералізму в

економіці, цезаризму в політиці, догідливого космополітизму в міжнародних відносинах у бразильській еліті утвердився новий консенсус щодо шляху розвитку демократії та керування своїм народом, що не має нічого спільного із соціалізмом. Тому Бразилія обере зміцнення суверенітету та розширення міжнародного впливу з метою зміни власних геополітичних позицій, однак, дотримуючись правил гри на світовій арені. Це виллється на два десятиріччя в постійний контроль конфліктів, конкуренції та взаємодоповнюваності з Венесуелою, США, іншими індустриально розвиненими державами, що дасть змогу «об'єднати» з ними економічні та геополітичні інтереси. Однак для здійснення своєї економічної та політичної континентальної експансії, без англо-саксонського «Manifest Destiny», Бразилії доведеться розробляти нові форми компліментарної взаємодії вже на основі стейкхолдерських відносин.

АНОТАЦІЯ

У статті за допомогою методів історичної психології, історіографічного, політичного, економічного та культурологічного аналізів розглядається генезис розвитку Латинської Америки. Такий підхід дає змогу побудувати справжню картину її розвитку та зрозуміти логіку історичних подій, інтенцію та сенс дій особистостей, які брали в них участь. Лише таке комплексне дослідження дозволяє побачити цілісну панораму процесів історико-культурного розвитку Латинської Америки та можливі варіанти розвитку її майбутнього.

Ключові слова: Латинська Америка, аналіз, економіка, політика, культура, комплексне дослідження.

АННОТАЦИЯ

В статье с помощью методов исторической психологии, историографического, философского, политического, экономического и культурологического анализов рассматривается генезис развития Латинской Америки. Такой подход позволяет построить подлинную картину и понять логику исторических событий, интенцию и смысл действий участвовавших в них личностей. Только такое комплексное исследование дает возможность видеть целостную панораму процессов историко-культурного развития Латинской Америки и возможные варианты развития её будущего.

Ключевые слова: Латинская Америка, анализ, экономика, политика, культура, комплексное исследование.

Економічний вимір дипломатії Австрійської Республіки початку ХХІ століття: політико-інституційний аспект

УДК 327:94

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

Сучасна зовнішня політика Австрійської Республіки ґрунтується на засадах Урядової програми «Разом за Австрію» на 2008-2013 роки. У ній зазначається, що глобальним викликом ХХІ ст. можна дієво протистояти тільки спільними зусиллями всіх партнерів світової спільноти¹.

Останнім часом зовнішньополітична активність Австрії сконцентрувалася навколо європейської проблематики та зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних напрямів, зорієнтованих на зміцнення своїх позицій як впливового регіональ-

1 *Regierungsprogramm 2008-2013 «Gemeinsam für Österreich»* // Режим доступу – <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=32965>

ного гравця та одного з європейських лідерів.

У цьому зв'язку, поряд із країнами Центрально-Східної Європи та Західних Балкан, пріоритетними для Австрії залишаються Дунайський і Чорноморський регіони. Зокрема, у своїй промові перед Австрійським товариством з питань зовнішньої політики і питань ООН (ÖGAVN) Федеральний Віце-канцлер, Міністр закордонних справ Міхаель Шпінделегер виокремив головні виклики для сучасної зовнішньої політики Австрійської Республіки: 1) «Арабська весна» і Близький Схід; 2) роззброєння; 3) діалог і права людини; 4) Південно-Східна Європа та країни Чорноморського регіону. Міністр зазначив, що «внесок Австрії у галузі багатостороннього співробітництва, зокрема прав людини і роззброєння, наші дії на Балканах та Близькому Сході є інвестиціями в нашу власну безпеку та власний добробут»².

2 *Rede von Vizekanzler und Außenminister Dr. Michael Spindelegger vor der Österreichischen Gesellschaft für Außenpolitik und die Vereinten Nationen, Parlament, 26. November 2012* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bmeia.gv.at/aussenministerium/presse/news/reden-und-interviews/2012/rede-von-vizekanzler-und-aussenminister-dr-michael-spindelegger-vor-der-oesterreichischen-gesellschaft-fuer-aussenpolitik->

ABSTRACT

The economic policy of the Republic of Austria under conditions globalization is analyzed at the article. It is focused is given to institutional development, achievements, problems and prospects of economization of foreign policy of Austria beginning of the XXI century. The features of adaptation of a practice experience of foreign policy goals of the state by helping of state agencies of foreign relations are described. Outlined the features of diplomatic missions of the Republic of Austria in the context of tasks on the realization of the economic component of its foreign policy and are analyzed existing approaches and lessons learned of the Republic of Austria in the field of promotion outside of the state economic interests of national business.

Keywords: foreign policy, diplomacy, economic component of foreign policy, institutionalization, diplomatic service, a model of diplomacy, international Trade, foreign (external) trade, economic interests, the Republic of Austria, Ukraine.

Ці принципи для австрійської дипломатії завдання чітко окреслюють загальну палітру зовнішньополітичної стратегії, що зосереджується на просуванні власних економічних інтересів і закріпленні місця регіонального лідера в загальноєвропейській архітектурі безпеки. Західні Балкани визначаються як ядро австрійської зовнішньої політики. Вступ Хорватії до ЄС із 1 липня 2013 р. розглядається як значний здобуток австрійської дипломатії та підтвердження ефективності її форм і методів на євроінтеграційному напрямі.

Економічний вимір австрійської зовнішньої політики на сьогодні є одним із пріоритетних. Австрія – серед лідерів європейського економічного інтеграційного простору. Велика заслуга в цьому належить дієвості дипломатії та ефективності дипломатичного інструментарію Австрійської Республіки, її практичним здобуткам початку ХХІ століття.

[und-die-vereinten-nationen-parlament-26-november-2012.html](http://www.bmeia.gv.at/aussenministerium/parlament-26-november-2012.html)

Австрія пройшла складний історичний шлях пошуку формату розвитку та повоєнної реконструкції. У 1945 р. економіка Австрії як держави, що зазнала поразки в Другій світовій війні, перебувала в стані хаосу. Подолати негативні наслідки війни допомогла реалізація плану Маршалла та інших програм, що сприяло повній перебудові економіки країни та її подальшому стійкому розвитку.

Державна економічна політика в Австрії початку ХХІ ст. формується та реалізується в руслі концептуальних підходів Європейського Союзу, виходячи з ринкової моделі розвитку. Активно розвивається та підтримується механізм банківського кредитування. Ключовим елементом економічної політики й економічної складової зовнішньої політики Австрійської Республіки є сприяння підвищенню конкурентоспроможності товарів австрійського виробництва.

Економічну систему країни з її підкреслено соціальними елементами

вирізняє наявність механізму соціального партнерства, що відіграє за традицією потужну стабілізуючу роль у сфері цінової політики та заробітної плати³.

Найважливішою галуззю економіки є промисловість, частка якої у ВВП країни становить близько 22%. Активно розвивається високопродуктивне сільське господарство, транспорт, будівництво, енергетика. Значна увага приділяється туризму. Нині Австрія на світовому ринку представлена високоякісною продукцією обробної промисловості, машинобудування, хімічної індустрії та має торговельні відносини з понад 150 країнами світу.

Частка експорту у ВВП становить 35%, а імпорту – 38%. Основний товарообмін Австрії здійснюється з країнами ЄС. Динамічно відбувається експансія австрійського капіталу на ринках Угорщини, Чехії, Словенії, Польщі, Словаччини та ін.⁴

На держави ЄС припадає понад 60% австрійського експорту, і близько 65% імпорту в республіку поставляється з цих країн, серед яких домінуюче місце в зовнішньоторговельному обороті Австрії займає Німеччина, на яку припадає близько 58% товарообміну Австрії з цією групою країн і 36,6% усієї зовніш-

ньої торгівлі республіки. Для зовнішньоторговельного обороту Австрії з ФРН і ЄС у цілому характерне негативне для країни сальдо торгового балансу.

Крім того, Австрійська Республіка підтримує відносини із США, поставляючи в цю державу близько 5% свого експорту. Торгові зв'язки зі Сполученими Штатами Америки завжди характеризувалися перевищенням вартості імпорту над вартістю експортної продукції.

Австрія давно підтримує тісні економічні зв'язки з центрально- і східноєвропейським регіонами. На країну припадає всього лише 2% населення ЄС, тоді як обсяг торгівлі становить близько 8% торгівлі Європейського Союзу з цими державами. Близько 17,4% австрійського експорту припадає на країни Центральної та Східної Європи, що є найвищим показником у ЄС. За період з 1989 року, після падіння «залізної завіси», до сьогодні експорт Австрії до цього регіону потроївся. Приблизно 12% експорту альпійської республіки припадає на 10 країн, які мають намір вступити до ЄС, що також є найвищим показником у Європі (8% – Німеччина; 5,4% – Італія). Особливо динамічно останнім часом розвиваються торговельно-економічні зв'язки Австрії з Угорщиною, Чехією, Словаччиною, Словенією, Польщею, Румунією. При цьому в торгівлі зі східноєвропейськими країнами республіка має позитивне сальдо торгового балансу.

Австрійська Республіка також розширює свої торговельні зв'язки з південно-європейськими країнами: Францією, Андоррою, Португалією, Іспанією, Італією, Грецією, Туреччиною, Мальтою та Кіпром, на які припадає приблизно 17,8% австрійського експорту. Експорт у країни Центральної та Східної Європи збільшився за цей же період на 8,3%, досягнувши 10,3 млрд. євро. Таким чином, частка експорту, що припадає на обидва регіони, практично дорівнює частці Німеччини, яка є найголовнішим торговельним партнером Австрії.

Вступ до ЄС надав Австрійській Республіці можливість використовувати переваги єдиного великого ринку. Таким чином, держава змогла збільшити свій експорт до сусідніх країн, де склалася сприятлива економічна кон'юнктура. У 1997 р. зростання експорту становило 10,1% (у середньому по ЄС – 10,7%), у 1998 – 8,7% (6,8%), у 1999 – 4,7% (4,1%). За оцінкою банківських аналітиків, експортний бум у другій половині 1990-х років був забезпечений, в основному, за рахунок традиційної продукції (метали, хімія, машинобудування). У наступні роки (з 2000 р. понині) Австрія продовжувала нарощувати обсяги свого експорту. Вартість експортованих товарів зросла з 69,7 млрд. євро у 2000 р. до 74,45 млрд. у 2001 р., тоді як вартість імпортованих товарів збільшилася менш помітно – із 74,9 млрд. євро до 78,65 млрд. євро. У 2002 р. австрійський експорт зріс на

4,1%, так що торговий баланс країни вперше виявився позитивним. Із країн ЄС лише експорт Німеччини та Італії перевищив відповідні показники Австрії.

У 2012 р. та першій половині 2013 р. в товарній структурі зовнішньої торгівлі Австрії істотних змін не відбулося. Понад 80% експорту та близько 74% імпорту становили оброблені вироби, при цьому близько 43,8% експорту та 40% імпорту припадало на машини, обладнання та транспортні засоби. Хімічні продукти становили 9,5% експорту та понад 10,5% імпорту. Частка непродовольчої сировини та паливно-енергетичних товарів у експорті дорівнювала 4,9%, а в імпорті – 10,4%. Питома вага харчосмакових товарів у експорті наближалася до 3,8%, а в імпорті – 4,9%. Австрія значною мірою залежить від імпорту енергоносіїв. За рахунок імпорту більш ніж на 80% забезпечуються потреби країни в природному газі, на 70% – у твердому паливі, на 85% – у нафті. Потреби в кам'яному вугіллі цілком покриваються за рахунок його ввезення з інших країн. У цілому, починаючи з 2000 років, близько 75% потреб країни в енергоносіях покривалося за рахунок їх імпорту⁵.

Україна має значну зацікавленість у розвитку торговельно-економічних відносин із Австрійською Республікою. У 2012 р. за обсяга-

3 Динаміка експорту-імпорту товарів із країнами світу за 2004-2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

4 Головне статистичне управління Австрії (Österreichisches Statistisches Zentralamt) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.statistik.at>

5 Динаміка експорту-імпорту товарів із країнами світу за 2004-2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

ми двосторонньої торгівлі товарами та послугами між Україною та країнами Європи Австрія посіла 11 місце, а у сфері інвестиційного співробітництва – 5-те (після Кіпру, Німеччини, Нідерландів і Російської Федерації). Крім «Райффайзен банку», в Україні також представлені банк «Австрія Кредитанштальт», «Перший банк австрійських ощадних кас» (придбання 100% банку «Престиж» на суму близько 100 млн. дол.) і «Фольксбанк» (пакет акцій західноукраїнського банку «Електронік» вартістю 57 млн. євро). У страховій сфері успішно діє компанія «Вінер Штедтіше», яка володіє контрольними частками вітчизняних страховальників «Юпітер», «Глобус» і «Княжа». Підписано також угоду між австрійською страховою компанією «Уніка» та українським партнером «Кредо Класік» щодо придбання контрольної частки останньої. Засновано СП «Автострах», у якому контрольний пакет 51% тримає страхова група «Дженералі». Сферою нерухомості, а саме будівництвом готельних, офісних і торговельних комплексів у столиці України цікавляться також деякі інвестиційні фонди Австрії⁶.

Товарообіг між Україною і Австрією у 2012 р. становив 1,64 млрд. доларів. Ця позитивна тенденція спостерігається й у

6 Посольство України в Республіці Австрія. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Австрією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://austria.mfa.gov.ua/ua/ukraine-at/trade>

першій половині 2013 року.

Одним із основних інструментів двосторонніх торговельно-економічних відносин є Українсько-австрійська змішана комісія з питань торговельно-економічних зв'язків, останнє засідання якої відбулося у квітні 2012 р. і дало поштовх розвитку наших торговельно-економічних відносин.

Австрія входить до п'ятірки найбільших іноземних інвесторів України та має давні традиції діяльності тут, у першу чергу, в банківській і фінансовій сферах. Наша країна сподівається, що Австрія як надійний бізнес-партнер, зможе надати значну підтримку в просуванні до Європейського Союзу.

У Відні 29 квітня 2013 р. відбулись українсько-австрійські політичні консультації на рівні заступників глав зовнішньополітичних відомств України та Австрії –

заступника Міністра закордонних справ України – керівника апарату Олефірова А.В. та Генерального секретаря Федерального міністерства з європейських та міжнародних справ (МЗС) Республіки Австрія Йоганнеса Кирле⁷.

У рамках консультацій особливу увагу було приділено питанням відносин Україна – ЄС, а саме – виконанню Україною Порядку денного Асоціації між Україною та ЄС, а також Плану першочергових заходів у рамках європейської інтеграції на 2013 рік, лібералізації візового режиму тощо. Генеральний секретар Федерального Міністерства європейських та міжнародних справ (МЗС) Австрійської Республіки Йоганнес Кирле підтвердив підтримку та зацікавленість Австрії в підписанні Угоди про асоціацію між Україною та ЄС включно із ЗВТ у ході 7 Поточний архів МЗС України. – II ТД. – 2011-2013 роки.

Вільнюського саміту «Східного партнерства» 28-29 листопада 2013 р. і підкреслив важливість ефективного співробітництва в торговельно-економічній сфері⁸.

Під час зустрічі заступники міністрів закордонних справ відзначили високий рівень політичного діалогу між двома державами за результатами робочого візиту до Австрії Міністра закордонних справ України Кожари Л.О. 26 квітня 2013 р. та обмінялися думками щодо взаємодії в рамках міжнародних організацій – ООН, ЮНЕСКО, Дунайської комісії, Центральноевропейської ініціативи, а також ОБСЄ, зокрема в контексті Головування

8 Українсько-австрійські політичні консультації. – Посольство України в Республіці Австрія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://austria.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/11932-ukrajinsyko-avstrijsyki-politichni-konsulytatsiji>

України в цій організації у 2013 році⁹.

Австрійська Республіка через систему своїх дипломатичних представництв виступає ініціатором низки європейських регіональних ініціатив, серед яких дві основні, авторство яких Австрія розділяє з іншими вагомими європейськими регіональними гравцями, – це Дунайська стратегія ЄС і Чорноморська синергія, до діалогу в рамках яких запрошено й Україну.

Інвестиційна спроможність національного бізнесу та австрійських компаній значно зросла. Згідно з оцінками експертів Австрійська Республіка стає найзручнішою для бізнесу країною в континентальній Європі. Вона має не тільки необхідну виробничу інфраструктуру та кваліфіковані кадри, а й найнижчу орендну плату і найвищий рівень якості життя.

Основний принцип державної політики Австрії в інвестиційній сфері – надання підприємствам свободи вибору напрямів інвестування та джерел їх фінансування. Іноземним інвестиціям на умовах взаємності в Австрії надається національний режим. Державне стимулювання інвестиційної діяльності здійснюється не тільки шляхом прямого бюджетного фінансування, а й через систему спеціальних фондів, а також у рамках федераль-

них і регіональних програм.

Іноземні інвестиції можуть здійснюватися як для цілей організації спільного підприємництва на базі змішаного капіталу, так і з метою самостійного ведення бізнесу.

Державне стимулювання інвестиційної діяльності здійснюється не тільки шляхом прямого бюджетного фінансування, а й через систему спеціальних фондів, а також у рамках федеральних і регіональних програм.

При цьому, у першу чергу, варто відзначити систему фінансування та субсидування через фонди, що формально є самостійними організаціями. Їх діяльність тісно пов'язана з діяльністю банківських установ і здебільшого реалізується через механізм банківського кредитування.

Державним органом, що забезпечує облік надходження іноземного капіталу та переведення прибутків за кордон, є Національний банк Австрії. При переказі прибутку за кордон жодні податки не стягуються, за винятком зборів за вчинення банківської операції з документообігу.

В умовах світової економічної кризи одним із зовнішньополітичних пріоритетів Австрійської Республіки є посилення економічної складової зовнішньої політики Австрії та активізація діяльності її торговельно-економічної співпраці з окремими регіонами та державами. Шляхи подолання економічної кризи – це, перш за все, необхідність суворого контролю над станом державних

фінансів, виділення необхідних ресурсів для інноваційного й інституційного розвитку, збільшення соціальних витрат тільки відповідно до реального зростання економіки країни, вчасного та наполегливого проведення необхідних економічних реформ і вивчення зарубіжного досвіду.

Отже, Австрія на початку XXI ст. є сучасною державою-членом Європейського Союзу, що впевнено дивиться в майбутнє. Економічні дослідники «обережно пишуться» тим, що економіка країни зростає швидше, ніж у інших європартнерів.

Австрійська Республіка, використовуючи набутий досвід і дипломатичний інструментарій, змогла протидіяти негативним тенденціям і забезпечити належний супровід зовнішньоекономічних

міждержавних взаємовідносин. У цілому варто відзначити, що на сьогодні Уряд Австрійської Республіки проводить послідовну та цілеспрямовану політику, перш за все дипломатичними засобами, спрямовану на подолання негативних наслідків фінансової кризи, про що свідчать дії як на національному рівні, так і ініціативи в рамках Європейського Союзу.

Вимоги часу й економічна складова глобалізації зумовили економізацію зовнішньої політики Австрії, результатом чого стала необхідність активізації дипломатичних представництв у контексті просування за межами держави економічних інтересів національного бізнесу та забезпечення зовнішньоекономічних цілей держави за допомогою державних органів зовнішніх зносин.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано економічну складову зовнішньої політики Австрійської Республіки в умовах глобалізації. Особливу увагу приділено інституційному розвитку, здобуткам, проблемам і перспективам економізації зовнішньої політики Австрійської Республіки початку XXI століття. Охарактеризовано особливості адаптації практичного досвіду забезпечення зовнішньоекономічних цілей держави за допомогою державних органів зовнішніх зносин. Окреслено особливості діяльності дипломатичних представництв Австрійської Республіки в контексті завдань із реалізації економічної складової її зовнішньої політики та проаналізовано підходи та набутий досвід країни в царині просування за межами держави економічних інтересів національного бізнесу.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, економічна складова зовнішньої політики, інституціоналізація, дипломатична служба, модель дипломатії, міжнародна торгівля, зовнішня торгівля, економічні інтереси, Австрійська Республіка, Україна.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирована экономическая составляющая внешней политики Австрийской Республики в условиях глобализации. Особое внимание уделено институциональному развитию, достижениям, проблемам и перспективам экономизации внешней политики Австрийской Республики начала XXI века. Охарактеризованы особенности адаптации практического опыта обеспечения внешнеэкономических целей государства при содействии органов внешних сношений. Определены особенности деятельности дипломатических представительств Австрийской Республики в контексте задач по реализации экономической составляющей её внешней политики и проанализированы существующие подходы и опыт работы страны в контексте продвижения за пределами государства экономических интересов национального бизнеса.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, экономическая составляющая внешней политики, институционализация, дипломатическая служба, модель дипломатии, международная торговля, внешняя торговля, экономические интересы, Австрийская Республика, Украина.

⁹ Див. дет.: Циватий В.Г., Чекаленко Л.Д. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Головування України: завдання визначено, шляхи окреслено / В.Г. Циватий, Л.Д. Чекаленко // Зовнішні справи. – К., 2012. – № 7. – С. 6-9.

Дипломатія та зовнішня політика в «Артхашастрі»

УДК: 327.94

Роман ПІРИГ,
другий секретар Посольства
України в Індії

«Артхашастра» – фундаментальний індійський трактат з питань політичного управління, який фахівці вважають блискучою працею, що дає точний і ретельний опис основних політичних проблем і способів їх розв'язання.

Вважається, що трактат було написано у період між 4 ст. до н.е. і 3 ст. н.е. Вішнугуптою, якого також називають Каутільєю. Індійська традиція ідентифікує його з брахманом Чанакьєю, радником імператора Чандрагупти Маур'ї. Чанакью іноді називають «індійським Макіавеллі» (Х. Говен) або «індійським Бісмарком» (К. Якобі). Його іменем названо «дипломатичну» вулицю Чанак'япурі в Нью-Делі, де розташовано найбільше іноземних диппредставництв.

Високо оцінює «Артхашастру» Радник з питань національної безпеки Республіки Індія Ш. Меннон, який вважає її «серйозними довідником з питань державного управління,

«Перед тим як розпочати будь-яку роботу, задайте собі три запитання: чому я це роблю, якими можуть бути результати і чи матиму я успіх. Лише глибоко подумавши та знайшовши задовільні відповіді на ці запитання, продовжуйте далі».

«Найбільша гуру-мантра: ніколи не розкривай нікому своїх секретів. Це тебе знищить».

Чанак'я (370-283 р. до н.е.)

що вчить, як керувати державою, усвідомлюючи вищу мету», а також «реалістичним описом мистецтва державної справи». Зокрема Ш. Меннон рекомендує вивчати цей твір для розширення стратегічного бачення.

На початку «Артхашастри» зазначається, що «цей об'єднаний трактат про політику створено на основі витягів із більшої частини праць про політику, які були складені древніми вчителями з метою оволодіння землею та для її охорони». Відтак, він є певною сумою традиційної індійської політичної школи, що існувала на той

ABSTRACT
«Arthashastra» is an ancient Indian treatise on statecraft and politics most probably written by pandit Chanakya (c. 350–283 BC), advisor of Emperor Chandragupta Maurya. It instructs the ruler on all the major fields of governance. The author praises practical value and consistency of «Arthashastra» as a comprehensive manual on the art of politics, its integral methodology, strictness, in-depth analysis and sobriety.
Treatise's vision of diplomacy and external affairs is explained, drawing parallels with contemporary understanding of realpolitik and geopolitics. It is suggested that study of «Arthashastra» is a recommended reading for broadening political and strategic vision.
Keywords: «Arthashastra», Chanakya, diplomacy, geopolitic, governant.

час, об'єднаною непересічним інтелектом автора.

Трактат створено мовою сутр, яка передбачає максимальну стислість і чіткість викладення та належить до класу шастр, тобто спеціальної наукової літератури. Він написаний у полемічному дусі – автор наводить і аналізує точки зору інших теоретиків на певну проблему та буде

своє судження, дотримуючись «серединної лінії» й уникаючи крайнощів. Слово «артха» дослівно перекладається як «користь». Концептуально воно належить до четвірки понять: дхарма (закон, релігія), артха (користь, багатство), кама (чуттєві задоволення, любов) і мокша (звільнення). Тобто буквально назву трактату можна перекласти як «наука про користь». Твір складається з 15 розділів, 150 глав, 180 розділів і 6000 шлок (віршів).

«Артхашастру» відкрив і вперше переклав англійською мовою індійський вчений Р. Шамашастрі у 1905 р., після чого вона викликала значний інтерес на Заході та Сході. У 1926 р. в Лейпцигу опубліковано переклад «Артхашастри» німецькою мовою (І. Мейєр). Російською твір було перекладено в 1932 р. в Інституті сходознавства АН СРСР групою вчених на чолі з академіком С.Ф. Ольденбургом.

Доопрацьований переклад вийшов друком у 1959 р. під назвою «Артхашастра або наука політики».

В Україні «Артхашастра» практично не вивчалася. Політолог Д.І. Видрін, який вважає її «видатним політологічним документом в історії людства», згадує, що, коли у 1980-х рр. він уперше відкрив цю книгу 1930-х років видання в запасниках Київської історичної бібліотеки, її, на той момент, ніхто жодного разу не замовляв і не цитував. У своїх статтях і книгах («Політика-2», Сімферополь, 2008) Д.І. Видрін аналізує прикладну цінність цього твору, зокрема, щодо алгоритміки дій лідера. До речі, він іронічно називає Макіавеллі «посереднім аспірантом у порівнянні з академіком Каутільєю».

«Артхашастра» розпочинається з визначення методології, надаючи пріоритет Ведам і філософії, яка «завжди вважається світільником всіх наук, засобом для здійснення будь-якої справи, опорою всіх настанов». З ведичної філософії впливає поняття закону, як системи приписів для окремих соціальних верств-варн (брахман, кшатрій, вайшья, шудра) і вікових категорій-ашрамів

(брахмачарья, гріхастха, ванапрастха, санньяса) суспільства варнашрами. Законом для всіх проголошується «відсутність насильства, правдивість, чистота, відсутність заздрості, незлобливість, прощення і терпіння. Дотримання свого закону веде на Небо і до вічності» (розділ 1, гл. 3). Закон дхарми є вічним, людське суспільство або приймає його або деградує.

Якщо верховенство закону як моральний імператив визнається основоположним, то функція нагляду за його дотриманням покладається на царя. Автор «Артхашастри», на відміну від античних філософів, не теоретизує на тему оптимальних державних систем, а покладає функцію управління на єдиного лідера, який є центром прийняття рішень. Адже «цар з грізною булавою викликає страх у живих істот, а у кого м'яка – того зневажають. Того, хто володіє булавою, належним чином поважають. Бо булава, застосована з істинним розумінням, приносить людям відчуття законності, користь і задоволення... Не застосована до справи булава створює положення як у риб, коли, за відсутності держателя булави, сильніший поїдає

слабшого» (1.4).

Передумовою для належного виконання лідером своїх обов'язків «Артхашастра» вважає його перемогу над своїми почуттями – шістьма ворогами: пристрасть, гнів, визискування, гордість, безумство, зверхність. Перемога над емоціями-почуттями окреслюється як ключова настанова трактату. Вона досягається шляхом самоосвіти та через правильний вибір наставників і міністрів, оскільки «управління царством здійснюється разом із помічниками, одне колесо не крутиться, тому хай створює собі помічників і слухає їх поради» (3.6).

Відтак, спочатку «Артхашастра» окреслює ядро управління. У його осерді перебуває філософська світоглядна система, потім – закон, як міра морально-етичного цивілізаційного порядку, і, врешті, належним чином підготовлений лідер, який забезпечує соціальну вигоду («артха»). Від цього центра концентричними колами розходяться пріоритети управління: призначення уряду, нагляд за економічно-господарською діяльністю, судова влада, внутрішня політика, діяльність таємної служби, підтримання основ державного ладу, зовнішня політика, подолання стихійних лих і внутрішніх заворушень, ведення війни, формуван-

ня зовнішньополітичних союзів. Вішнугупта наче політологічно промальовує антропоморфну державу – спочатку голову, потім шию, плечі, руки, тулуб, ноги. У розділі 6 він також визначає й описує основні системні елементи держави: правитель, міністр, сільська місцевість, укріплені міста, казна, військо, союзники.

Ідеал правителя згідно з «Артхашастрою» (6.96) постає таким: «високого роду, зі щасливою долею, розумний, з позитивними якостями, звертає увагу на поради старших і досвідчених людей, справедливий, правдивий, не зраджує своєму слову, вдячний, щедрий, надзвичайно енергійний, не має звички зволікати, господар своїх васалів, із сильною волею, не має у своєму оточенні негідних осіб..., допитливий, має здатність вчитися, сприймати, утримувати в пам'яті, пізнавати, розмірковувати над тим, що пізнав, відкидати негідне і проникати в істину..., (володіє) сміливістю, наполегливістю, швидкістю і спритністю..., є красномовним, винахідливим, із хорошою пам'яттю, кмітливістю і фізичною силою, самоконтролем, має мислення високого рівня, є майстерним, діє військовою силою у випадку утисків, видимим чином відплачує за добро і зло..., здійснює заходи для охорони підданих, далекоглядний, звертає основну увагу на правильне застосування людей у потрібний час і потрібному місці...».

Основою державного добробуту визначається мир і праця, де праця – напруження сил для доведення до кінця розпочатої

справи, а мир – насолода плодами праці. Держава існує в трьох станах – занепаду, застою (стабільності) та розвитку (процвітання). Правильна політика веде до успіху, хоча, зрештою, він детермінований божественною волею.

У першому пріоритеті управління, після призначення міністрів, головного радника, домашнього священика, створення таємної служби та визначення правил проведення нарад, «Артхашастра» описує правила призначення послів, що свідчить про значну вагу, яка надавалася дипломатії у древній Індії. Згідно з трактатом дипломати повинні володіти різнобічними якостями, вони наділені широким колом обов'язків, вирішують складні завдання та застосовують таємні засоби.

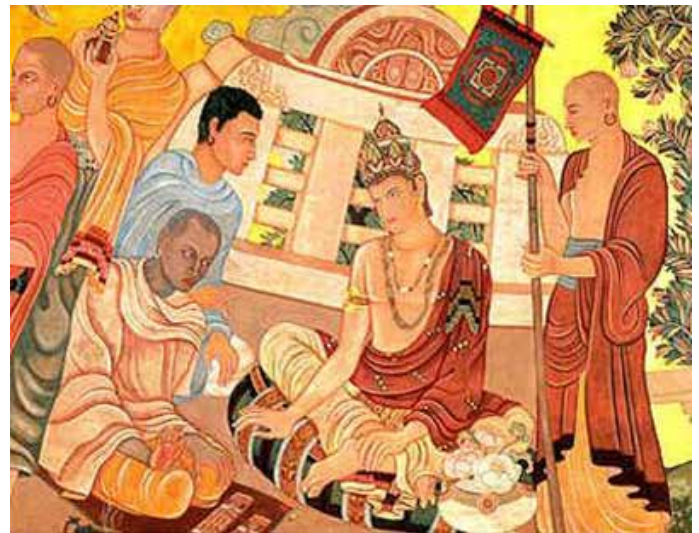
Посол повинен мати «повноту якостей міністра» (1.16). У цьому разі він уповноважений вести справи (є «надзвичайним і повноважним»). Якщо дипломат позбавлений чверті цих якостей, то він має обмежені повноваження – лише передає царське послання.

Здійснюючи свою місію в іншій державі, посол повинен збирати інформацію, спілкуючись із її чиновниками, вивчати місця розташування військ, міцність укріплень, фінансовий стан держави, її продовольчу безпеку, стан охорони чутливих об'єктів.

Передаючи царське послання іноземній стороні, посол не повинен його спотворювати, навіть у разі потенційної загрози своєму життю. У момент переговорів він має відслідковувати психологіч-

ну реакцію протилежної сторони на свої слова, а також особливості протоколу, який до нього застосовується. Послам приписується не гордитися отриманими почестями та не хизуватися силою, терпляче зносити неприємні «месиджі», уникати жінок і п'яних напоїв. Посол повинен налагодити роботу шпигунів, які вивчатимуть внутрішньополітичну ситуацію в державі перебування, її слабкі місця, отримувати відповідну інформацію через моніторинг настроїв найнижчих верств населення, а також у такий екзотичний спосіб, як вивчення «графіті» у громадських місцях. Посол не повинен розголошувати інформацію про стан справ у своїй державі. У випадку невдачі його місії, посол має ретельно проаналізувати її причини та, бажано, залишити країну перебування. «Артхашастра» перелічує такі функціональні обов'язки посла: здійснення посольської місії, дотримання укладених договорів, підтримання престижу, здобування друзів, підмова, підбурювання суперечок між союзниками, таємне перекидання військ, викрадення родичів і коштовностей (ворога), отримання інформації від шпигунів, розривання договорів, застосування таємних засобів. Відповідно, трактат рекомендує цареві налагодити контррозвідувальні заходи проти послів іноземних держав, які перебувають на його території.

«Артхашастра» стоїть на позиціях *realpolitik*, за визначенням розглядаючи зовнішню політику як дії у ворожому середовищі. Дається просте визначен-

ня поняття зовнішньополітичного ворога та друга. «Правитель держави-сусіда, територія якої безпосередньо межує з нашою, є ворогом». Правитель, земля якого відділена іншою землею, вважається союзником (6.97). Таким чином, постає образ політичної мапи як шахівниці, де до сторін кожної клітинки прилягають клітинки протилежного кольору. Термін «велика шахівниця» щодо глобальної політики застосував американський стратег З. Бжезінський. Цікаво, що індійські шахи передбачають як звичний «біполярний» варіант, так і гру з чотирма гравцями (чатураджі).

Як зазначалося на початку статті, зовнішня політика в «Артхашастрі» міцно прив'язана до геополітики в тому сенсі, що земля оголошується найвищою державною цінністю. Саме земля розглядається як джерело багатства та процвітання, тому дії правителя повинні спрямовуватися на збереження територіальної цілісності своїх володінь і їх прирощення за рахунок землі сусідів. Території розрізняються за їх якістю, придатністю для заселення, економічної

діяльності, оборони тощо.

У 7-му розділі трактату описуються 6 методів зовнішньої політики: мир, війна, вичікування, наступ, пошук захисту (союз) і двоїста політика. Каутілья розшифровує ці принципи так: миром вважається ухвалення договору, який зобов'язує обидві сторони; війною – завдання шкоди, вичікувальним становищем – перебування у стані байдужості; наступом – здійснення заходів щодо нападу; союзом – пошук допомоги від інших; двоїстою політикою – використання то війни, то миру, залежно від обставин. Кожен метод застосовується на підставі належної оцінки сил супротивника: слабший повинен прагнути миру із сильнішим; той, хто має перевагу, – може розпочинати війну тощо. «Адже той, на кого сильніший іде війною, схожий на піхотинця, який б'ється зі слоном. Якщо ж він воює з рівним, то це лише призведе до втрат із обох сторін, схоже до того, як розбиваються два неопалених горщики, коли вдаряються один об одного... Якщо слабший у всіх відношеннях показує своє підпорядкування, треба

укласти з ним мир. Бо наслідком бажання помсти за спричинене страждання може стати бойовий запал, схожий на лісову пожежу, що може призвести до перемоги (навіть слабшого). Окрім того, такий правитель може знайти підтримку у своєму колі держав» (101.3).

При виборі зовнішньополітичного методу цар має пересвідчитись, що його реалізація не зашкодить оборонній і внутрішньоекономічній діяльності його держави (будівництво укріплень, зрушувальних систем, розвиток торгових шляхів, заселення пустирів, розведення цінних лісів тощо), а економіка ворога постраждає. Водночас, оцінюючи можливість шкоду, він повинен урахувувати довгострокові наслідки своїх дій.

За інших рівних умов, пріоритет має надаватися миру, а не війні, вичікуванню, а не наступові, двоїстій позиції, а не союзу з сильнішим («той, хто вдається до підтримки сильнішого, допомагає іншому, а не собі»).

«Артхашастра» наводить правила щодо укладення союзів за різної розстановки сил між державами. Серед інших рекомендацій

зазначається, що доцільніше укласти такий союз, від якого, за необхідності, можна звільнитися. Розглядаються також різні способи укладення мирного договору (на основі клятви, поруки чи заручників) та їх види, принципи відносин між союзниками (за системою наростаючих пріоритетів друг – гроші – земля), дії та можливі поступки в разі нападу з боку сильнішого супротивника, протидія ворогові за допомогою інтриги тощо.

Ураховуючи обмежений обсяг цієї статті, детально описати всі рекомендації «Артхашастри» не видається можливим. Водночас, слід зазначити, що праця цікава не лише як історична пам'ятка та політичний зріз своєї епохи. Хоч і укладена понад 2 тис. років тому, вона й нині має важливе прикладне значення, адже її автор доступно виклав глибинні рушії, що керують політичним процесом. Спираючись на психологію людських відносин і розуміння динаміки соціальних процесів, окреслені «Артхашастрою» підходи до управління зберігають актуальність. Зокрема, заслуговують на увагу акценти щодо підготовки та дисципліни лідерства,

правильної кадрової політики, володіння інформацією та всебічної оцінки ситуації як підстав для прийняття рішень, застосування таємних засобів боротьби, виявлення та знищення внутрішніх деструктивних факторів, хвилеподібності процесів державного розвитку та спрямованості управління на забезпечення соціального добробуту, залежності зовнішньої політики від внутрішньополітичних процесів, прагматизму та геополітичної прив'язаності зовнішніх дій, тісного зв'язку між дипломатією та розвідкою, мистецтва поступок і дипломатичного маневрування.

Очевидно також, що, хоча Індія й вважається батьківщиною доктрини ненасильства, її традиційна політична наука стоїть на прагматичних позиціях, розглядаючи війну та силові інструменти як невід'ємні засоби політи-

ки. У традиційній індійській філософії ненасильство постає духовним ідеалом, до якого повинні прагнути особистість і суспільство. Однак існування в матеріальному світі розглядається як неперервна боротьба, тому політик, заради суспільного блага, має володіти всіма методами протистояння, а не відкидати їх, керуючись утопічними концепціями. Немає нічого дивного в тому, що, хоча «батьком-засновником» Індійської республіки вважається М. Ганді, який заперечував необхідність застосування сили навіть за необхідності протидії зовнішній агресії, сучасна Індія володіє ядерною зброєю та однією з найбільших армій у світі. Як і передбачає «Артхашастра», її найбільшими суперниками є найближчі сусіди, а хтось, по той бік мапи-шахівниці, планує новий хід у черговій «великій грі».

АНОТАЦІЯ

«Артхашастра» - це древній індійський трактат про державність і політику, який був вірогідно написаний Пандітом Чанак'я (бл. 350-283 до н.е.), радником імператора Чандрагупта Маур'я. Він містить рекомендації для чиновників, які працюють у різних сферах державного управління.

Автор підкреслює практичну цінність «Arthashastra» як всеосяжного керівництва з мистецтва проведення зовнішньої та внутрішньої політики, що містить чітку методологію, строгість і ясність викладу, глибокий аналіз.

Важливість трактату на сьогодні пояснюється очевидними паралелями із сучасним розумінням реальної політики та геополітики. Тому вивчення «Артхашастри» може бути рекомендовано в якості літератури, що сприяє розширенню політичного і стратегічного бачення.

Ключові слова: «Артхашастра», Чанак'я, дипломатія, геополітика, уряд.

АННОТАЦИЯ

«Артхашастра» - это древний индийский трактат о государственности и политике, который был вероятнее всего написан Пандитом Чанак'я (ок. 350-283 до н.э.), советником императора Чандрагупта Маур'я. Он содержит рекомендации для чиновников, работающих в разных сферах государственного управления.

Автор подчеркивает практическую ценность «Arthashastra» как всеобъемлющего руководства по искусству проведения внешней и внутренней политики, которое содержит четкую методологию, строгость и ясность изложения, глубокий анализ.

Важность трактата сегодня объясняется очевидными параллелями с современным пониманием реальной политики и геополитики. Поэтому изучение «Артхашастры» может быть рекомендовано в качестве литературы, способствующей расширению политического и стратегического видения.

Ключевые слова: «Артхашастра», Чанак'я, дипломатия, геополитика, правительство.

Літня школа – важлива інвестиція в майбутнє безпеки

За сприяння представництва Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі з **17 по 20 червня 2013 р.** в Дипломатичній академії України при МЗС працювала **Літня школа «Безпека в небезпеці»**. У її рамках кращі зарубіжні та вітчизняні експерти, слухачі Дипломатичної академії України, студенти вищих навчальних закладів з усієї країни мали змогу обмінятися думками щодо стану безпеки та загроз у різних сферах їх прояву. Основна мета полягала в залученні молодого покоління до широкої конструктивної дискусії з приводу проблемних питань. Використовуючи унікальний досвід експертів, вона сприяла формуванню чітких і свідомих пропозицій щодо шляхів вирішення визначених проблем безпеки. При цьому завдання полягало не лише у висвітленні та приверненні уваги аналітиків і молоді до загроз та викликів сучасності, а й прищепленні слухачам уміння спостерігати, аналізувати, робити висновки та приймати відповідні рішення з низки актуальних питань безпеки. Серед них гідне місце посіли зовнішньополітичні пріоритети нашої держави.

Програма Літньої школи, у якій взяли участь понад 80 осіб, охопила чотири тематичні блоки: сучасні виклики та загрози, економічний вимір безпеки, екологічний вимір безпеки та гуманітарні загрози. Окрім доповідей, учасники занять презентували свої роботи на обрану тематику.

У перший день роботи Літньої школи було розглянуто питання безпеки у XXI ст., нові методи вирішення основних викликів: небезпеки

втрати ідентичності під час міжнародної інтеграції; пошуку комплексного підходу до безпеки в сучасному світі; місця географії в безпеці тощо. Колишній координатор німецько-північноамериканського співробітництва МЗС Німеччини, экс-Президент Парламентської асамблеї НАТО професор **Карстен Д. Фогт** найголовнішими загрозами світового масштабу назвав екологічні проблеми; конфлікти, що виникають через прискорення обміну інформації у світі та підвищення впливу недержавних акторів на міжнародній арені. Доповідач зазначив, що сучасна безпека потребує інтелектуальної гнучкості, а всі ризики, які постають у зв'язку з цим, є взаємопов'язаними. Доктор історичних наук, професор кафедри зовнішньої політики і дипломатії ДАУ **Михайло Кірсенко**, говорячи про ідентичність українців у сучасному глобалізованому світі, підкреслив важливість залучення світової спільноти для вирішення проблем, що мають своє коріння в Україні, а також притаманні багатьом іншим державам. Розглядаючи цей аспект учений запропонував у історичній ретроспективі, наголосивши на важливості усвідомлення нацією власної відповідальності за майбутнє, яке вона буде.

На першій сесії з доповідями також виступили директор Департаменту міжнародної безпеки і роззброєння МЗС України **Олександр Александрович**, помічник директора з міжнародних питань Женевського центру з демократичного контролю над збройними силами **Даніел Уорнер** та завідувач кафедри філософії і

соціально-гуманітарних дисциплін Київського університету права НАНУ **Олександр Потехін**.

Другого дня учасники розглянули тему економічного виміру безпеки: енергетика (ресурси), торгівля, трудові ресурси, товари, послуги, транспорт, несанкціонована торгівля зброєю. Серед експертів виступали Голова правління Інституту економічних досліджень та політичних консультацій **Ігор Бураковський**, завідувач кафедри світового господарства і міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Олександр Шнирков**, проректор з наукової роботи і міжнародних зв'язків ДАУ **Наталія Татаренко**, Посол з особливих доручень Департаменту економічного співробітництва МЗС України **Ігор Ніколайко**, директор енергетичних програм Центру «НОМОС» **Михайло Гончар**, професор ДАУ **Людмила Чекаленко** та директор військових програм Центру Разумкова **Микола Сунгуровський**. Доповідачі й учасники обговорили проблеми глобального економічного простору, світової торгівлі зброєю та оборонно-промислової політики України, загрози реструктуризації; шлях України у становленні економічної безпеки; засоби її забезпечення та розвитку.

Найбільшу увагу учасників та експертів привернула тема забезпечення енергетичної безпеки та залучення у її формуванні альтернативних джерел енергетики, а саме – нетрадиційного газу. Зокрема, лейтмотивом виступу професора **Л. Чекаленко** стало питання

забезпечення світу енергоресурсами, пошуку альтернативних джерел енергії, перспективи України в цій сфері, а також екологічні загрози, що виникають при цьому. Увагу присутніх **М. Гончар** звернув на суттєві зміни структури енергетичного ринку планети внаслідок конкуренції нових ресурсних потоків щодо класичних джерел. Зацікавила учасників слухань тема військового потенціалу провідних країн і торгівлі зброєю, порушена **М. Сунгуровським**. А вже в багатьох вимірах у ній криється питання небезпечних загроз.

Після завершення експертного блоку другого робочого дня присутні активно долучалися до обговорення загроз у глобальній економічній системі в запропонованому форматі «Світового кафе», який дає змогу залучити до процесу дискусії колективний інтелект учасників і спонукає до багаторівневого діалогу.

Третій день роботи Літньої школи висвітлював екологічний вимір безпеки. Предметом обговорення стали зміна клімату, продовольча безпека, наслідки ядерних випробувань, екологічних катастроф. Серед експертів виступили – Надзвичайний і Повноважний Посол Австрії в Україні пан **Вольф Дітріх Хайм**, координатор освітніх програм Greencubator **Андрій Зінченко**, Голова Правління Федерації органічного руху України **Євген Милованов**, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції ДАУ **Сергій Шергін**, головний спеціаліст відділу двостороннього торговельно-економічного співробітництва Міністерства аграрної політи-

ки та продовольства України **Євген Овчаренко**. Надзвичайний і Повноважний Посол, ректор Дипломатичної академії України **Микола Кулінич** розповів про ядерну небезпеку та власний досвід пережитого вибуху на атомній електростанції «Фукусіма-1» у Японії 2011 року.

Експерти зазначали важливість участі громадськості та розбудови громадянського суспільства, зокрема в Україні, у вирішенні локальних екологічних проблем, а також необхідність дотримання верховенства права та ефективного нормативного забезпечення цієї проблематики з боку урядових структур.

У своїй доповіді на тему «Зелена Україна – місія нездійсненна? Енергетична культура України в порівняльній перспективі» пан **Вольф Дітріх Хайм** поділився враженнями щодо нашої країни, а також розповів про досвід Австрії в забезпеченні екологічної та енергетичної безпеки. Пан Посол наголосив на вирішальній ролі громадянського суспільства в побудові дієвої системи подолання екологічних та енергетичних криз і відзначив великі перспективи та мотивацію в українському суспільстві для формування сприятливого середовища в цих сферах.

Підкреслюючи важливість внеску громадян в охорону навколишнього середовища, **А. Зінченко** зауважив: «Еко-

логічно чиста енергія походить саме від спільноти». Значна увага у виступі також була приділена аграрному потенціалові України у світовому масштабі та перспективі органічного землеробства.

Робота в групах третього дня продовжувалася над питаннями забруднення навколишнього середовища, можливої продовольчої кризи й органічного виробництва на шляху забезпечення світу безпечними продуктами харчування. Учасникам також було запропоновано креативне завдання: підготувати від груп виступ лідера та за дві хвилини викласти програму вирішення екологічних проблем країни. Усі виступи обговорювалися учасниками, виділялися сильні та слабкі сторони пропозицій.

Останній, четвертий день Літньої школи було присвячено гуманітарному виміру безпеки. Серед питань розглядалися транснаціональні злочини як загроза національній безпеці; охорона здоров'я: захист людей – захист держави; громадське здоров'я як основа для подальшого розвитку країни; проблеми, пов'язані з торгівлею людьми; загрози трудової міграції. Експертами цього разу виступали: доцент кафедри зовнішньої політики і дипломатії ДАУ **Марія Васильєва**, провідний лікар-терапевт **Рита Гофман**, акушер-гінеколог **Галина Жалоба**, заступник

координатора програм Міжнародної організації з міграції **Оксана Горбунова**, координатор проектів Міжнародної організації праці в Україні **Тетяна Міненко**. Учасники обговорили загрози, пов'язані зі злочинами щодо торгівлі людьми та людськими органами, трудовою «нерегульованою» міграцією, проблемами здоров'я та вакцинацією. Маючи досить широкий матеріал: від безпеки харчування до нерегульованої міграції та експлуатації людини проти її волі, експерти ще раз наголошували на важливій ролі громадянського суспільства як елементу контролю над процесами забезпечення безпеки у складному середовищі сучасного життя. За словами пані **Р. Гофман**, це – інструмент, завдяки якому формується культура харчування. Пані **Г. Жалоба** наголосила, що так будується громадське здоров'я, яке є критерієм свідомого підходу забезпечення особистого здоров'я кожної людини та дотримання необхідних стандартів медичного забезпечення. Як продовження дискусії в рамках практичного завдання учасники Літньої школи провели загальне засідання за прикладом моделі Генеральної Асамблеї ООН з метою ухвалення документа, спрямованого на вирішення низки гуманітарних проблем.

У заключній частині занять найактивнішим учасникам заходу було вручено сертифікати та висловлено подяку за активну участь і плідну роботу протягом проведення Літньої школи «Безпека в небезпеці».

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що поставлена мета Літньої школи була успішно досягнута: в ході практичних завдань учасники розробляли можливі шляхи протидії або нейтралізації загроз з метою захисту інтере-

сів української держави та формували сценарії розвитку процесу протистояння загрозам у світі. І, що не менш важливо, за цей короткий час у стінах Дипломатичної академії України в серці кожного з учасників закарбувалося найважливіше завдання людства на шляху подолання проблем безпеки в нашому світі – усвідомлення особистої відповідальності за безпеку як свого життя, так і існування безпечного світу. Саме завдяки таким заходам здобуваються необхідні навички для успішного застосування їх у повсякденній практиці. «Ми самі будемо найміцніший захисний механізм, будемо громадянське суспільство, будемо наше майбутнє», – саме така думка пролунала у підсумку.

У заключному слові Надзвичайний і Повноважний Посол України, ректор Дипломатичної академії України **М. Кулінич** сказав: «Головним є те, що в стінах академії зібралися небайдужі люди, експерти, молодь, які вже сьогодні беруть відповідальність за майбутнє на себе. А значить, організатори Літньої школи, наш колектив однодумців зробили дуже корисну роботу: навчили мислити учасників і захищати майбутнє України».

Позитивним надбанням школи стало те, що учасники висловили власні міркування і запропонували слушні та цікаві пропозиції щодо вирішення головних проблем і викликів у сфері міжнародної безпеки. «Ця школа – важлива інвестиція в майбутнє безпеки», – поділилася своїми спостереженнями директор Регіонального представництва Фонду Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі **Урсула Кох-Лаутвіц**.

О. КОКОРІН,
Дипломатична академія України

Світові інтеграційні процеси: сучасне слово української науки

Андрій КУДРЯЧЕНКО,
директор «Державної
установи Інститут всесвітньої
історії НАН України», доктор
історичних наук, професор

Побачила світ значуща книга міжнародного колективу провідних політологів, дипломатів та істориків «Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем», підготовлена у стінах Дипломатичної академії України й опублікована під грифом МОНУ.

У навчальному посібнику розкрито теоретичні засади світових інтеграційних процесів сучасності, розглянуто історичні передумови та витоки інтеграції, проаналізовано різноманітні та різнопланові об'єднавчі процеси, подано поглиблену порівняльну характеристику інтеграційних об'єднань у географічних регіонах світу: Європейського, Американського, Азійського й Африканського континентів.

Особливу увагу автори книги, спираючись на широке коло документів щодо інтеграційного досві-

ду інших цивілізацій, приділили географічним, політичним, дипломатичним та економічним факторам зовнішньополітичних устремлінь України.

Авторський колектив, очолюваний Віце-прем'єр-міністром України К. Грищенком, нараховує понад двадцять учасників: дипломатів МЗС України, учених НАНУ, викладачів Дипломатичної академії України та Дипломатичної академії МЗС Росії, Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка та інших провідних університетів нашої країни.

З виходом такого високоякісного підручника можна привітати і його рецензентів: професорів Михайла Кірсенка, Валерія Бебика, Віктора Матвієнка.

Світові інтеграційні процеси, про які написано цю книгу, є невід'ємною складовою процесу глобалізації, що формують міжнародні відносини, змінюють міждержавні конфігурації, утворюють нові союзи держав і визначають стратегічних партнерів. Фактично світові інтеграційні процеси корелюють світ міжнародних відносин.

За діалектичною концепцією світового розвитку суверенні держави утворюють логічний ланцюг взаємодії, взаємозалежності, протистояння та можливого взаємознищення. Вони перебувають у постійному русі – зіштовхуються, конфліктують, «розлучаються», розпадаються на дрібні продер-

жавні утворення або зливаються в єдине ціле об'єднавчої наддержавності. Така неусталеність світового порядку породжує низку проблем для нових держав, кинутих у вир міжнародних подій об'єктивними факторами.

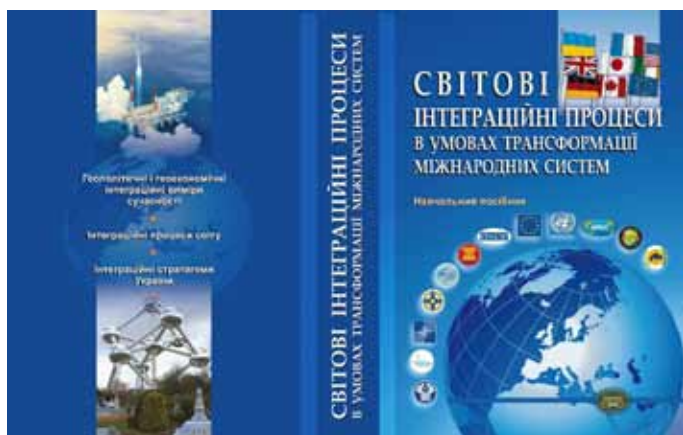
Інтеграція є велінням часу. Інтеграційні процеси охопили всі куточки Земної кулі. Разом із тим інтеграційні угруповання розвиваються досить нерівномірно, створюють різноманітні форми, відрізняються диференційним рівнем інтеграції. Цю різноманітність ми бачимо в ЄС і МЕРКОСУР, НАТО й ОДКБ, АСЕАН і РІО, Союзній державі Росії та Білорусі й ГУАМ тощо.

Найпривабливішим досвідом користується інтеграція Західної Європи, учасники якої одними з перших на континенті віднайшли й апробували ефективні економічні, політичні та правові рішення; застосували нові форми та втілили новий зміст реформ. Для західноєвропейської інтеграції характерні стійкість розвитку, динамізм. Економічна, а поволі – політична й безпекова інтеграція реалізуються в межах Європейського Союзу. Інтеграційні зачатки спостерігаємо й у межах СНД тощо.

Інтеграційними процесами охоплено весь світ, оскільки лише інтеграційні важелі можуть гарантувати безпеку суб'єктам міжнародного права, здатні захистити від необґрунтованого втручання, надати відповідну допомогу й

підтримку в подальшому розвитку. Зазначені процеси реалізуються через різноманітні форми стратегічного партнерства, поглиблених зон вільної торгівлі, інтеграційних сфер міжнародних організацій безпеки та співробітництва, суто військових об'єднань, що гарантують захист через просту й водночас складну формулу «всі за одного й один – за всіх»; а також через економічні інтеграційні важелі взаємозалежності. У цих сплетіннях складних міжнародних зобов'язань гідне місце посідає Україна.

Які ж питання розглянуто в посібнику? Перший розділ охоплює теоретичні засади інтеграційних процесів: питання теорії та практики, інтеграційні школи та моделі, глобальні проблеми екології тощо. Моделі та механізми реалізації заданих проєктів подано у другому, найширшому, розділі книги. У ньому читач ознайомиться з питаннями реалізації інтеграційного проєкту Європейського Союзу, становлення системи безпеки європейської інтеграції, кризи інтегрованої Європи, проблемами міграції, європейськими субрегіональними інтеграційними проєктами, серед них – об'єднаннями країн Північної Європи. Особливу увагу автори приділили інтеграційним складовим США та Європи, зарубіжній допомозі в системі інтеграційних пріоритетів США; питанням інтеграційних регіональних і субрегіональних проєктів

СНД, інтеграції країн Середньої Азії, регіональної інтеграції в Латинській Америці та Карибському басейні, інтеграції країн АСЕАН в умовах глобалізації, Російської Федерації в інтеграційних процесах АТР, інтеграційним процесам на Близькому Сході й Арабському Магрибу.

Про інтеграційні стратегії України читач дізнається з третього розділу посібника, у якому йдеться про європейську парадигму нашої країни: від Київської Русі до початку ХХ ст., про неможливість будувати європейський інтегральний феномен без України, про співробітництво нашої держави з Північноатлантичним Альянсом, про зовнішньополітичні виклики Україні та її діяльність у європейських структурах безпеки та співробітництва.

Автори посібника зазначають, що складні процеси інтегрування світового простору породжують проблему відсутності відповіді на запитання про характер політичної системи світу, що формується. Для неї вже зараз є характерним просування до єдиного цілого, уніфікованої світової спільноти, глобальна хвиля демократизації, якісно нова світова економіка, радикальна деміліта-

ризація, зміни векторів застосування сили, поява нових, недержавних суб'єктів світової політики, інтернаціоналізація духовної сфери життєдіяльності людства тощо. І все це відбувається на глобальному рівні. Водночас на регіональному рівні спостерігаємо загострення протиріч, розпад імперій, локальні війни, конфесійне протистояння, релігійне неприйняття, розмивання ідентичностей і таке небезпечне явище, як війна цивілізацій.

Різноманітність сьогодення ускладнюється поглибленням нових процесів, що набирають сили. З одного боку, тяжіння до силових центрів через інтеграційні важелі, що могли б забезпечити системі міжнародних відносин стабільність і врівноваженість (у тому числі й через розмивання суверенітету окремих суб'єктів), а з іншого – тривалість процесу множення суверенних держав і продержавних утворень. Негативні приклади щодо спроби відігравати роль основного розпорядника на світовій арені, що у різні історичні епохи нам продемонстрували деякі державні формування – Священна Римська імперія, Радянський Союз, фашистська Німеч-

чина тощо, – схиляють теоретичну думку до висновку про неусталеність сьогодення та невизначеність майбутнього. Міжнародна стабільність і рівновага могли б бути досягнуті, за деякими припущеннями, тільки за умови формування поліцентричності світу, тобто появи не одного, а кількох центрів сили.

Однак, незважаючи на глибокі перемини всієї системи міжнародного буття, основними елементами міжнародних відносин поки що залишаються суверенні держави, які повинні здійснювати на своїй території всю повноту законодавчої, судової та виконавчої влади. У таких умовах реалізація політичних завдань України, як і більшості країн, що розвиваються, залежить не тільки від внутрішнього стану та здатності пристосуватися до оновленої системи міжнародних відносин, а й від спроможності гарантів міжнародного миру забезпечити стабільність і партнерство всіх держав світу незалежно від їхнього рівня розвитку та військового потенціалу. Адекватне поєднання суверенних засад держави та наднаціональних елементів міжнародних структур є однією з кардинальних передумов реалізації Україною зовнішньополітичних завдань.

З огляду на зазначене для протистояння сучасним загрозам і подолання наявних перешкод, на думку авторів, необхідно шукати додаткові важелі розвитку, якими нам уявляються зовнішньополітичні механізми та засоби. Найефективнішим механізмом захисту серед них, як свідчить практика, є

інтеграція. Однак інтеграційні важелі можуть бути ефективними тільки за умови демократизації українського суспільства, а втім і держави. Демократизація за європейськими нормами передбачає глибоку реструктуризацію законодавчої та судової систем, проведення економічних і соціальних реформ, але перш за все – реалізацію та зміцнення системи захисту прав і свобод людини.

Зовнішньополітичну реалізацію України необхідно здійснювати, спираючись на триєдність інтересів людини, суспільства та держави, оскільки дотримання прав людини як аксіома і провідна цінність забезпечуватиме безпеку суспільству, державі та міждержавному спілкуванню.

Водночас завершення глобальної ідеологічної боротьби між двома світовими устроями дало змогу по-новому поглянути на домінуючі у світі духовні цінності, співвідношення між правами окремої людини та благополуччям суспільства, національними і глобальними ідеями. Одними з перших на порядку денному розвитку суспільства перебувають завдання морального ренесансу. Важливе значення мають результати формування національного стрижня – національної ідеї, що поєднує специфічні та загальнолюдські цінності. Цей процес відбувається по суті в усіх посткомуністичних суспільствах, і в Україні також. Можна передбачити, що в подальшому саме духовний розквіт держави визначатиме її місце та роль у світовій спільноті, а в другу чергу – матеріальне благопо-

луччя та військова міць. Ці та інші відповіді на поставлені запитання Ви, шанований читачу, знайдете в рецензований книзі.

Робота реалізована за науковою редакцією доктора політичних наук, професора Людмили Чекаленко та за відповідальною редакцією професора Наталії Татаренко. Ця багатогранна книга посіла достойне місце серед провідних видань України. Вона стане в нагоді не лише студентам і викладачам, а й усім читачам, які вболівають за безпеку, суверенітет і майбутнє України.

TO THE READER

Integration processes that have encompassed the whole world are formed and determined the foreign policy of the states and of transition countries such as Ukraine,

in particular.

Involvement in modern integration processes would be impossible without a thorough study of this phenomenon in other world regions and adaption of their experience to national conditions.

European focus of Ukraine opens up broad prospects for economic development, social and intellectual progress, strengthening of the international position of the state and for cooperation with the developed countries of the continent. European advancement of Ukraine is legally defined as a key foreign policy priority and the strategic goal of the country.

The policy of modern Ukraine as a sovereign European state is based on generally accepted democratic principles of international law, protection of

human rights, society and state, as well as on European values. Therefore, Ukraine shall take advantage of the experience of integration gained around the globe. Ukraine's aspirations for full-scale integration into European structures specified in a number of government instruments are seen as practical support for united and stable Europe. Participation in the formation of European economic, political, legal and security space is a strategic objective of the Ukrainian state.

The objective of the manual is to provide students with fundamental knowledge of the origins of integration, development of global integration processes, the European character of the Ukrainian statehood and its euro-integration specifics.

The source base of the

manual comprises a wide range of instruments relating to the formation and deepening of integration processes in the world and, in particular, the European contribution into the establishment and development of Ukrainian statehood. Proceeding from the integration experience of other regions of the world the authors have presented a profound overview of civilizational, geographical, political, diplomatic and economic factors of Ukraine's European aspirations; proved the inevitability of its joining, as a fully-fledged member, the European political and economic space. The manual highlights the challenges facing Ukraine and determining the necessity of its European choice.

*Vice-Prime Minister of
Ukraine
K. Gryshchenko*

Щорічник «Зовнішня політика України – 2012»

Інститут зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС представляє сьоме видання щорічника «Зовнішня політика України: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети». Щорічник призначений для широкого кола читачів з вітчизняного дипломатичного корпусу,

Важливим науковим доробком у сфері міжнародних відносин стало чергове видання щорічника «Зовнішня політика України – 2012: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» (україномовне видання, творчий колектив, під редакцією д. політ. н. проф. Перепелиці Г.М.), 2013. – 304 с.

посольств України за кордоном та іноземних представництв в Україні, міжнародних організацій та аналітичних центрів, а також для тих, хто цікавиться сьогоденням і перспективою розвитку зовнішньої політики України.

Мета щорічника – дати комплексний аналіз зовнішньої політики України, ключових тенденцій, властивих їй упродовж минулого року, та викласти прогнозні сценарії їх розвитку, а також окреслити пріоритетні напрями реалізації зовнішньополітичного курсу країни. Прогностич-

на цінність такого видання, насамперед, у тому, що на підставі комплексної оцінки вчорашнього дня воно дає можливість зазирнути в майбутнє, побачити наслідки прийнятих зовнішньополітичних рішень, передбачити майбутні виклики та запропонувати пропозиції для своєчасних упереджувальних заходів.

За своїм змістом щорічник цілком віддзеркалює основні напрями зовнішньої політики. У першому розділі проаналізовано внутрішній і міжнародний контексти зовнішньої політики України, висвітлено роль і місце нашої держави в

сучасному міжнародному середовищі, а також тенденції, притаманні її зовнішній політиці у 2012 році. Крім того, визначено місце України в міжнародному економічному співробітництві. У другому розділі щорічника досліджується безпековий вимір зовнішньої політики України, визначено глобальні та регіональні загрози, актуальні для національної та міжнародної безпеки. Особливу увагу приділено оцінкам діалогу Україна – НАТО, участі нашої країни в міжнародних безпекових організаціях і ролі в міжнародних режимах контролю

над озброєнням. Третій розділ присвячений стратегічним напрямкам реалізації зовнішньої політики України. Зокрема, розглядаються питання європейської інтеграції нашої країни, стан політичного діалогу України – Росія, наведено характеристики розвитку економічних відносин України з ЄС і Росією у 2012 році. У заключному четвертому розділі знаходяться інформація та системний аналіз двосторонніх відносин України з іншими державами. Ідеться, зокрема, про європейські країни, країни Близького Сходу, Азії та Африки, Латинської Америки, Азійсько-Тихоокеанського регіону. Окрему увагу приділено Туреччині, США, Канаді та Мексиці.

Крім того, у додатку до щорічника вміщено перелік міжнародних багатосторонніх і двосторонніх документів, підписаних Україною впродовж 2012 року. Проведений авторським колективом експертів-міжнародників аналіз зовнішньої політики України дає підстави для таких висновків.

У сфері реалізації зовнішньої політики 2012 р. поставив Україну перед черговими випробуваннями. Найважливішим із них стало накопичення негативних тенденцій у відносинах із ключовими партнерами – Європейським Союзом і Росією, яке надалі звужує свободу маневру України в питаннях європейської безпеки та послаблює її позиції в регіональній міжнародній системі загалом. Якщо основною перешкодою на шляху реалізації євроінтеграційних прагнень України стали брак реформ і дефіцит демократії, то відносини з Росією були позначені безуспішними торгами навколо ціни

на природний газ та обсягів його імпорту.

Європейська інтеграція формально залишалася ключовим пріоритетом, але на практиці не втілювалася в комплекс внутрішньо- та зовнішньополітичних дій Києва. У відносинах України з Європейським Союзом 2012 р., очевидно, не може бути названий роком прориву, хоча й утраченим періодом також не став. З одного боку, відбулося суттєве охолодження у взаєминах, а з іншого – найбільш знакові події двосторонніх відносин, попередньо заплановані на 2012 р. обома сторонами, зокрема – парафування Угоди про асоціацію та підписання Договору про внесення змін і доповнень до Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз, пройшли в запланованому режимі. Україна ще ніколи не була настільки близькою й водночас настільки далекою від принципових зрушень на шляху європейської інтеграції. Вона впритул наблизилася до підписання Угоди про асоціацію з ЄС, оскільки нарешті був завершений тривалий і складний переговорний процес щодо її підготовки. В українському суспільстві зростає попит на зміни та європейський вибір. Однак підписання Угоди про асоціацію є предметом серйозних дискусій, оскільки діалог між офіційним Києвом і Брюсселем на найвищому рівні перебуває під впливом глибокої кризи довіри.

Україна опинилася в складній внутрішній і зовнішньополітичній ситуації. Ризики непідписання Угоди є набагато серйознішими, ніж ті, що пов'язані з її підписанням і подальшою імплементацією. Супротив-

ники угоди як в Україні, так і за її межами, хотіли б торпедувати документ руками самого ЄС, щоб отримати можливість маніпулятивно звинуватити Євросоюз у небажанні зробити крок назустріч Україні.

У 2012 р. НАТО послідовно підтверджує «конструктивне партнерство» з Україною, оскільки отримує таку собі «волонтерську» допомогу без жодних зустрічних зобов'язань, що важливо для Альянсу за умов майбутнього скорочення присутності НАТО в Афганістані та скорочення витрат в окремих сферах спільної оборонної діяльності. Абстрагуючись від тісної взаємодії з Києвом у безпековому аспекті, Альянс почав концентруватися виключно на секторальних аспектах співпраці, які можуть принести реальну практичну користь передусім самій Організації, без необхідності надання відповідних дивідендів Україні.

Крім того, відбувалося подальше дистанціювання Сполучених Штатів Америки від України. Для Вашингтона Київ закріпився в «зоні байдужості» з відсутністю перспектив вибратися з неї. Таким чином, відносини України та США й надалі залишилися прохолодними, нейтральними, за яких сторони виявляють зацікавленість лише до окремих проектів.

Для більшості регіонів світу Україна на сьогодні не є серйозним партнером. Інвестиції України до економік країн Азії, Африки, Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону практично відсутні. Наша держава не є помітним фактором в економіці цих мегарегіонів і континентів, так само, як і вони, за винятком окремих країн

(Китай, Японія та Південна Корея), не є вагомим чинником в економіці нашої держави. Нині практично відсутня виробнича кооперація, у початковому стані перебуває інвестиційна співпраця України з азіатсько-тихоокеанськими та африканськими партнерами. Реальний інтерес, зокрема до Східної Азії, на сьогодні виявляють фактично лише українські експортери сировини, мінеральних добрив і металургійної продукції.

Виклики, які генеруються динамічним і мінливим сучасним світом, продовжують вражати своєю різноманітністю. Ключові з них – у сфері безпеки, енергетики, економіки – потребують комплексного реагування та стратегічного бачення. Часто різні проблеми є взаємопов'язаними, і здатність побачити шляхи їх розв'язання та правильно розставити пріоритети визначатиме подальші перспективи зовнішньої політики України.

Таким чином, щорічник є своєрідним довідником визначальних зовнішньополітичних подій і представляє комплексний аналіз ключових аспектів зовнішньої політики країни. Він поєднує в собі науково-аналітичну частину, спрямовану на проблемно-діалогічне вивчення матеріалів, що суттєво покладається на самостійну пізнавально-пошукову діяльність читачів та інформативні матеріали. Це дає підстави сподіватися, що видання буде цікавим для дипломатів, науковців, вітчизняних і зарубіжних фахівців з міжнародних відносин та студентів.

Григорій ПЕРЕПЕЛИЦЯ,
доктор політичних наук,
професор

Відбулася VIII Спартакіада працівників дипломатичних і консульських установ

З 1 квітня по 30 червня на спортивних аренах столиці проходила VIII Спартакіада працівників дипломатичних і консульських установ, розташованих у м. Києві. У змаганнях взяли участь працівники 12 дипломатичних представництв, 5 центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ) і Національного олімпійського комітету України (НОК). Загалом у 11 видах спорту виступило 208 учасників. Вагому організаційну підтримку в ході проведення заходу надала Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв (ГДІП).

Слід також відзначити активну участь команди ГДІП безпосередньо у змаганнях. Зокрема, вона посіла 1-е місце в турнірі з шашок серед 12 претендентів. Другою стала команда Мінмолодьспорт,

третьою – Посольства Російської Федерації.

Команда ГДІП також перемогла в турнірі з більярдного спорту (Піраміда) серед 15 учасників, який завершував спартакіадну програму. На 2-у місці – команда Посольства Російської Федерації, на 3-у – Посольства США. За ними розташувалися команди посольств Республіки Білорусь і Республіки Індії.

– Важливо відзначити, що ці напрочуд цікаві змагання проводяться вже восьмий рік поспіль і успішно досягають своєї головної мети: зміцнення здоров'я працівників дипломатичних і консульських установ завдяки їх залученню до активних занять фізичною культурою та спортом, організації активного відпочинку та пропаганди здорового способу життя. Незважаючи

Засідання Вченої ради ДАУ

У Дипломатичній академії України при МЗС 25 червня 2013 р. відбулося чергове засідання Вченої ради. Відкрив засідання Голова Вченої ради ДАУ, ректор академії Микола Кулінич. У ході роботи було розглянуто й обговорено питання щодо основних підсумків навчальної роботи академії в 2012-2013 н.р. та планування на 2013-2014 н.р.; напрямів розвитку міжнародних зв'язків академії у 2012-2013 н.р.; організації роботи та перспектив діяльності наукової бібліотеки академії; конкурсу на заміщення вакантних посад наукових і науково-педагогічних працівників ДАУ. В обговоренні питань порядку денного взяли участь члени Вченої ради Р.М. Дем-

Засідання Вченої ради ДАУ

ченко, В.Г. Циватий, Н.О. Татаренко, М.Р. Шипанюк, А.М. Зленко, Л.О. Лещенко, П.О. Кривонос,

Н.М. Плескачова, Н.А. Шпак, С.О. Шергін, С.С. Троян, Л.Д. Чекаленко та інші.

на запеклу спортивну боротьбу, ці змагання завжди відзначаються доброзичливою дружньою атмосферою, – поділився своїми враженнями Генеральний директор ГДІП Павло Кривонос. – Про високий статус спартакіади свідчить те, що традиційно вона проходить за підтримки Національного олімпійського комітету України, від якого всі чемпіони та призери змагань цього року отримали Почесні дипломи та пам'ятні подарунки. Гадаю, що у спартакіади гарне майбутнє!

Переможці та призери спартакіади (за протоколами змагань):

Шашки

1. ГДІП, 2. Мінмолодьспорт, 3. Росія (1 пос., 2 –

ЦОВВ, НОК, 12 учасників).

Шахи

1. Мінмолодьспорт, 2. Росія, 3. Індія (2 пос., 3 – ЦОВВ, НОК, 12 учасників).

Міні-футбол

1. Росія, 2. Казахстан, 3. Туреччина (7 пос., 4 – ЦОВВ, НОК, 126 учасни-

ків).

Плавання

1. США, 2. Туреччина, 3. Латвія (4 пос., 3 – ЦОВВ, НОК, 18 учасників, 4 ж.).

Боулінг

1. США, 2. Індонезія, 3. Росія (8 пос., 2 – ЦОВВ, НОК, 41 учасник, 6 ж.).

Міні-гольф

1. США, 2. Індія, 3. Латвія (4 пос., 1 – ЦОВВ, НОК, 18 учасників, 6 ж.).

Риболовний спорт

1. Росія, 2. Болгарія, 3. Казахстан (6 пос., 3 – ЦОВВ, НОК, 24 учасники, 4 ж.).

Стрільба кульова

1. Білорусь, 2. Латвія, 3. Азербайджан (7 пос., 3 – ЦОВВ, НОК, 39 учасників, 7 ж.).

Теніс настільний

1. США, 2. Казахстан, 3. Індія (4 пос., 1 – ЦОВВ, НОК, 13 учасників).

Більярдний спорт (Піраміда)

1. ГДІП, 2. Росія, 3. США (4 пос., 1 – ЦОВВ, НОК, 15 учасників, 4 ж.).

Більярдний спорт («ПУЛ»)

1. США, 2. Індія, 3. Латвія (3 пос., 1 – ЦОВВ, НОК, 14 учасників, 3 ж.).

У командному заліку VIII Спартакіади дипломатичних представництв місяця розподілилися так:

- 1 – команда Посольства Сполучених Штатів Америки;
- 2 – команда Посольства Російської Федерації;
- 3 – команда Посольства Республіки Індія;
- 4 – команда Посольства Латвійської Республіки;
- 5 – команда Посольства Республіки Казахстан;
- 6 – команда Посольства Малайзії;
- 7 – команда Посольства Турецької Республіки;
- 8 – команда Посольства Республіки Білорусь;
- 9 – команда Посольства Азербайджанської Республіки;
- 10 – команда Посольства Ісламської Республіки Іран;
- 11 – команда Посольства Республіки Індонезія;
- 12 – команда Посольства Республіки Болгарія.

